

SZEGED ÚJ KORSZAKA.

AMAGYAR történelem sok viharát átszenvedett s az évszázadok folyamán számos elemi csapástól sujtott Szeged város legnagyobb tragédiáját 51 év előtt, 1879 március 12-én élte át, amikor a Tisza szélvihartól korbácsolt hullámai elborították a várost. Csak egy-két pontján maradt szárazon egy-egy kis terület. A város 6000 házából mindössze 300 maradt meg, többnyire középületek s az el nem árasztott részek kisszámú lakóházai. A rombolásnak 160 emberáldozata volt s az anyagi kár meghaladta akkori értékben a 11 és fél millió forintot. 70.000 ember vált földönfutóvá.

Reizner János «Szeged történetében» így festi az árvíz utáni hangulatot :

«Akik a halottak fölött sírtak, zokogtak, akik a hullámsírban fekvő város fölött busongtak és a ravatal körül támoltyogtak : azzal a fájó érzéssel teltek el, hogy Szeged elveszett örökre és nem lesz feltámadása. Betöltötte hivatását, befejezte a meddő sikertelen küzdelmet. A romok fölött idővel majd felburjánzik a gaz, kisarjadzik a füzes és csak a rege fog emlékezni róla, pásztoremberek mesélgetnek majd róla, hogy ott a Tisza partján egykor egy nagy és hatalmas város volt, hol a magyar népek legszívósabb, legmunkásabb fajzata tanyázott, mely sok ellen-séggel bátran megküzdött, virult és boldog időket élt, de az elem rettenetes hatalmával megbirkózni képtelen volt. Szánakozva emlegeti majd az utókor, hogy akiket az iszap és a tűzhely romjai el nem temettek, azok a hazában mint koldusok elszéledtek és lassan még a szegedi nép emlékezete is elenyészett».

De ez a kétségbeesés csak napokig tartott. Az egész világ támogatása, Nagymagyarország hatalmas segítő karja és főképen a szegedi nép makacs ragaszkodása ősi rögeihez, fáradhatatlan szorgalma és kitartása már néhány év alatt kiemelték a hullámsírból Szegedet s a régi rendezetlen girbe-görbe utcákkal tele város helyén hamarosan kialakultak a mintaszerűen szabályozott modern város körútjai, sugárútjai, terei és hatalmas palotái. Az újjászületés nagynevű vezetőjének gróf Tisza Lajosnak emlékét Fadrusz pompás szobra örökíti meg a szegedi Széchenyi-téren.

Szeged szerencsés fekvése a további évek folyamán Dél-Magyarország metropolisává emelte a várost, a vasúti hálózat kifejlesztésével jelentősége állandóan fokozódott és a délvidék rohamosan fejlődő kereskedelmi és kulturális gócpontjává lett. De nemcsak maga a város fejlő-

dött, hanem számos iskolájával és 14 internátusával a délvidékre messze kisugárzó kulturális hatásával legfontosabb tényezőjévé vált a magyar birodalom, a magyar művelődés megszilárdulásának.

A fejlődésnek ebben a legszebb reményekkel biztató korban kezdte el a város az árvíz után tett fogadalmának megvalósításaképen hatalmas új templomának felépítését.

És ekkor érte a várost a második rendkívüli csapás, amikor a világháború szerencsétlen befejezésével most már az egész Magyarországra zúdultak rá a gyűlölet és az igazságtalanság hullámai. Az ország kétharmadának elvesztésével elvesztek azok a területek is, melyek Szegedet gazdaságilag táplálták s a centrális nagy városból az elsorvasztásra ítélt határváros lett.

De ugyanekkor Szegednek juttatta a sors a szerepet, hogy a bolsevizmus vörös áradatában fuldokló Magyarország újraépítéséhez a vezetést megragadja és ezzel — bár csak a csonkaországnak, de bizonyára az egész európai kultúrának is — némileg viszonzhassa azokat a jótéményeket, melyekben az árvíz után részesült. Szegeden és jórészt Szeged népéből alakult meg a nemzeti hadsereg magva, mely Horthy Miklós fővezérlete alatt a tehetetlenül vonagló ország újraébredését és megszilárdulását megalapozta.

Új és szomorú helyzetében önmagából kellett Szegednek kitermelnie azokat az erőket, amelyek a város további fennmaradását és fejlődését biztosítják. Új közlekedési vonalak megteremtésével, eleve nebb gazdasági élet megindításával törekedett erre a város s ebben a törekvésében egyik legfontosabb tényező a Ferenc József Tudomány-Egyetem Szegedre jövelele volt. Bár a trianoni katasztrófa s a kolozsvári egyetem kiűzetése idézték elő ezt az eredményt, Szeged mégis örömmel fogadta több évtizedes vágyainak valóra válását és szinte erején felüli áldozatokkal igyekezett az egyetem megfelelő elhelyezését biztosítani.

Az egyetem idejövetele azonban magában nem jelentette volna azokat a következményeket, amelyeket elérni sikerült. Ezekhez egy olyan providenciális férfiú közreműködése kellett, mint amilyen gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter, városunk országgyűlési képviselője. Az egyetem Szegednek nemcsak egy nagyfontosságú intézményt, nemcsak közel kétezer fogyasztót, nemcsak nagymérvű munkaalkalmakat, kulturális fejlődést s a város társadalmának értékes egyénnel való gazdagodását jelenti, hanem épen a kultuszminiszter úr intenzív egyéni beavatkozása folytán jelent egy olyan városfejlődési korszakot, amelynél értékesebbre aligha lehet egy város életében rámutatni. Eltűntek a belvárosnak az árvíz után megmaradt viskói, helyükön a klinikák s az egyetem pompás palotái emelkednek; egy új, bármely világvárosba beillő városrész alakult ki és ugyanazokkal az anyagi eszközökkel, amelyekkel sablónos épülettömegeket lehetett volna emelni, megvalósult az ország legművészeibben kialakított tere, amely rövid időn belül az ország határain túl is ismert, elismert és méltatott nevezetesség lesz.

Gróf Klebelsberg Kunó minden kis részletre kiterjedő érdeklődése és figyelme nemcsak ebben az alkotásban, de egyéb városfejlesztési és építési kérdésekben, a fogadalmi templom részleteiben s a város számtalan más ügyében is üdvös eredményekre vezetett s neve Szeged fejlődésében korszakot alkotó.

A fogadalmi templom előtti tér árkádjai alatt nemzeti nagyjaink szoborművekben megörökített emléke szenteli ezt a teret az áhítatot fokozó Pantheonná s gazdagítja a várost művészi alkotásokkal.

Nem lehet azonban ezek mellett a nagyszabású alkotások mellett említés nélkül hagyni azokat a kisebbeket sem, melyek a kultúrát a város 140.000 holdas tanyavilágába viszik ki. Elemi iskolák, gazdasági ismétlőiskolák, népházak nagy száma épült az utóbbi években és ad alkalmat a szegedi határ rendkívül szorgalmas és törekvő népének a művelődés rég nélkülözött áldásainak élvezetére.

A nagy és kis alkotások tömege ebben az évben befejezéshez jut. Megvalósult a város fogadalmát jelképező hatalmas katedrális az ország legnagyobb orgonájával és számos nevezetes műalkotásával ; készen van az egyetemi és püspöki árkádos palotákkal körülvett páratlanul szép és érdekes templomtér ; ennek egyik sarkában a rendkívüli műértékű Árpád-kori harangtorony falában áll a nemzeti megújulás emlékműve a kormányzó nagyon jól sikerült szobrával, a szegedi kormány nevezetes tagjaitól körülvéve ; a Kossuth Lajos-sugárúton készen áll a kultusz-miniszter ötezredik népnevelési építkezése, a rókusi népiskola. Mindezek felavatása október 25-ikén történt meg országos ünnepek keretében.

Szeged népe saját megfeszített munkássága és áldozatai tudatában büszke önérettel, de egyúttal támogatói s a csonkaország iránt mély hálával várta vendégeit az ünnepekre és az eddigi munkák sikeréből igyekszik erőt meríteni a jövő nehéz éveire.

Szeged, 1930 október.

Somogyi Szilveszter

Szeged sz. kir. város polgármestere.

A PÁTRIÁRKA.

A Halál jütyürészett mint a részeg :
atyám utána ment. Széthullt a fészek.
Anyám hozzám jött. Ide jár fia,
lánya s nyáron szűk a plébánia.

Jönnek férjestül, szekeres-nyergestül,
pulyástül ! Ó a háznép el nem restül !
A ház olyan, mint Noénál a bárka
s apám helyett én lettem pátriárka.

Mint Bibliában százados parasztok :
komolyság-kócból nagy szakállt ragasztok,
szakállam csókolgatja köldököm,
mint házeresz, olyan szemöldököm.

Sokaknak lettem én a papjuk, apjuk,
lélek-ruhának szövök színes gyapját :
a nyájaim égen-földön legelnek,
az álmaim szívek réjtjén delelnek.

Anyám fent ül, én lent az asztalvégen,
köröttem gyermekraj, sok víg cselédem,
sok apró száj szól, sok csöpp szív dörömböl,
sosem elég a tréfából, örömből.

Tekintély! (mondom) ezen áll az állam !
de leszaggatják komolyság-szakállam
s úgy ülök én is, piros-pozsgás arccal,
nagyképűséget kifütyülő daccal.

S bohóccá lesz a gyermek-pátriárka,
kiönt a jókedv, árvíz, reng a bárka,
nővéreim rosszalják, anyám korhol :
te rontod őket a szabadság-borból.

Kirohanunk labdázni, fára mászni,
fagyaltozni, vagy úszni, madarászni,
ámulni hangyán, vagy ha egy szű percen,
vagy jót kacagni fintoron, bukfcencen.

— De éjjel hozzám jő egy öreg ember
glóriás fejjel, megdicsőült szemmel,
szíve csengője csilingel nyakán,
mosolyog és megcsókol az apám.

Mécs László.

KISFALUDY KÁROLY.

1788—1830.

NOVEMBER 21-én lesz száz éve, hogy Kisfaludy Károly rövid földi élete és tizenkét esztendeig tartó irodalmi működése befejeződött. A halál napjának dátumára emlékezünk, de az élet alkotásai jutnak az eszünkbe.

Az az élet, mely ezt az egy évtizeden alig túllépő írói munkásságot megelőzte, szinte már magában jelentőségteljes. Másnál talán elég volna ezeket az éveket a tanulás, az előkészület idejének nevezni, de Kisfaludynál ez ennél sokkal több: önfelszabadító küzdelem családjával és az élettartalmat nem adó körülményekkel szemben. Olyan kereteket kellett e küzdelmében lerombolnia, melyek apái és irodalmi elődei előtt épen magát az életet jelentették. Leteszi a foglalkozást és társadalmi megbecsülést jelentő tisztí kabátot, illanó pénzzé változtatja a legmozdíthatatlanabb jót, anyai birtokát; nem csábítja a díszes katonai pályafutás sok lehetősége, sem az ősök rögén való, bukolikus örömeiket nyújtó és józan bölcseséget inspiráló élet, mert ő semmi más nem akar lenni, mint korlátoktól mentes magyar litterátor. Ismeretlen valami ez akkor, családi megbotránkozás és elhidegülés alapja, az élet-elkallódás biztos útja. Már van ugyan ekkor Széphalmon egy magyar író, kiben fájdalmas vágyódások rejtőznek e csupán szellemiségtől táplált emberi élet után, de benne nincs annyi bátorság, elhatározó könnyelműség, hogy ezt a felszabadító utat megtegye. Kisfaludy Károlyból nem hiányzott az a szent könnyelműség, mely elvesztegeti az életet, hogy megnyerje azt. Amikor a harmincadik életévébe lépő Kisfaludy Károly meglepészik Pesten, annál a bizonyos Magyar-utcai csizmadiamesternél, nem pusztán egy fél-Európát megjárt kalandos és megnyugodni nem tudó romantikus élet próbál végre szilárd pontot fogni a lába alá, hanem megjelenik Pesten az a magyar író, aki előtt önmaga és a nemzettársadalom szolgálatának csak egyetlen módja van: az irodalom művelése. Amíg saját élete eddig eljut, maga ez a magyar irodalom is megteszi az önállósulás nagy lépését. Ha Kisfaludyról beszélünk, nevével korszakot kezdünk, az «irodalmi élet» és az «irodalmi központ», e ma oly gyakran használt szavak első igazi tartalmassá válását érezzük.

Egyéni élete és irodalmunk fejlődésmenetének e párhuzamossága lehet véletlen, de hogy ezt a párhuzamosságot épen Kisfaludy Károly neve és munkái vetítik eléink a legélesebben, abban magának ez írónak

van legtöbb része. Irodalomszervező volt, de nem abban az értelemben, mint Kazinczy, hanem azért, hogy művei egy addig nem tapasztalt, nagyszerű találkozást hoztak létre a magyar író és a magyar közönség között. Ismerte korának eszmeigényeit, hiányzó műformáit, kívánt szavait, tudta, hogy amíg az írók csak egymásnak írnak, az új fogalmazású irodalomról nem lehet beszélni. Volt irodalmi élet-érzéke. Talán bécsi tartózkodása alatt ismerte meg a közönség-hatás bódító ízét, annak irodalomteremtő jelentőségét, de különben is azért, hogy egyéni életét teljesen az irodalom kockájára tette fel, figyelő szeme olyan lehetőségeket vett észre, melyekkel elődei nem akartak és nem is mertek számolni. Nem kívánt szellemi erőfeszítést a közönségtől, ő maga ment feléje, szájáról elleste a kikívánckozó és szívesen hallott gondolatokat és szavakat, hogy a nemzeti hiúság, önszeretet és a pusztaság szórakozás hibáiból a nemzeti öntudat, önismeret és irodalmi igényesség erői legyenek. Mondanivalójának legkedvesebb helye a színpad, az a pódium, ahonnan akkor a legmesszebbre és a legtöbb emberhez hangzik el a szó. Közönséget akar és tud nevelni. A hatás kedvéért engedményeket is tesz, az eszközöket tudatosan kiszámítja és közönségéhez alkalmazza. A magasra feltett irodalmi ideál és a korlehetőségek harcának semmi nyoma műveiben, csak csüggedt pillanataiban áll szemben kora irodalmi és műveltségbeli állapotaival, de ezek a pillanatok nem keresik az irodalmi kifejeződés útját, belül maradnak, eltakart ösztönző erőkként a további munkára.

Fel kell-e sorolnunk műveit? Az irodalom minden műfaji kerete friss eszköz számára a közönség meghódításához. Mozgékony, modern szelleme azonnal meglát eddig még nem, vagy csak esetlegesen felhasznált lehetőségeket. Kezdetől fogva nagyszerű drámaíró, de munkássága nem zárkózik bele e szerencsés kézzel művelt forma kereteibe. Lírai költeményeiben a megújított magyar nyelv idomul a legváltozatosabb nemzeti és idegen metrumokban, feltörekvő formák (népdal, ballada) kapnak addig ismeretlen színeket, novellái prózaolvasó közönséget teremtenek, szépirodalmi almanachja írói sereget gyűjtő s egy egész korszak színvallása. Műveiből nem egy kijut a szomszédos külföldre is s ezzel először van alkalma a magyar írónak, hogy számot vessen a honi szükséglet és a világirodalom kívánságai közötti különbségekkel.

«Magamnak kellett a magyar drámaírás köves útját kiegyengetnem» — írja egyik levelében. Ezzel irodalomtörténeti jelentőségét határozta meg ugyanolyan tiszta látással, mint amely hivatottá tette közönségnevelő írói munkáját. Toldy Ferenc óta ezt még pontosabban tudjuk: ő a magyar vígjáték megteremtője. Ha rá emlékezünk, nem időt és enyészetet legyűrő műveket idézünk, hanem a teljesítmény összességére és akkor való eredményeire gondolunk. A sors úgy akarta, hogy egy évben hagyta el a földi életet azzal a drámaírónkkal, akit a legnagyobbak tartunk. Még a fülünkbe csengenek a Bánk bán szerzőjét

e mostani évben ünneplő hangok, melyek igazoló szózatot mondtak a fel nem ismert író kecskeméti sírja felett. Kisfaludy Károlynak már életében megadatott az elismerés és hódolat. Ehhez hozzá mi semmit sem tehetünk. Bár Kisfaludy Károly és Katona József életsorsa az irodalmi siker és az írói nagyság külön utakon való járására figyelmeztet, a regényírói fantázia egygyé forrasztotta e kettőt, hogy a «mégis megmozdult» magyar élet egy szemrehányó arcra tekinthessen, ha a kötelességtudat szava elhalkul benne. A siker és a nagyság ez ellentett valóságait, Kisfaludy és Katona írói egyéniségét most is szívesen látjuk egynek, szimbolumaként az irodalmi idők óhajtott teljességének.

Kerecsényi Dezső.

VÁRÓHEGY,

*Őrhegynek hívták. Soha ne feledd.
Őrt állott magyar Nagyenyed felett.*

*Tavaszi páróját, őszkor a ködöt
Merőn figyelte s híven őrködött.*

*Főlcillant rá a tündöklő Maros,
Rásötétült az égbolt, viharos,*

*Nap izzasztotta, hűsítette hold,
De őrködése lankadatlan volt.*

*És egyszer, mégis... Átok volt? Varázs?
Poklok farsangja? Kígyó-harapás:*

*Lehullt a nap és megszakadt a dal,
Ott a város, de jaj, már nem magyar.*

*S ott áll a hegy is. Süti nap heve,
De Váróhegy lett most már a neve.*

*Tél zuzmarázza, zörgeli a nyár,
Ő árva posztján lankadatlan vár.*

*Ibolyaszínnel a tavasz szegi,
Aranysárgába ősz öltözteti,*

*Hó fujja be a messzi utakat,
Ő vár s a szíve majd hogy megszakad. —*

*Őrhegynek hívták. — Áll Enyed felett.
Most Váróhegynek hívják. Ne feledd.*

Illyés János.

REMÉNYIK SÁNDOR: VERSEK.

VISZONTLÁTÁSRA.

Viszontlátásra, — mondom és megyek,
Robognak vonatok és életek, —
Bennem, legbelül valami remeg.
Mert nem tudom,
Mert igazában sohasem tudom,
Hogy foghatom-e még
A kezet, amit most elengedek.

Viszontlátásra, — mondom mégis, mégis.
Viszontlátásra — holnap.
Vagy ha nem holnap, hát holnapután,
Vagy ha nem akkor, hát majd azután,
És ha aztán sem, — talán egy év múlva,
S ha még akkor sem, — hát ezer év múlva.
Viszontlátásra a földnek porában,
Viszontlátásra az égi sugárban,
Viszontlátásra itt, egy kis tanyán, —
Vagy a Tejut valamely csillagán, —
Viszontlátásra mégis, mégis, mégis.

ROSA MYSTICA.

A rózsák : ez volt minden örömed.
Tavalyi rózsák hulló levelét
Gyűjtötted, gyűjtögetted,
Dobozba pergetted a szirmukat
Titokzatos, tüdő, halvány mosollyal,
Szelíden, szépen, — ki tudta : m i n e k ?
Koporsó-párnának.

A kis vánkost a fejed alá tettük,
És Téged betettünk a föld alá,
Mikor a rózsákat kivettük
Idén a föld alól.

Én nem tudom, Anyám, Egyetlenem,
Az angyal harsonája mikor szól,
Isten mikor szólít a föld alól, —
De én ma este felhozlak magamnak.

Állj ágyam mellé Édes Rózsató
 És verjél gyökeret,
 Virrasszál mellettem és virágozzál
 És hullasd fejem alá leveled,
 Bús fejem alá bársony-leveled.

SZERENÁD ODA TÚLRA.

Ezen az első őszi reggelen
 Jobban fáj, hogy már nem lehetsz velem.

Most lehetnék hozzád figyelmesebb :
 Az ősz, tudod, mindig megenyhített.

Beteg lelkemen most pattan a zár,
 Pattintgatja a búcsúzó sugár.

Most nyílnak bennem fátyolos egek,
 Most félve, én is föltekintetek.

Most írhatnék Neked sokat, sokat,
 Míg szólnál : «Fiam, ne fáraszd magad».

Most mutathatnék elsőül Neked
 A reggelinél elibéd simítva,
 Sápadt szirmu kései verseket.

S hallgatnám kritikád, a halkszavut,
 Egyellen drága anya-kijogást :
 «Ó, fiam, csak ne olyan szomorut . . .»

TALÁLKOZÁS.

I.

DÉLTÁJBAN új transzport érkezett az Upravára. Sovány, szikladt, kidolgozott emberek voltak az érkezők, valahonnan messze északról jöttek erdei munkárol, hátizsákjaik és a vállukra vetett kenyérszakok terhe alatt meggörnyedve baktattak végig az utcán, a forró napsütésben, amely szokatlan volt nekik a kegyetlenül hideg, északvidéki tél után. Két muszka őruk, puskáját a porban vonszolva, lomhán cammogott utánuk. Mind egyformák voltak nagy báránybőr süvegeikkel, vattás orosz vászonruhájukban, a nagy hóban visszaverődő napfényen furcsán leburnult homlokukkal, szakállas arcukkal. Ketten hárman felkötve hordták a kezüket, amelyen csunya, fekete fagyott sebek látszottak. Az Uprava sztarsija a kapuban állva megolvasta őket: raz, dva, tri... csetirnacet, mind megvan. Hunyorgatva vezette le őket a pincébe, ahol fekvőhelyet mutatott nekik. Az emberek ledobálták a cók-mókjukat, azután egyenként felszállingóztak az udvarra.

Odafönn épen ebédeltek a régi emberek, akik már második-harmadik napja tanyáztak az Upraván. Nagy bádogtálak körül ültek öten-hatan a földön és levest kanalaztak, szürkésbarnaszínű kásalevest, amelyben káposztalevelek, krumplidarabok és répaszeletek úszkáltak. Az újonnan jöttek belenéztek a tálba és az orrukat fintorgatták. Pfuj, micsoda moslék. Ők munkárol jöttek, tele pénzzel, szép fehér kenyér és szalonna is volt a zsákjaikban, kicsit kényesek voltak. Egy páran le is ültek mindjárt szalonnázni, mások vizet húztak a kútból és a vályú előtt állva mosakodtak, a többiek a régiiek közé vegyültek és érdeklődtek: Hé, emberek, van-e köztetek magyar?

Néhányan jelentkeztek, két öreg baranyai népfölkelő, egy kisbajuszos, jóképű alföldi parasztlegény, meg egy nyugtalan tekintetű, hosszú, sovány fiú. A többiek csehek, tótok, németek, mogorván vonultak félre előlük. Az újonnan jöttek mind magyarok voltak; a mult nyár végén ötvenen mentek fel együtt, egy csoportban északra, a nagy erdőre, most, hogy nyár kezdetével kifogytak a munkából, csak tizennégyen kerültek vissza. A többit elvitte a nagy hideg, a kemény munka, meg a farkasok.

Összeültek beszélgetni, kis csoportok alakultak. Az egyik új ember szalonnával kínálta az öreg népfölkelőket és faggatták őket hírekért. Mondják már kentek, mi ujság otthon, hiszen maguk még csak most jöttek. Igaz, hogy mindenütt muszka foglyok dolgoznak a mezőn? Hej,

hová jutunk még, hová jutunk. Mit, hogy meghalt az öreg király? De nagy temetése lehetett, hát szegénynek igazán ilyen szomorú világban kellett lehúnynia a szemét. Vége lesz-e már egyszer a háborúnak, mit mondanak? Hiszen mondanak sok mindent, de ki tudhatná, mi az igaz. Még a jó Isten sem talán. Egy páran a körülállók közül komolyan rázták a fejüket; nem lesz már vége sohasem. Nem, amíg mi élünk, míg el nem hullunk valamennyien.

Az orosz sztarsi jött elő valahonnan az udvar mélyéről és leült az új emberek közé. Kedélyesen beszélgetni kezdett, tetszett neki, hogy mind megértik az orosz szót. No, fiúk, hogy vagytok, hogy tetszik a világ erre mifelénk? Ne féljete, jó dolgok lesz, csak egy-két napig maradtok itt az Upraván, azután jönnek a parasztok, meg a bárók, grófok és elvisznek benneteket. Munkára mentek, falura, pusztára, semmiség az nektek, akik az erdőről jöttök, lesz jó fehér kenyér, kalács bőven, dohány, minden ami kell. Csak a lányokkal vigyázzatok, mert veszedelmes fehérnépek vannak errefelé. Különben csak itt viseljétek jól magatokat, ne mászkáljatok a városba és hallgassatok rám, ott kinn már nem bánom, akármit csináltok is. Hát egy kis spirituszt hoztatok-e a jó öreg sztarsinak?

Valaki adott neki egy palackból jó csészére való szeszt, az öreg megitta egy kortyra, elmélázva simogatta bozontos, őszülő szakállát, kért még egy kortyot, azután, hogy nem kapott, mérgesen nagyot köpött, ördögfiókáknak szidta az összes hadifoglyokat és nagycsizmás görbe lábaival dühösen gázolva a fonnyadt gyepet, elbotorkált.

A csehek, tótok és egyéb nemzetiségek lassanként leszállingóztak a pincébe aludni, a magyarok összeültek az árnyékban és elbeszélgettek. Az északról jöttek nagyon beszédesek és élénkek voltak, meglátszott rajtuk annak az izgalma, hogy kikerültek a behavazott erdő és a szakadatlan munka egyhangúságából, hogy megint valóságos városban vannak, emberek között, új arcokat látnak és új híreket hallanak. Csak egy csendes ember volt közöttük, egy szélesvállú, zömöktestű férfi, akinek a korát nehéz lett volna megállapítani sűrű fekete szakálla alatt; akinek azonban érdekes, mélypillantású sötétkék szeme volt a homlokán alig begyógyult seb friss nyoma húzódott végig. Félkönyökére támaszkodva, szótlanul hevert a többiek között, csak úgy félfüllel figyelte a beszélgetést.

Arról volt szó, hogy erdei munkán nincs párja a tót nációnak. Igaz, a magyar is megteszi a magáét, ha már egy kicsit gyakorolta, még az alföldi fajta is, aki pedig sohasem látott erdőt, a német sem rossz munkás, ha jól kereshet, de hiába, a tót kezében másképp szalad a fűrész, a markában másként áll a fejsze. Persze, annak még az ükapja is csak ezt a munkát csinálta mindig. Kerestek is szépen odafönn, volt olyan banda, amelyikben három rubel, három-husz is jutott egy főre napjában. A magyarok nem igen vitték többre két rubelötvennél, de az is szép kereset, hiszen negyven kopejkából megvolt a reggeli, ebéd, vacsora, hússal, zsírral, fehér kenyérral, igazán bőségesen.

A kör másik oldalán az egyik öreg baranyai népfölkelő fejcsóválva azt magyarázta, hogy furcsa nép ez az orosz. Úgy megy itt a falun a gazdaság, mint odahaza talán száz évvel ezelőtt. Nem rossz földek ezek, kivált arra lefelé, Ukrániában, de az egyik része mindig ugarnak marad. A szántást csak olyan tessék-lássék módon adják meg a földnek, tele is van a vetés gyommal, gazzal, még ránézni is rossz. Nem tudják ezek szegények azt sem, hol lakik az Isten, buták még nagyon. És azután milyen piszkosak, minden házban van fürdő, minden héten váltanak fehérneműt, mégis csupa piszok, utálatos féreg az egész falu. A hosszú, sovány, nyugtalan tekintetű fiú elgondolkozva bólintott: igaz. Visszajutottunk a mult évszázadba, amint idekerültünk.

A tulsó oldalon ezalatt nagy vita támadt, amely mind hangosabb lett. A kisbajuszos, jóképű alföldi legény arról beszélt, hogy nagy zúgva, dongva egyenesen a fejének repült az akna, azután, hogy lehasalt előtte, beleesett az árokba és ott durrant szét millió darabra, neki semmi baja sem lett, mert fölötte zúgott el a milliónyi kis szilánkdarab. Az egyik északi ember haragudott, hogy ilyesmit ne beszéljenek, nincs olyan golyóbis a világon, amelyik elől le lehetne hasalni, hívják azt gránátnak, aknának vagy akárminek, mindegy az, ha egyszer ágyúból lőtték ki. A kis bajuszos legény fölényesen legyintett; mit tudják ezt maguk, akik csak az elején voltak ott, mi minden van már azóta. Gázangriff, akna, repülő, szöges drót, amitől villanyáram üti agyon az embert. A másik nagyon megmérgekedett. Már pedig, kedves öcsém, azt csak mi tudjuk igazán, hogy mi a háború, azok, akik az első hetekben voltunk odakünn. Amikor még lóháton vezette a századot Puskás kapitány úr a géppuska ellen, ott is esett el szegény a vonal előtt. Az volt a háború, ez a mostani, amikor hetekig ültök egyhelyben nagy parádéval, ahhoz képest már csak olyan vasárnapi verekedés. Mikor délben-este bejön az állásba a konyha és hozza a menázsit! Mi két hétig még répát se találunk a mezőn, amivel a hasunkat telerakjuk.

A fiatal legény nagyot nyelt, azután olyan vörös lett, mint a kifőtt rák. Azért csak ne olyan fennen, igaz-e. Szenvedtünk mi is épen eleget, hóban, sárban, gránáttűzben, nem kell azt úgy lepocskondiázni. A másik legyintett; hiszen öcsém, nem is bánt benneteket senki, de csak más az azért. Az volt a standbeli katonaság, amint az elpusztult, már nem is lehetett többé igazi háború. A kisbajuszos mérgesen nagyot csapott az öklével a térdére és csunyát káromkodott: A keserves mindenit ennek a világnak, elhallgasson már azzal a hengegessel, mert bizony megbánja. Megtettük mi is a magunkét, bennünket ne becsmételjenek. A másik is dühösen káromkodott és az öklét emelgette. Egy páran közbeszóltak; a szép kékszemű, sebhelyes homlokú férfi az északi jövevényt csitította, a másikat a két öreg népfölkelő szólongatta. Nyughass már, Pista. Hiszen mindegy az nagyon, szenvedtek ők is, meg ti is, mindenkinek első a maga baja. Ki is jutott elég mindenkinek, még talán ezután is kijut, ki tudja mi vár még ránk ebben a kegyetlen országban. Minek is

hoztak ennyi bajt erre a sok emberre, csak azt verné meg az Isten, aki a háborút kitalálta, hogy így kell kínlódni, pusztulni benne. Mit vétetünk mi, hogy így belekerültünk? A nyugtalan tekintetű, hosszú fiú bólintott és azt mondta : Igazságtalanság. Az öröm mindig negatív valami, csak a szenvedés pozitív. A boldogság : a szenvedést elkerülni, nekünk pedig épen ez nem adatott meg. A sebhelyes arcú, szép kékszemű férfi átnézett feléje a többiek között és odaszólt : Úgy van, Schopenhauer szerint.

A másik hirtelen felkapta a fejét, érdeklődve odatekintett. Egy pillanatra összenéztek, nagyon komolyan, mind a kettő tekintete meglepetéssel, érdeklődéssel kutatta a másikat. A fiatal fiú mindjárt felállt, megkerülte a többieket, letelepedett a sebhelyes homlokú mellé, kezét nyújtott neki és azt mondta : Vásárhelyi Kálmán vagyok, egyéves önkéntes. A másik bólintott : Gyulay vagyok. Szervusz.

A társaság most már arról vitázott, hogy az őszi búza birja-e jobban a szárazságot vagy a tavaszi árpa és hogy az orosz paraszt megéveti a lisztet az állataival, ami szörnyű pazarlás. Ők ketten csendesen feküdtek egymás mellett, néha-néha elgondolkozva összenéztek. Mind-egyik nagyon furcsának, lezüllöttnek látta a másikat ; érdekes, így különleg meg sem látszik rajta, hogy jobb ember, egészen elvész a többiek között. Hogy lehet így letörni egy pár hónap, vagy egy év alatt? A társalgás végre akadozni kezdett. Néhányan ásítottak és felálltak, hogy aludni mennek, az újonnan jöttek közül egypáran aziránt érdeklődtek, hogy hol lehet itt lányokat találni és ki lehet-e menni a városba, amíg még tart az odafenn keresett pénzben. A többiek nevettek rajtuk. Az ám, csak keressék meg a lányokat. Ki lehet menni a városba, ha tudnak valamit oroszul, csak menjenek le balra a nagy utcán, azután meg kérdezzenek meg valami katonát. Néhányan felkészültek, hívták magukkal a sebhelyes arcú férfit is. Gyere, Gyula, szétnézünk egy kicsit. A Gyulának szólított nem mozdult, amire a többiek elfordultak tőle, otthagyták.

Amint indulni készültek, előkerült az orosz sztarsi és dühösen kiabált. Hova mentek, kutyakölykök, ki adott engedélyt, agyonváglak benneteket, ha ki mertek menni a kapun. Innen is, onnan is biztatták az embereket, ne törődjenek vele, hadd ordítson. Csak menjenek, nem is kell adni neki semmit. Az egyik erdei ember mégis adott neki egy kis csészére való spirituszt, a sztarsi megitta, azután már csak lecsöndesedve dörmögött. Hát menjetek, bánom is én, majd lecsuknak, ha elfog az őrjárat. Az emberek elmentek, a többiek is elszállingóztak. A sebhelyes homlokú egyedül maradt az udvaron a fiatal fiúval, aki mellette hevert.

Egy darabig még csöndesen feküdtek az árnyékban, azután a fiatal fiú fölállt és leporolta magát. Talán mi is szétnézhetnénk egy kicsit a városban, kinn az udvaron, vagy a pincében nincs semmi érdekes. A másik nyomban fölállt. Gyerünk.

Elindultak. Végigmentek a hosszú, széles utcán, azután átmentek egy kis sétatéren, ahol a padokon, árnyas fák alatt tányérsapkás diákok

és diáklányok üldögéltek szorosan összebujva, a középben gyerekek kergetőztek egy kőből faragott Mária szobor körül. Élénken beszélgettek, a sebhelyes homlokú kíváncsian érdeklődött: Beszélj, pajtás, hogy kerülsz ide? Miért nem vagy fogolytáborban az önkéntesekkel vagy a tisztekkel? A másik nehézkesen, lassan felelt, mintha őt magát is fárasztaná a hétköznapi történet. Az ős elején Darnicán belekeverték egy kisebb transzportba, amely munkára ment a poltavai guberniába. Egy nagy uradalomba került, ahol elég jól bántak velük, de szokatlan volt a munka és nehéz is, cséplés, szántás, zsákhordás, nem igen bírta. Be is küldték hamar a városba, egy kisebb táborba, ott volt a télen át, de az sem volt jobb. Sokat koplaltak, éheztek, tavaszra pedig jött a flekktífusz, rakásra haltak az emberek, a fele sem maradt meg a létszámnak. Most megint munkával próbálkozik, falun, kisgazdánál talán könnyebb lesz.

A másik is mondott egyet-mást. Önként jelentkezett erdei munkára, nem is bánta meg, elég hamar beletanult, hozzáedződött, egészséges volt, erős volt, jól érezte magát. Hát persze, azért nem könnyű, egész éven át nem hallani másról, mint favágásról, spirituszról, a muszkák tudatlanságáról és a csehek álnokságáról, túlságosan egyedül van az ember, senki sincs, akivel egy értelmes szót lehetne váltani.

A sétateret elhagyták már, bent jártak egy szűk utcán, alacsony faházak között. Valahol egy nagyhajú fiatalember üldögélt a kapu alatt és harmónikázott, nagy odaadással húzta-vonta hangszerét és tompa fahangon énekelte hozzá a melódiát. Egy pillanatra megálltak, hallgatták, azután elmosolyodva továbbmentek. Az utcasarkon újból megálltak egy esőverte, mocskos, sárga plakát előtt, amelynek közepén nagy betűkkel ez állott: Godunov Boris. A sebhelyes homlokú nekiállt a plakátnak, megpróbált kiokosodni a cirill betűkből, amit megértett, arról nyomban tájékoztatta a másikat is. Operaelőadás a városi színházban. Valami moszkvai énekes felléptével. Mit szólsz ehhez? Muzsika! Felcsillanó szemekkel összenéztek. Te is úgy szereted a zenét, mint én? No, szerencsénk van, ennyi idő után. A hosszú, sovány fiú zavartan legyintett, a másik nyomban megértette és a vállára tette a kezét. Nincs pénz, pajtás? Nem baj, elviszlek én. Egy rubelből biztosan kitelik. A fiatalabbik erőtlenül ellenkezett. Hagyd el, kár a pénzért. Egy rubelből négy font fehér kenyeret lehet venni. A másik nevetett, karonfogta, és már vitte is magával. Godunov Boris, még sohasem hallottam, de mindegy, biztosan szép. Vigyázz rám, mikor a színház elsötétül, csak a zenekar lámpái világítanak és szólni kezdenek a hegedűk, mert máris érzem, hogy a vér a fejembe száll. Istenem, három éve nem hallottam mást, csak harmónikát. Egy rövidhajú, diáksapkás lány mutatta meg nekik, merre van a színház. Ormótlan, kopott deszkaépület volt, siváran sötét, a kapuja lezárva. Nagyon elkeseredve bámultak a rajta függő rozsdás vaslakatra: a plakát volt már talán féléves is.

Ez a csalódás egy időre elvette a kedvüket, de azután hamar

elfelejtették. A hosszú fiú belekarolt a barátjába és most már egészen bizalmasan beszélt neki. Hát bizony, senkinek sem olyan keserves itt, mint nekünk, a mi fajtánknak. A tiszték között nincs helyünk, a legénység közt se nagyon. Beszélt az első napról, odakinn a gazdaságban, mindjárt a megérkezése után. Az öreg sztároszta kivitte az uraság kertjébe, a kezébe nyomott egy kaszát és mutogatta, hogy merrefelé kaszálja le a fűvet. Persze csak a fejét rázta, kézzel-lábbal magyarázott, hogy nem tud kaszálni. Az öreg először nem akarta elhinni, azután elszaladt és mikor visszajött, utána tolongott a falu apraja, nagyja. Az oldalukat fogták, úgy nevettek a buta ausztrickit, aki még kaszálni se tud. És azután : a dühös kiabálás napnap után, hogy nem tud meg-
 rakni egy szénásszeke-
 ret, nem tudja etetni a cséplőgépet, a szántásnál nem tudja a barázdában tartani a lovat. Benn a táborban folytonos veszekedések egy-egy falat kenyérért, végtelen viták muszka rozsról és magyar kukoricáról, műtrágyáról és napraforgó olajról, majd egy éven át élni egy sztarsi parancsnoksága alatt, aki a lámpából kiissza a petroléumot, de józanul is szakadatlanul káromkodik ! És sehol egy könyv, egy darab papír, amire írni lehetne, egy ember, akivel egy értelmes szót lehetne váltani ! A másik megértően dörögött ; hát igen, így van. No, majd meglátjuk ezután, talán csak kitalálunk valami okosat.

Valahonnan az utca végéről elmosódó zenefoszlányokat hozott feléjük a meg-meglebbenő esti szél. Közelebb jutottak a zenéhez, már tisztán hallották, mi az. Zongora szólt egy zöld zsalugáteres ablak mögött, a Faust valcert játszotta valaki, el-elakadva, bizonytalanul, de azért felismerhetően. Egyszerre álltak meg az ablak alatt, a hosszú fiú izgatottan szorította meg a másik karját. Hallod? A Faust-valcer. A másik bólintott ; hallja. Egymásnak támaszkodva, visszafojtott lélekzettel álltak egy darabig az ablak alatt, feszült figyelemmel lestek minden hangot és összeresztentek, mikor odabenn egy pillanatra elakadt a zongorista. Megint tovább ment, egy kicsit tapogatózott a billentyűkön, azután a zavaros hangokból megint kibontakozott a valcer dallama. A hosszú fiú olyan izgatottan lépett előre, hogy a másik visszarántotta. Csak csendesen, pajtás, csak nyugalom. A fiú erőtlenül motyogott ; de mikor olyan szép. Hirtelen csörömpölve kivágódott a zöld zsalugáter és egy himzett selyeminges, kövér férfi dűgta ki a fejét az ablakon. Mér-
 gesen kiabált, az öklével fenyegetőzött : Nem takarodtok innen, piszkos ausztrickik, az ördög vigyen el benneteket ! Lehajtották a fejüket és megzavarodva, elkedvetlenedve, lassan tovább mentek.

Útközben hazafelé csak a sebhelyes homlokú beszélt. Először dúdolgatott magában csendesen, szomorúan, szaggatott futamokat és trillákat, míg egyik keze a barátja karjában volt, a másikkal elgondolkozva ütötte maga elé a taktust. Azután beszélt : nem szabad ilyet csinálni, pajtás. Túlságosan felizgatja az embert. Valamikor mindenem volt a zene. Nem is hiszed, mily jó muzsikus vagyok, vagy izé, talán

csak lennék. Afféle félbemaradt tervek, tudod. Valamikor azt hittem, hogy kottapapír nélkül élni sem tudok, azután jöttek a jegyzői akták és beletörődtem abba is, hiszen érted, úgye, az ilyesmi gyakran előfordul. Az ember igyekszik elfelejteni.

Este együtt vacsoráztak a sebhelyes homlokú szalonnájából és fehér kenyereből, azután egymás mellett feküdtek le a pince egyik sarkában. A szállás nem volt kellemes. Az alvók közül minduntalan fölkelte valaki és keresztülbotorkált a többiekben, néhányan hangosan horkoltak, az újonnan érkezettek közül valaki minduntalan feljajdult és sziszegve piszkos rongyokat csavargatott sebes, fagyott kezére. Az egész pincét nehéz, fojtó bűz töltötte be, régi dohos pinceszag és az izzadt emberi testek kipárolgása, amely ránehezedett a mellükre, néha valósággal kapkodni kellett levegő után. Sokáig álmatlanul hánykolódtak egymás mellett, végül Gyulay unta meg elsőnek a dolgot. Fölállt, összeszedte a holmiját és intett fiatalabbik társának is. Gyere, fölmegyünk az udvarra, ott legalább tiszta a levegő.

Fölmentek és letelepedtek valahol a gypen, a kút közelében. Egész jól elhelyezkedtek, Gyulaynak két takarója is volt, az egyiket odaadta a hosszú fiúnak, a másikba maga burkolózott bele, a kenyérszakot a fejük alá tették. Egy kicsit fáztak, mert hűvös szél süvített el fölöttük és hordta rájuk a port, összebujtak, egymáshoz simultak és most már egészen éberén bámultak fölfelé az égboltra. A csillagok tisztán, fényesen ragyogtak fölöttük, az ég aljáról sejtelmes, sápadt árnyakat vetett az udvarra a fogyó hold keskeny ezüstcsíkja. Sokáig csöndben együtt figyeltek egy hunyorgó kis piros csillagot, azután a Göncöl kerekeit és rúdját keresték össze, végül elfáradva egyenesen fölfelé bámultak és szembe néztek a fényesen szikrázó Sarkcsillaggal. Nagy hallgatás után a fiatal fiú szólalt meg, tompán, ok nélkül suttagó hangon.

— Ők is ugyanezeket a csillagokat látják otthon és ugyanúgy, mint mi.

A másik elgondolkozva bölintott, egy pillanatig várt, mintegy tapintatból a másik kedélyhangulata iránt, azután megkérdezte:

— Kik azok az otthoniak? Valami lányféle is, igaz?

A hosszú fiú bágyadtan megmozdította a kezét a takaró alatt.

— Nem hiszem. Valami nagyon gyerekes, kezdetleges história volt, most már tudom, hogy az volt.

— Szép?

— Nagyon. Épen azért... biztosan rég elfelejtett már.

A másik nem mondott ellent, hanem azt kérdezte:

— Hát akkor kire gondolsz?

— Az anyámra — felelte a fiú halkán.

Lehunyta a szemét, a nagy csillag egyet lobbant és még fényesebben szikrázott fölöttük. Csak úgy félfüllel hallotta a másik hangját, amely szintén tompán, elfogódottan csengett.

— Nekem feleségem van otthon és kisfiam. Most már talán iskolába jár.

Egy darabig szótlanul heverték, azután a fiatalabbik hirtelenül felkönyökölt.

— Tudod — suttogta valami hirtelen támadt izgalommal a hangjában —, sohasem voltam jó fiú. Most annyira másnak látom az anyámat, mint azelőtt, akármikor . . . Néha azt hiszem, hogy érdemes volt eljönni, végigcsinálni mindent, halálfélelemben reszketni, sárban, piszokban félig megfulladni, honvágásban elepedni azért, hogy egyszer vége legyen. Azért, hogy egyszer útban legyünk hazafelé . . . hogy felrohanhassak a lépcsőn, hogy lássam, a karomba kapjam és megöleljem, azért az egy pillanatért érdemes. Soha többé . . . soha többé, tudod . . .

Valami fogadalmat akart tenni, de már nagyon remegett a hangja, kifulladt és elhallgatott. A másik csöndesen figyelte, azután komolyan ráncolta a homlokát.

— Ha megéljük.

— Én megélem — ellenkezett a fiú hevesen. — Tudom. Nem lehet máskép.

— Nekem is van anyám — mondta a másik csöndesen.

— Akkor te is tudod.

A sebhelyes homlokú a szemét lehúnyva, egy pillanatig gondolkozott, azután félig elfordította a fejét.

— Nem. Én a fiam után vágyom így.

Szembe fordult a másikkal és elszánt tekintettel, valami dacos vonással az arcában jelezte, hogy egyáltalán nem restelli magát azért, amit mond, nincs benne semmi rossz, vagy semmi olyan, amiről tehetne.

— Tudod, már régebben is sokat gondolkoztam azon, hogy amióta fiam van, az anyám valahogy hátrább került a szívemben. Most itt folytonosan ezen töprengek. Már nem tudom úgy szeretni, mint régen, hidd el, a gyerek veszi el az anyának járó szeretetet. Az asszony nem, az egészen más, de a gyerek igen.

A fiú ellenkezni próbált. Nem igaz. Ez csak olyan töprenkedés, bizonytalan érzések. A másik erélyesen rázta a fejét.

— Nem. Te még nem tudod, mert nem érezted, de így van. Amit az anyánktól kapunk, azt nagy részben nem neki adjuk vissza, hanem a gyerekünknek. Az anyák ezért sajnálatraméltó teremtetések, de hiába, velük is csak így történt nemrégiben. Igaz?

A fiú érthetetlenül dörmögött, azután azt mondta :

— Tudod, ez a háború nemcsak a nagy világot kavarta fel, hanem a lelkünket is. Mi már egészen másként érzünk és látunk mint azelőtt, nem veszed észre? Bizonytalanok lettünk, megállunk minden akadály előtt, töprengünk és kételkedünk, nincs semmi, amiben hinni tudnánk, amiben nyugalmat találnánk. Ebből már nem is fogunk kiépülni soha.

— Soha — bólintott a másik. — Az egyensúlyunkat veszítettük el.

— Tönkretették az életünket. Nem volt joguk hozzá! — tört ki elkeseredetten és botorul a fiú, amire a másik türelmetlenül legyintett:

— Bolondság. Persze, hogy nem volt joguk. Mindegy, ne beszéljünk többet erről. Aludjunk. Álmos vagyok.

II.

Hajnalban a sebhelyes homlokú ébredt elsőnek, még pedig arra, hogy valaki kitartoán lökdösi. Öreg orosz paraszt állt mellette, piszkos szürke rubáskiban, nagy csizmában és a botja végével bökdöste az oldalát. Az öreg értelmetlenül bámult, amikor a hadifogoly mérgesen ráfordult és élénken magyarázott. Munkára, hozzám, nem messze a várostól, szép, nagy falun. Gyulay odafordult fiatalabbik társához, aki szintén felnyitotta már a szemét a lármára, félhangon néhány szót váltottak egymással. Együtt megyünk, igaz, pajtás, most már együtt maradunk. A fiú álmosan dörmögött; hogyne, természetesen. Nem válunk el többé. Gyulay felállt és rövid tárgyalásba bocsátkozott a paraszttal. Ketten megyünk, egyedül nem. A paraszt erélyesen tiltakozott, megrázta fehérsörényes fejét. Nem, kevés föld, két ember nem kell. Gyulay vállat vont és elfordult tőle, az öreg egy kicsit szitkozódott, azután ment tovább, le a pincébe.

Kevés idő múlva egy tekintélyes külsejű, kövér paraszt érkezett, mogyorófacálcával a kezében, amelyet szakadatlanul suhogtatott, miközben olyan bamba arcot vágott, hogy aki ránézett, elnevette magát. Susztert keresett, aki meg tudja foltozni a téli csizmákat, a fiatal magyar fiú nyomban jelentkezett. Benn a táborban egy jókedvű cseh legénytől csakugyan megtanult annyit ebből a nemes mesterségből, hogy vállalkozhatott a foltozó munkára. Hosszasan tárgyaltak egymással, de minden eredmény nélkül. A fiú ismételen hangsúlyozta, hogy csak a barátjával együtt megy, a kövér orosz azonban nemet intett és vesszőjét suhogtatva próbálta kapacitálni, esküdözve ígérte, hogy ad dohányt is, jó csizmát és krumplit, amennyi kell. A fiú rá se hallgatott; egyedül nem megy. A kövér ember még jobban hadonászott a bottal és kivörösödve ordított. Nyomban előkerült a sztarsi, ő is tele torokból kiabált. Bitang ausztricki, mit gondolsz, ki parancsol itt? Majd megmutatom én neked, kitépem a lelkedet. A fiú a szeme közé kacagott és megvetőleg legyintett. Eredjetek innen, buta parasztlak, egyedül nem megyek.

Ezután is sűrűn jöttek a parasztlak, a legtöbben végignéztek rajtuk, megtapogatták az izmaikat, megkérdezték a foglalkozásukat, tudomásul vették, hogy az egyik suszter, a másik favágó, azután tovább mentek. Egymásután vitték el az embereket a pincéből, de velük nem sokat törődtek. Tíz óra tájban érkezett egy öreg paraszt kétlovas szekéren, az alkudozott egy darabig Gyulayval, hogy le tudna-e vágni néhány nagyon öreg, vastag fűzfát, ha egy ügyes asszony segít neki, de azután nem nagyon ragaszkodott hozzá és az első ellentmondásra tovább ment.

A sztarsi jó ideig ott pipázott a pincefeljáróban, időnként sötét pillanásokat vetett rájuk a sapkaellenzője alól, mindannyiszor elpirult mérgeben és dörmögött valamit. Az ördög vigyen el benneteket, kutyák.

Déltájban úri fogat robogott az uprava épülete elé, a kocsis leugrott a bakról és meghajolva segített ki belőle egy kicsi, öreg hölgyet. Egyszerű, fekete ruhában volt, a kezén fekete cérnakesztyű, a lábán a meleg időben nagyon feltűnő, téli kis szőrmecsizma, a fején fekete csipkekalap. Kicsi, ráncos arca volt, valami félszeg, riadt kifejezéssel, tiszteletreméltó kora mellett is volt benne valami gyerekesen riadt vonás, amely mellett furcsák voltak komoly és szelíd tekintetű, sűrke szemei. Nagyon méltóságosan tartotta magát, amíg a kocsis öklére támaszkodva a bejáráshoz közeledett. A sztarsi feszesen kihúzta magát előtte és a kezét a sapkaellenzőjéhez emelve, alázatosan marcona hangon üdvözölte. Az idős hölgy kegyesen intett, azután panaszos hangon előadta, hogy két fogoly munkás kell neki, jó lenne, ha az egyik értene valamit az ácsmesterséghez. A sztarsi még jobban kihúzta magát, összezsápta a bokáját és nyomban mutatta az utat. Kegyeskedjél, dshina, erre lefelé a pincébe.

Eltűntek a pincejáróban. A két magyar fiú odafenn álldogált az udvaron, megütődve bámultak utánuk. Na komám, panaszkodott Gyulay, ez az öreg dáma lett volna a mi emberünk. Kár, hogy nem is nézett ránk. A másik kedvetlenül bólintott, de azután mindjárt felélnékült és a pincejáróra mutatott. Gyere, menjünk utánuk.

Odalenn az egész fogolytársaság az idős hölgy körül tolongott már. Nyolcan-tizen nyujtogatták feléje az írásaikat, ő azonban zavartan, idegenkedve hátrált a sok férfi elől és a sztarsi mögé húzódott, aki nagyszízmás lábait megvetve, iparkodott távoltartani tőle az embereket. Ők is belevegyültek a tömegbe, a fiatal fiú lassan előrehúzódott, nem sokára ott állt már az első sorban. A sztarsi kihirdette, hogy ácsra van szükség, ácsok jelentkezzenek. Erre néhányan visszahúzódtak, Gyulay azonban rögtön jelentkezett. Famunkás, ács, mondta, az jóformán mindegy. Ért ő ahhoz is. Fiatalabbik társa erre közelebb lépett az öreg hölgyhöz, kalapját a kezében tartva, udvariasan meghajolt előtte és köszöntötte:

— Kisztihand, barina.

Az asszony ránézett, a fiú megkönnyebbülve vette tudomásul a tekintetéből, hogy tud németül. Nyomban beszélni kezdett, tört német-séggel, de nagyon iparkodva, sebesen, amire nem talált rögtön helyes kifejezést, azt félbehagyta és ment tovább. Elmondta, hogy az idős hölgy az anyjára emlékezteti, aki az egyik legmagasabb bíróság elnökének a felesége Ausztriában és épen ilyen finom arcú hölgy. Ő a fia és sokat szenved a szomorú fogságban, mert nehéz az ilyen jobb embernek, akivel nem törődik senki és most alighanem még nehezebb lesz, mert el akarják szakítani a testvérétől, akivel teljes szívvel ragaszkodnak egymáshoz. Az öreg asszony figyelmesen hallgatta, de most még riadtabb-

nak, félénkebbnek látszott, mint azelőtt és a szája széle megremegett. Azt mondta : Armer Bursch. Schrecklich. A fiú bánatosan lehajtotta a fejét és sietve tovább beszélt. Sohasem tágitottak egymás mellől, a harctéren sem, azóta sem, a fogságban, nélkülözésekben, de hiába, most el kell válniuk. Az öreg asszony fejét csóválta, szemrehányólag nézett a sztarsira, mintha ő tehetne valamiről és megkérdezte : Hát testvérek? Nagyon szép dolog. Maga biztosan nem ért a földmunkához és a testvére sem lehet ács, de mindegy, nem baj. Hogy hívják, fiam? Stefan, igen, Vaszarhely, jó ne féljen semmit. És a testvére? Őt hogy hívják?

A fiú riadtan felkapta a fejét, roppant tanácstalanul bámult a társára. A neve? Igen, azt elfelejtette, jóformán nem is értette meg az este a bemutatkozásnál. Csak néhány pillanatig habozott, azután a másik közbevágott és megmondta : Gyulay, de az öreg asszony arca nyomban elsötétült, nagyon bosszúsnak látszott. A fiú magyarázgatni próbált, egészen alázatosan összegörnyedve bizonygatta, hogy unokatestvérek, nem édes testvérek és Gyulának hívják a másikat, az öreg hölgy azonban csalódottan, kedvetlenül intett. Hazudsz, ausztricki, látszik, hogy hazudsz. Csúnya dolog, hogy be akartál csapni. Elfordult tőlük és egy cseh legénnyel kezdett tárgyalni, aki alázatosan nyújtogatta feléje a könyvecskéjét. A sztarsi most kezdte valamennyire megérteni, hogy mi történt. Odaugrott hozzájuk, a fiút mellbevágta és harsogva ordított. Ti kutyák, majd megtanítlak én benneteket ! Börtönbe csukatlak, nyomorult férgek, megbotoztatlak, csak merészeljetez hazudni a kegyelmes asszonynak ! Az idős hölgy egyetlen únott, fölényes kézlegyintéssel elhallgattatta és a két magyar elkeseredetten, leforrázva elsomfordált a közelükből.

Nem sokkal később megint jött egy öreg paraszt. Ostorral a kezében lépett az udvarra és ácsot keresett. A sztarsi egyenesen odavitte Gyulayhoz, már jó előre torkaszakadtából kiabált. Ács vagy, nyomorult rablóvezér, csak próbáld letagadni és nyomban összezúzlak. Eredj. A hadifogoly megpróbált ellenkezni ; ő nem ács, csak famunkás, csak fákat tud kivágni és szétfűrészelni darabokra, egyebet semmit ; a sztarsi erre olyan méregbe jött, hogy eléje ugrott, feléje sujtott az öklével és amint a hadifogoly félrehajolt előle, dühödten tóporzékolt egy helyben és köpködött. Ács vagy, kutya és rögtön méz munkára ezzel a derék emberrel ! Ha még egy szót szólsz, előhívom a katonáimat, börtönbe küldlek, lázadó, a katonai parancsnokság börtönébe, ott fogsz megrothadni a sötétben. Pusztulj a szemem elől ! Az öreg paraszt türelmetlenül pattogott az ostorával : Na, jössz már, ács barátom? Siessünk, odakinn vár a munka.

Gyulay határozatlanul fordult a fiatal fiú felé, az szó nélkül lehajtotta a fejét. A férfi még egy pillanatig tanácstalanul állt, azután csüggedten legyintett és elfordult. Kelletlenül, lassan indult a pincelejáró felé és eltűnt a többiek elől ; pár perc múlva megint előkerült, a hátizsák a vállán lógott, a hóna alatt összegöngyölt takaróját szorongatta.

A sztarsi fenyegetőzve hörgött valamit, amit nem lehetett megérteni, az öreg paraszt fűrgén előreszaladt a kapuba, azután megint visszajött és várakozóan megállt. Gyulay fiatalabbik társához lépett, nagyon fáradtnak látszott; tompa, színtelen hangon mondta:

— Hát... Isten veled, pajtás.

A másik megmozdult. Gyorsan kiegyenesedett, nem egészen természetesnek látszó eréllyel fölvetette a fejét.

— Isten veled — mondta ő is és a kezét nyujtotta. Még valamit akart mondani, de azután nem bízott egészen a hangjában és elharapva valami dörmögő félhangot, elhallgatott. Kezet fogtak keményen, Gyulay is kihúzta magát és egymás szemébe néztek. A sebhelyes homlokú azután sarkon fordult és gyors léptekkel kiment az udvarról. Odakinn felült a bakra az öreg paraszt mellé, a szekér csörömpölve indult el a köveken. Néhány pillanat múlva már el is takarta őket a sűrű felhőben föl-kavart por.

Thury Lajos.

HARMATCSEPP.

*Egyetlen vízcsepp. Még nem is régen
Szunnyadt gyöngytermő tengerfenéken.
Majd lendült zúgó hullámtarajra,
Míg érte nyúlt a napsugár karja.
Lét láthatatlan, szélfúta pára.
Leszállt pihenni egy ibolyára.
Titkos mélységek gyöngyét mutatja
Gömbölyű, fényes, finom alakja.
S az idelévedt, mosolygó vándor
Szivárványt készít a napsugárból.
Megáll a szellő, lebegni sem mer, —
Kicsinyben itt van
Magasság s mélység: a nap s a tenger.*

*Egy gondolat csak. Zajtalan, röpke,
De Istenszívig suhan a röpte.
Hallgat az ajkunk, rebegni sem mer, —
Találkozott ím
Magasság s mélység: Isten és ember.*

Dömötör Ilona.

HOLDKÓROS ARCCAL LÉPEGET A CSEND.

A kompon állok. Lassan hajt a révész.
A tulsó partot szívszorongva várom.
A holtakat a halál hűs jolyóján
Igy hordja át a túlvilágra Cháron.

Az erdő most egységes, barna tömb,
hátán holdkórosként lép, lép a Csönd,
pedig bent ezer madár-szív dobog :
halál-riasztó kis piros dobok.

Fodortalan fekete a Latorcza :
halál-tükör, nem csobban, nem zizeg,
a hold úgy néz bent, mint egy hulla-orca
pedig ezer hal fürja a vizet.

Olyan a folyó, mint egy tinta-tó
s mintha nem messze megfeneklene,
— pedig tengerbe húzza biztató
ritmus, belső törvény, biztos zene.

Olyan a lelkem, mint a barna erdő :
egységes tömb, bazalt : hátán merengő
holdkóros arccal lépeget a Csönd,
kívülről szent a rend, a csönd, de bent :

ezer aprócska madár-szív dobog,
halál-riasztó kis piros dobok
s egy lángszőrű, lángszarvú szarvason
a fák között lidérces Rém oson.

S mintha a sírban megfeneklene
élet-folyóm : pedig bent ezer pisztráng
úszkál s tengerbe húzza [mint az istráng
a lovat és kocsit], belső zene.

A kompon állok, lassan hajt a kompos,
a tulsó partot szívszorongva várom.
A hátam borzong, olyan ócska, csontos
a révész, mint halál jolyóján Cháron.

Mécs László.

A KÉTEZERÉVES KÖLTŐ.

ARÓMAI pályaudvar könyvárusító pultja, tavaly télen, különös folyóirat-címre hívta fel a figyelmemet. Szilveszter délutánja volt s a kirakott újévi számok közt ott rikitott az önérzetes «Antieurópa» is, amely a boríték szerint ezzel a nyomdászágú számmal fordult második évfolyamába. A piros betűk közül kócos hajfürtök kandikáltak elő s a kihívó cím fölött két fiatal szem ragyogott; lássuk, gondoltam, mit várhatunk a demokrata Európa legfrisebb ellenzékétől.

A hosszú éjtszakai úton, (amíg lehetett, a gyereknöszörgéssel és férfihorkolással zsúfolt fülke kék fénye alatt s amikor menekülni kellett, a kalabriai part csillagaival szemben), előbb a magam fiatalságában kételkedve, aztán a cikkírók fiatalságán bosszankodva, kétszer is átolvastam a lelkes és naiv füzetet. Az új római birodalom hangos lunatikusainak e folyóiratából tudtam meg, hogy Vergilius, akit az Antieurópa, mint Róma Költőjét, mestert és vezért aposztrofált, a beköszöntő 1930-ban tölti be halhatatlansággal megtoldott élete kétezredik esztendejét.

A boldog költő-Matuzselemnek persze be kellett érnie a húsz- vagy harmincévesek dicső vokativuszaival, ő maga egy pillanatra sem jutott szóhoz a lendületes cikkben, amelynek nem is annyira Vergiliusra volt szüksége, mint a Vergiliusra húzható szimbolumra. Campanile Aristide szemében a halhatatlanságra születő Róma és a negyedik ekloga költője maradt ő, aki a latin faj örök hivatását énekelte s az aranykort hozó gyermeket a legjobbkor jövendőlte meg. Egy római sásból és római keresztből összekovácsolt költő-embléma kellett neki, akit a szellemi fascizmus légói fölé odatűzhessen. Vergilius (vagy inkább Virgilio) az, akiben egy nyelvet talál a kétlelkű Róma: az antik, amely rendet adott a világnak s az új, amely Istent. Ezért vezér és ezért mester; Róma költője és minden költő költője, «mert nem Róma-e az állandó álma a világ minden költőinek?»

Én magam nem nagyon vonzódom az ilyen jelvény-készítő fiatalokhoz s emberbaráti öröm fog el, ha egy-egy boldog halottat, aki két bolygó szó váratlan kézfogásában lelte kedvét s futó mozdulatok árnya után kapott, kelleetlen szimbolum-zubbonyából kiszabadíthatok. Campanile Aristide mellett azonban (aki bizonyára kiváló politikus lesz valamikor) hatalmas ügyvéd emelt szót, több mint hatszáz év távolában. Téli kényszerutamra két könyvet vittem magammal s kettő közül az egyik Dante volt; Dante, aki maga is a Sas és Kereszt örök egyensúlyáról álmodott s Vergilius nyomán kapaszkodott fel az Egyház szekeréig. Nem Dante Vergiliusa óvta ezt a naiv Antieurópát? A latin költő és a keresztény hírnök, «aki hozza a fényt s maga nem kap belőle?»

Talán meg is nyugszom e szimbolum-Vergiliusban, ha a másik könyv, amelyet a ragyogó szicíliai januárba magammal vittem, nem az Aeneis. Több mint tíz éve hevert ez az előkotort példány a szekrényemben s őrizte azt a sokszorosán aláhúzott száz sort, amellyel a latin érettségi ismertetett össze. Az

ember azonban sohasem tudhatja, hogy a következő reggel milyen könyvet fog föllapozni; s ime, bennem is, írás-olvasás közben támadt új igények váratlan kívánatosan lobbantották meg a tíz év előtti szöveg gyér foszlányait. Így került böröndömbe az ismerős Dante mellé az ismeretlen Vergilius s meglehetett az a sznob-örömem, hogy ugyanannak a havas derűben szikrázó Etnának a tővén szavalhattam magam elé a szigetre vert trójaiak éjtszakai szorongását, amely Vergilius eposzában tűzével a csillagokat nyalja s a rárakott hegytömegeken át tör kéményt a levett titán láng-lehelletének.

Kissé hontalanul a tél derekán nyíló rózsák s a túlzó bokrok közt, amelyeken a gally-vég levelei is lila szirom-színben lobogtak, úgy éreztem, hogy maga Vergilius is egy kicsit hontalan lehetett a közeli Tarentumban, ahol Georgikonát írta s talán ebben a kétszeresen örök római birodalomban is, amelynek a költő-jelvényévé megtétetett. Nem találtam meg benne sem a császár-Róma, sem a pápa-Róma költőjét s bár azóta egyre többet olvasom őt s a többi latint is, akiket mint nagy utitársának, nekem is ő mutatott be a pokollal dacoló dicsfény körében, máig sem apadt el a kedvem, hogy e szomorú költőt a szigorú Dante és a felületes Antieurópa öleléséből kifejtsem.

* * *

Hogy mi volt az, ami a hajdan közömbös szöveg foszlányait oly kívánatosan lebbentette meg előttem, hazajövet értettem meg, amikor egy iszonyú csapás után, minél messzibb s idegenebb munkában keresve fásulást, a Kazinczy-kor könyveibe vettem magam. Kazinczy kora az, amelyet a legtöbb hóval fűtt be a mi irodalomtörténeti közönyösségünk. Hány művelt magyarnak van sejtelve e kor nemes esztétikájáról? Írói műveltsége, a teljesítmények heroizmusa feledésbe ment. Szép lenne — gondoltam — megírni egyszer az öreg Kazinczy védbeszédét! Ifjúság és tehetség ellene vannak, győztes, gazdag alkotások mosolyogják le agg-megrögzöttségét; de valahol egy felsőbb bíróság előtt, amely a századok futó parancsait nem ismeri, nincs-e neki a nagyobb igaza, aki ifjan öt évig fordította Gessner Idilljeit s aggkorában borzalommal olvasta Zalán futását. Ebből a váratlan apologizáló kedvből értettem meg először, hogy milyen elégedetlen vagyok korom szempontjaival. Voltak szavak, amelyeknek hamis csengését neszeltem: eredetiség, zseni, lélektani mélység, kollektív erő, drámaiság. Szavak, amelyekkel magam is szűrtem és koronáztam s amelyektől egyre jobban elidegenedtem. A győztes tizenkilencedik század eltiporhatta Kazinczyt, de nem volna-e áldásos e győztes század eredményeit az örök Kazinczy esztétikáján átszítálni?

Azt hiszem, a diákkori Vergilius-foszlányokat ugyanaz az elégedetlenség lobogtatta meg bennem, amely a messzi Kazinczyban is szövetségest talált. Kellott egy költő, aki megsegít korom isteneivel szemben. Költő, aki nem eredeti, nem «szintétizálja kora káotikus törekvéseit» s nem vatat lelki komplexumok indái közt. Nem Byron, nem Zola, nem Proust, de nagyobb mindegyiknél. Horatiusból nagyon sok bölcsmondást tudtam s egy homályos emlék is (hűvös, mint a forrás fölél vetődő árnyék) Vergilius felé húzott. Kazinczyék azután másodszer is felfedeztették velem a költőt, aki a taorminai görög színház üres romjai alatt egyszer már megvigasztalt. Nem is a szempontjaik, inkább a lelkesedésük, az írói mivoltuk. Levelezésük apró stílereceptjei, kényes szörszálhasogatásuk, esztétikai csípdelözésük közelebb hozott bálványuk valódi természetéhez, mint a Theokritosszal és Homérosszal dobálózó kommentátorok. Ez volt az a költő, akinek az első eklogáját úttörő folyóiratunk a Magyar Mű-

zeum egyszerre három példányban hozta, mikor az epés Rajnis Szabó Dávidba, az öregebbik szerkesztőbe belekötött s Bacsfányi, a fiatal szerkesztő úgy védte meg kollégáját, hogy függelékül mindkettőjük ekloga-fordítását kinyomatta, Szabóét és a Rajnisét is, alájuk pedig a latin eredetit. Alig érzem többé a különbséget; én csak azt látom, hogy százötven évi nyelvcsinósítás után milyen kevesen tudnák Vergiliust így is fordítani. Bacsfányi és a többiek azonban a nyelvük lebegő mérlegén bizonyára le tudták mérni azokat a súlyos súlytalanságokat, amelyek alatt az «arcátlan» Rajnisnak össze kellett volna roskadnia. Ezek a semmiségekre vért-velőt áldozó drága költők értették meg velem, hogy mi az elméleti összefüggés a Kazinczy százestendőt késett véd-beszéde s a fölfedezett Vergilius közt. Itt van a költő, akit vártam. Vergilius lesz az, akiben az eltiport Kazinczy a győztes századon bosszút áll.

Ennek a harcnak Vergilius és a tizenkilencedik század közt a kezembe került német Vergilius-kiadványok lettek a csataterei. Fenn a szöveg, alul a jegyzetek s köztük két század háborúja. A jegyzeteket a tizenkilencedik század szelleme írta: kicsit pedáns, németes tizenkilencedik század, de a kevésbbé pedáns is így gondolkozott. Ez a század igazolta Catullust és tisztelte Propertius-t, de Horatiust és Vergiliust megtépzta. Mit kezdjen e bombasztikus század Vergiliusszal? Kétezred év állította, hogy csillag s ő csak a leesett meteort látja, amelyből játszva kielemezheti a vasat. Ez a csalódás két pártra osztja a kritikuskokat; az egyik nem meri beismerni, hogy ő nem lát annyi jót ebben a költőben, mint kétezre év óta látni szokás; méltatja hát az Aeneis társadalmi jelentőségét, hangsúlyozza, hogy az eklogák Arkádiája mennyire más, mint Theokritos Sziciliája s jobb híjján, a Gergikon szerzőjét, mint jó gazdát magasztalja. Az őszintébb és őnhittebb tábor azonban felhördül: ez az Aeneis Homeros két eposza összeöltve. Vergilius nem volt olyan nagy ismerője a női léleknek, mint állítják s az öngyilkos Dido elbujhat az öngyilkos Bóvárné mellett. A Bucolica politikai allegóriákkal elrontott Theokritos; Vergilius még csak jó gazda sem volt: állandóan városon élt s Varro és Theophrast gazdasági receptjeit szedte izzadságos hexameterekbe. Vergilius mozaikista. Gondosan kicsiszolt köveket, olykor igen szép részleteket illesztett össze idegen mesterek elcsent tervei szerint.

Bevallom, hogy a mozaikista-párt megvetését szívesebben hallgatom, mint a hitetlenek műbámulatát. E mozaikosok igaz, elfelejtik, hogy a műveknek vannak negatív erényeik is. Az, hogy a költő mit nem csinál, ép olyan jellemző rá, minthogy mit csinál. A «mit csinál»: a tehetség; a «mit nem csinál»: az izlés; s ha Vergilius művei részletekre esnek is szét, mozaik darabjait egy biztos izlés cementjébe rakja le. De fogadjuk el, hogy az izlés a kor illemtana, a cementet nem maga a költő öntötte a mozaik alá, hanem (mint a franciák nagy századában is) az előkelő korizlés. Akkor Vergilius csakugyan az, aminek mondják: mozaikista. A Georgikon szerkezete felületes, olyan szimpla emberrel, mint Aeneas egy modern novella nem tudna mit kezdeni s ha valaki annyit venne át, mint Vergilius, bepörölnék kártérítésért.

Vergilius csakugyan (e gúnyos érveken túl is) mozaikista. Ragaszkodom e tudós német szóhoz s ha az Antieurópa mellé olyan hatalmas ügyvéd jelentkezik mint Dante, én e szívós szót tartom magam elé. Dante, aki igazán minden volt, csak mozaikista nem, önmagát tisztelte Vergiliusban s nem vette észre, hogy e kövecskéket az ő lelke s nem a Vergiliusé olvasztja össze egy nagy szimbólumba. Dante is leszállt az alvilágba, Vergilius is; de ki látott két különböző poklot, noha Dante az örökbekapott pokol minden díszletét beépítette

a maga poklába s személyzetét is alkalmazta. Az a negyedik ekloga is talán csak képtelenül túlzott gratuláció, mellyel a költő egy hatalmas apának akart hízelegni. S ha csakugyan jóslat, akkor is mi köze az aranykornak az Isten országához? Vergilius csak annyiban volt keresztény, hogy nem volt igazi római s annyiban Róma költője, hogy latin urak parancsára és latin vésővel faragta ki mozaikjait.

A latin irodalomhoz csak a latin irodalom szempontjaival szabad közeli-teni s a latin irodalom szempontjai elsősorban stilisztikaiak. A latin író penzumokon dolgozik: a múzsa büntetési feladatait oldja meg. A legnagyobbak: Vergilius és Horatius leginkább. Berzsenyi, aki először félprózában jelölte ki versszakai helyét s aztán esett neki az egyes soroknak, úgy dolgozott, mint Vergilius s valószínűleg Horatius is. Az iskolai kiadványok apró darabokra, szétkivánczó leckékre osztják fel az Aeneist; Vergilius azonban ép ilyen leckében adta fel magának époszát. Valószínű, hogy az Aeneis kezdetben ugyanaz volt, ami végezetül: egy csomó érettségi tétel.

Mozaikista, igaz. De ha az is, nagy költő s szívesebben olvasom, mint sok mai zsenit, akinek egyetlen «szakadatlan gesztus az élete». A szöveg íme vissza-ütött a kommentárra s a keskeny sorok újjongva szökdelnek el a vastag hasákok fölött: «Rágalmazhattok, két ezer éven át állítottam el a legjobbak szívverését. Van egy költészet, amelyet a ti szempontjaitok nem tudnak megfogni. Nagy költészet s belefér egy mozaik-kőbe; mozaik-költészet s több, mint a ti regényeitek mammut nagysága.»

* * *

De ha a latin irodalom minden alkotása dolgozatszerű is, mégis Vergilius emlékeztet leginkább arra a diákra, aki elől a leckék eltakarják a tananyagot. Csak a részletek és az egész viszonyt figyelve, könnyű egy olyan sorozatot csinálni, amelynek az egyik végén Propertius és Catullus áll, a közepén Ovidius, a másik végén Horatius s azontúl is Vergilius. Ez az arány Propertiusnál a legmodernebb, de még Horatius, az agyafurt részlet-ötvös is milyen megtévesztően utánozza Vergiliushoz képest a görögös ihletugrálást, amelyet pedig ez a nagy latin mester sohasem érezhetett. Nála a részletek szépsége, ha el is fedí az egész művet, a mű nem áll annyira részletekből, mint Vergiliusnál. Horatius a legmesterkétebb, Vergilius azonban a legtöredékesebb.

Amióta Vergilius műveit átolvastam s a szép leckék fölött magam is megláthattam az anyagot, sokat gondolkoztam ezen a jelenségen. Úgy éreztem, itt van a Vergilius igaz természetének a nyitja s ez a töredékesség igazol engem is, aki Róma «Költőjétől» annyira idegenkedtem. Ezt a töredékességet nem magyarázza meg egészen, hogy nagy alkotások mindig könnyebben esnek szét szilánkokra. Az meg épen nem igaz, hogy Vergilius nem elég fegyelmezett a részletek felburjánzó szépségét visszanyesni. Vergilius azért töredékes, mert a részletekben talál vissza önmagához. A latinok közt ő a rabszolga-költő, aki nem azt írja, amit szeret, hanem amivel megbízzák. Ovidius könnyű gazdagsága ép erre a «minden edényben vékony bor maradok» változatosságra termett. Catullus ha kísérletezik is idegen hangnemben, frissen folyó, strofátlan verseinek föltétlen ura marad. Propertius zárt ereje is teljesen magához formálta a sor végén megálló, szóreleifeket egymás alá rakó elégiát. S még a raffinált Horatius is, aki mielőtt tollat fogna, elébb szétágasztatja a vers-csirt s a legtávolabbi ágakat metszi le s fogja egy csokorba: görög példáiban nem talált-e ő is bámulatos lárvát bonyolult «artefice»-e elé. Vergilius azonban (az alacsony

származás vagy a lány vér engedékenysége ez?) azt írta, amit vártak tőle s amit Vergiliustól vártak, egyre kevésbé hasonlított Vergiliushoz.

Én Vergilius legsajátosabb művének épen azt tartom, amelynek minden ötödik soráról kimutatták, hogy átvétel: az Eclogákat. Az Eclogák Vergilius palettája. Akárhon szedte a festéktubusokat, amit a palettán kikevert: az ő színei. Ez a levegőben szálló Arkádia, amely hol a költő Mantúája mellé száll le, hol a peloponezosi erdőkben vonultatja fel görög nevű és latin bajok elől menekülő pásztorait: a költő legjobb bühelye, amelyet soha többé nem talál. Boldog hely, ahol a rekedt galambok dalában nincs szünet s a méhek lelegelte szaliktus sövény lány susogással beszéli bele a pásztorba az álmot. A szerelem-beteg Corydon bizonytalan reményei esengenek itt s pajkos fiatalok virággal kötik meg a zöld barlangban alvó öreget, így kényszerítik, hogy régi hősokról s a világ hajnaláról daloljon nekik: a földekről, amelyek bámulva látták az új napot felfényleni s az erdőkről, amelyek először hőköltek fel az első szél alatt. A városba menő pásztorok Menalcas-Vergilius verseit mondogatják egymásnak, míg a költő új aranykor századáról álmodik, melyben műveletlen ösvényeken piros szőlő függ alá s a kemény tölgy megint harmatos mézet izzad. Ezekben a tölgyek sátorá alá néhány szóban odalehelt jelenetekben fakadnak fel Vergilius visszatérő színei. Versenyző pásztorok rövid négy soros versikéket mondogatnak egymás ellen, Lycadas le fogja győzni Moerist s Vergilius örül annak az árnyalatnak, amellyel Lycadas versei jobbak Moerisenál. Igaz, hogy van valami kicsinyes, mesterkéltén játékos, mondhatnám, franciás az Eclogák helyzeteiben, viszont ép ez az a mű, amelyhez a költő legtöbb öröme s legkevesebb verejtéke tapad.

A költőnek azonban, aki nagy megbízásokat kap, ki kell költöznie Arkadiából. Mint az első ekloga Meliboeusa, akit a földosztás túrt ki birtokából; ő is fájdalmasan nézheti az itthonmaradó Tityrust, akit Octavianus kegyelme a tölgyek alatt hagyott. Mondják, hogy e Tityrus magasztalásában, Vergiliusnak, a megkímélt kisbirtokosnak a halála szól; a költőt azonban ép az a kegyűzi ki Arkadiából, amelynek a birtokát köszönheti. Két nagy megbízás, két hatalmas mű emészt fel az életét: egy tanító költemény és egy eposz. Tízezer verssor, amelyhez Vergiliusban főleg két erény van meg: a rabszolga passzivitás: csinálom, amit rábíznak s a rút ember szemérme: ne beszéljünk önmagunkról.

Én a Georgikon és az Aeneis igazi szépségét abban az édes hűségben látom, amellyel ez a költő a nagy feladatok mellől vissza-visszaszökik önmagához. A Georgikonban a feladat türhetetlenül prózai, a vetések és a szőlős lankák azonban Arkádiával határosak; az Aeneisben viszont a műfaj nemes, de a lábarkelt Trójából nehezebb az erdőbe visszaszökni. Vergilius azonban annyiszor szökik meg, ahányszor lehet s itt is ott is tiszta lírai helyek tagadják meg a vállalt feladatot. A földművelés nehézségeiről Jupiter új uralmára ugrik: Jupiter vetett véget az aranykornak; a fekete kígyókba gonosz mérget oltott, megtanította az embert, hogy a kovából hogy kell a tüzet kiütni s a folyót, hogy a vájt fatörzseket mint kell elviselni. A kecskerágás a Varro szerint árt a szőlőnek, de Vergilius már el is illant a bölcs tanács mellől s Bacchus kecskeáldozó ünnepeit éneklé, ahol a paraszt fakéreg-álarcokban ugrál s a lány Boristen képe függ a fenyőfákon. Így kerül Aeneás titánok gyártotta pajzsának a közepére az ikreket nyalogató farkas ellágyított idillje s az Aeneis két fele: a kalandozások és a hódítás kora közé ezért ömlik a tírreni tenger csendes éjtszakája, melyen az elszundító Palinurus kormányja mellől a tengerbe esik.

«O nimium caelo et pelago confise sereno Nudus in ignota, Palinure, iacebis harena». Nem ilyen páros verseket mondogattak-e egymás ellen az eklogák pásztorai? Az Aeneis legszebb éneke : a szicíliai olimpiász egy nagy szökés az eposzból az idillek játékaiba's Dido lakomáján, a vergiliusi éjtszakában a dalnok ugyanazt a nagy éneket dalolja, amelyet az Eclogák örege,

Hic canit errantem lunam, solisque labores
Unde hominum genus et pecudes, unde imber et ignes
Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Tirones ;
Quid tanto Oceano properent se tinguere soles
Hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.

A költő azért lesz mozaikista, mert e töredékekben leli fel a költés örömét. A penzumokat összerakhatná a kompozíció, de ennek az örömnak a súlya kitépi a műből a boldog részleteket.

Nem mondom, hogy épen az Eclogák Arkádiája az, ahova Vergilius az okuló gazdát s az őseit követelő császárt visszacsalja. Árkádia kicsinyes díszletei közül rég kiszállt ez a költő, de megőrzött valami önkéntelen idill-teremtő hajlamot, amely a turnusi háborúk szálló kopjájában is az anyaerdők csendjét idézi fel s a vad evezős versenyen, ahol a szenvedélyes hajós kormányosát a vízbe hajítja, a csónak iramát egy sóhaj pályáján siklatja tovább. Vergilius nagy műveit azok a csodálatos vergiliusi pillanatok törik szét és mentik meg, amelyek olyanok, mint hirtelen csend közepén egy váratlan szívdobbanás. Az idegen tárgy leszoktatta Vergiliust Arkádia raffinált játékaival, de egy magasabb értelemben az itáliai háborúk énekeiről-énekekre nyúló öldöklésében is «sub tegmine fagi» maradt.

* * *

Szép volt mindig a költő örömét követve, a középkor latin Keresztelő Jánosától és a kétezredik születésnap fascista Virgiliojától e vergiliusi pillanatokhoz visszatérni. A nagyszerű bombaszt elszállt s megmaradtak a részletek. Az Antieurópa bizonyára megvet bennünket, akik e birodalmat jelentő koronából hitvány gyémántokat tördelünk ki; csakhogy gyémántok előtt mi szívesebben vagyunk ékszerészek, mint historikusok.

A latin irodalomhoz különben sem szabad ékszerész-lupe nélkül közelíteni. Nemcsak Vergiliusban, a többi latinban is érdekesebb a makroszkópikus versnél, ami a nagyító alatt látható : a vers stilisztikai szövete. A latin nyelv biztos, messziről is összetaláló rajjai a szavak példátlan széthányását engedik meg s e szörendkeverés titkos törvényei sokszor jellemzőbbek egy íróra, mint verstémái. Egy-egy kellő helyre rakott szó, hosszú mellékmondatokat takarít meg. Propertiusom latin-francia kiadásában bámulattal figyelem, hogy e szintetikus nyelv finom nyílalásait az analitikus francia hány mellékmondatokkal kénytelen éreztetni. A latin poétikai flora is szerényebb, rejtőzködőbb, mint a miénk. Mi folytonos analógiák után kapkodva cifrálkodunk, az ő költői nyelvük inkább metonimiás : két váratlan összekerült szó ősi titkából pattan ki a szépség. Az elvont gondolatok elé tölt szakadatlan konkrét képvalóság finom mesterkéeltségét is nehezen veszi észre a mi nyers absztrakciókhoz szokott figyelmünk. Aki a latin költőt úgy olvassa, mint a moderneknek, nem igen veheti észre azokat a felületen csekély, szerkezetben óriási differenciákat, amelyek az egyiket a másiktól elválasztják. Ha többet akarsz tudni Catullusról annál, hogy pajkos volt s Horatiusról, hogy mértékletes : műveik szövet-

tanát kell kiismerned : a latin nyelv kínálkozó lehetőségei közül melyikük mit használt ki s melyikkel nem tudott mit kezdeni.

Vergilius nagy eredetisége is a lupe alatt derül ki. Ő, aki a forráskutatók szerint a legkevésbé volt eredeti, a nagyító alatt forradalmár. A latin mesterség kemény anyagához új, alacsonyabb olvadáspontú elemet kevert. Észrevehető halmazállapotkülönbség van az ő költői nyelve s kortársai költői nyelve közt. Ami azoknál szilárd, nála az olvadás határán van. Kevesebb a fény, több az árnyék ; a színfoltok önálló ragyogásánál fontosabb lágy egymásbaoldódásuk. Mint a latin költők mind, ő is a vesta-tűzként ébrentartott konkrétumnál melegeedik, a világ igazi képeit tartja bonyolult szellemi élete elé. De míg a többieknél a konkrétumot valami örökölt költőmatematika helyettesíti be az elvontba (azt, ami gondolat volt, lefordítják látomásra), Vergiliusnál ez a viszony sokkal bensőbb, őszintébb, a konkrétum veszt álarcmerevségéből, édes metafizikai nyugtalanság serken föl benne ; a lélek árnyai felborzolják a szavak víztükrét : inhorruit unda tenebris.

Ha Horatius egy-egy remek ódája olyan, mint a fényes intarzia, színes konkrétumlécek szorongnak benne egymás mellett, Vergilius részletei vízfestmények : a lélek elemében olvadnak fel a színek. Mintha a modern pantheisták színezéséhez közeledne. Nem arra gondolok itt, hogy senki sem szoritotta áttetszőbben az ókori mitológiát egy csaknem modern pantheizmus szolgálatába. Inkább színeire, amelyekben a lélek a természettel keveredik. Lélekkel fertőzött természet az övé is, akár a tizennyolcadik század pantheistáinak a természete : látomásai érzelmek is. Az Aeneis legszebb helyei ép azok, ahol egy mélyet lélegezve, amennyire a latin fegyelem engedi, erdőbe, vizekbe, éjtszakákba engedi szétfolyó lelkét. A Tiberis istene megállítja a folyót, hogy a trójaiak könnyebben juthassanak Evanderhez. Az erdőben csendes folyó tükrön síklik a megkent fenő. Bámul a hab és bámulja liget a szokatlan férfiak fényes pajzsát s a beúszó festett hajókat. (Labitur uncta vadis abies ; mirantur et undae, Miratur nemus insuetum fulgentia longe scuta virum fluvio pictasque innare carinas . . . Arboribus viridesque secant placido aequore silvas.) Vagy ahol csak egy cél, gallyat kell kitűzni az evezős verseny elé :

Est procul in pelago saxum spumantia contra
Litora, quod timidis summersum tunditur olim
Fluctibus, hiberni condunt ubi sidera cori ;
Tranquillo silet immotaque attolitur unda
Campus et apricis statio gratissima mergis.
Hic viridem Aeneas frondenti ex ilice metam
Constituit signum.

Mondattanában ugyanaz a vonzó, ami a színezésében. A latin retorika, amely Horatius felsorolásaiban, ellenszégeiben állandóan ott kísért, nála legfőljebb a robotba készített helyeken zakatol elő. Aránylag nagyon ritkák a szentenciaszerűen megszerkesztett vagy reliffé kivésett sorok. Az ilyenféle helyeket, mint «Prisca fides facta sed fama perennis», vagy «trahit quemquem sua voluptas», nála keresni kell. Nemcsak a latin színezést, de a latin retorikát is megolvasztotta az ő folyó nyelve, amely inkább nemes beszéd, mint dikció. A szavak széthányásában nem olyan mértékletes, mint az egyszerű Catullus (akadnak ilyen sorai Candida per silvam cum feta concolor albo Procubuit viridique in litore conspicitur sus), mégis az ő szórendjét játszva megszokja az ember. A latin mondat szavaiban két ellentétes erő küzködik : egyik a többi szó társaságát keresi s a tovafutó értelem után rohan, a másik azonban leválik,

mondat akar lenni a mondatban, elhagyja a mondatot, mint a nomád törzsből kiváló család. Propertius ezek a mondatból kiálló szavak teszik számomra tuskés olvasmánnyá, míg Vergiliusnál minden szál egy fonálba simul, a rokonragok kötnek s nem választanak. Retorikai figurák és szórendkiaknázás helyett a megnevesített folyó beszéd enyhén változatos hullámain lebeg ez a költő. Az értelem nem tiszteli a sorvéget, mint Propertiusnál, de ha alkalom kínálkozik, szívesen pihen meg a ritmussal együtt. Ez a mérsékelt függetlenség époly jellemző Vergilius szabad passzivitására, mint Horatiusra a sorvégeken diadalmas raffinériával áthúzott mondatok.

Poétikai flórája aránylag elég gyér, inkább beszéd és színezés természetes szépségében akar költő lenni, mint cirádákban. Ritka hasonlatai ürügyek, hogy idegenebb képekről kedvenc képeihez visszaugorhasson: a méntenyésztről a vihar előszelére, amely az emelkedő vetést megremegteti. A metaforahalmaz modern bűnét nem ismerte. E cirádáknál ő többre becsüli azokat a figurákat, amelyek a természetes beszédet nemesítik el. Egy-egy jelzője a gazdag vizualitás és a költői fegyelem csodája. A tavaszt ő a barázdában lekopott eke csillogásán (sulco attritus splendescere vomer) látja meg. A tűz folyékony, a láng recesgő, a folyó boldog iszapot hoz s este ideje van a füstölgőnyakú lovakat kifogni (iam tempus equum fumantia solvere colla). Ide tartoznak azok a finom eltolódások értelem és gondolat közt, amelyek első olvasásban átszaladsz s a másodikban meghatódva állsz meg. Az aranyág, amelyet Aeneasnak meg kell keresnie, sarjadó arany (species auri frondentis). A szüret teli kádakkal habzik (spumat plenis vindemia labris) s a hideg harmat visszaadja, amit a nyáj leleget (quantum longis carpent armenta diebus exigua tantum gelidus ros nocte reponet). Ha a fehér hattyúk a pázsitos folyón lelegetnek. (Mantum, pascentem niveos herbosos flumine cynos) a finom áthidalást úgy kell fölfedezned. S ki veszi észre e szép sor nemes csalását: Frigidus obstiterit circum praecordia sanguis. Vagy ezt a nehezen visszaadható részt.

Iam vinetae vites, iam falcem arbusta reponunt
Iam canit effectos extremus vinitor antes.

Minél pontosabban fedi a szöveg a gondolatot, annál különösebb akusztikájuk támad ezeknek a nemes disszonanciáknak szöveg és értelem közt. Pehelysúlyok alatt görnyednek az érzékeny sorok. Az imponderabiliák száműzték a bombasztot s ha beleuntál a modern irodalom hangos szívárványába, Vergilius megtanít rá, hogy egy színen belül is elfér az árnyalatok finomabb szívárványa. E csendes poétika közelebb hajlít a szavakhoz s úgy figyelteti mögöttük a szépség szívverését.

Minden jó költőnek vannak jeligesorai: költő és olvasó közös titkai ezek a sorok, ha a költőre gondolunk, ezeken át gondolunk rája. Azok a sorok, amelyekben én Vergilius lelkének a mottóját ismételtetem, alig feltűnőek, nincs bennük bölcsesség, sem költői bravur, csak nemes, poézisen megharmatosodott hangulat. Égről, habokról, csillagokról van bennük szó. «Vertitur interea caelum et ruit Oceano nox.» «Suadentque sidera somnos.» «Ibant obscuri sola sub nocte per umbram.» «Vos o clarissima mundi lumina, labentem caelo quae ducitis annum.» «Maiores cadunt de altis montibus umbrae.» Lehet, hogy egyiket-másikat a költő is használta, lehet, hogy egyik-másik mindennapi latin szójárás volt. Az ember azonban olyan sokat tud írni egy költőről s olyan keveset vihet belőle magával. Vergilius hozzám ezekben a félig-szürke sorokban van a legközelebb.

* * *

Talán túlságosan kifejtettük Vergiliust abból a Vergilius szimbólumból, amelyre az embereknek, úgylátszik, nagyobb szükségük van, mint az eposza falai közt bolygó költő nemes sóhajaira. Jól esett vitába szállni a költő neve elé rakott hatalmas vokativuszokkal s védeni a kis jelzőket, amelyek emberibb vonások nyitjai. Ha ti a kereszt-sas emblémát magasztaljátok, hadd magasztaljam én a mozaikistát: nem azért, mert az, hanem mert annak ellenére is nagy. Úgy éreztem, hogy Vergilius részleteiben a költészet egyik lebecsült dimenzióját védhetem meg: a stilisztikai tökéletességet, amely egy nagy költőt akkor is átsodor az ezredéveken, ha új barbárabb igények előtt más erényei elolvadnak is. Éreztetni akartam a kétezeréves költő gúnymosolyát: Kelltem a középkornak és kellek ma is. Van valami bennem, amire jól esik álmaidok papírsarkányát rázsinegelni. Ez a valami azonban, amely ma is kívánatosá tesz, nem a római nagyság s nem a megjövendölt kereszténység, hanem a győztes stilisztika.

De ez a vergiliusi stilisztika, amely a merevebb latin stilisztika figuráit már megolvastja, de össze még nem olvastja, nem dagad-e maga is szimbólummá, ha korunk ellen fordítom? Mi volt távolabb a tizenkilencedik század óriás koncepciójú, lélek-geológus, kísérleti társadalmakat építő irodalmától, mint a latin stilisztika. Az irodalmi nagyvállalkozások százada volt ez, melyben az ipari vállalkozás csődjével egyidőben a szellemgazdaság is csődbe került. Mély, zseniális, eredeti művek csömörével a szánkban egyre jobban vágyunk a tökéletesség után. A mai író legnagyobb problémája: kora szellemi zűrzavarából örökkévaló formákba menteni a lényegest. Nem véletlenül kottortam elő diákkori Vergiliusomat, amint a költők sem véletlenül fedezik fel a latin irodalmat ép abban a pillanatban, amikor az iskolákból kisöprűzik. Az iskolákban most triumfál végleg a tizenkilencedik század; az írók azonban most keresnek a győztes század ellen szövetségeseiket. A tökéletesség bilincseit keressük s ki vasalhatna ránk lágyabb és mégis szívósabb bilincseket, mint Vergilius.

Amíg e tanulmányt írom, egyre makacsabbul kerülgeti a tollam André Gide neve. André Gide nagy Vergilius-olvasó lehet. Nem arra célok itt, hogy két művének (Corydon és Amyntas) az eklogák adtak címet és nagyszerű Paludesje az első ekloga parafrázisa, hanem ő az a modern író, akinek a tökéletességéből a vergiliusi stilisztika üzen. Akik izgatják: Nietzsche és Dosztojevskij, ő maga is a világ-káosz gócéban ég, de ami folyós anyagát lágy s mégis biztos fegyelmével összetartja: a vergiliusi stilisztika. André Gide recitjei nemcsak hogy valamennyien egy-egy jól bekerített Arkádiában játszanak, de a levegőjük is vergiliusi. Izgatott pszichológiai remeklések és eklogák egyszerre.

Lehet, hogy André Gide, mint a régibb franciák is, kissé kényesen, kicsinyesen, játékosan volt latin. Az eklogák meddő preszióz mellékíze jobban vonzotta, mint az igazi, bámulatosan tiszta vergiliusi hang. De én új költők szárnyait hallom, akikben a világirodalom két legellentétebb törekvése: korunk nagyigényű, kozmikus gesztusa s a vergiliusi stilisztika tart egy pillanatra új, büszke, dantei egyensúlyt...

Végső fokon az Antieuropának talán mégis csak igaza van. Vergilius lágy latinsága a mi modern barbárságunk örökifjú tanítója. Róma költője mint mester jár előttünk. Mesterségünk mestere.

Németh László.

GYERMEKEK A MOSÓKONYHÁBAN.

Nyikorog a pállott lépcső, titkos léptek koptatgatják,
amint halkan lépdelve a pincemélybe suhanok
és a homályos sarokban és a szappanízű ködben
meglesem a mosókonyhák szennyes-szagú titkait.
Leng a gőz és gomolyog, mint izes pipa bodor füstje,
befedi a kopott teknőt, ablakot,
csillogó gyöngyszemek, párolt cseppek ülnek ki a
mennyezetre, mint parány égre csillag parányok.
A falakon cikkcakkosan virít a fehér salétrom
s a rácsos ablak kis közén
nem bír betörni a sugár,
csak közelről látni egy-egy
járókelő vásott talpát a zöldelő üvegen.
Napsütés ottkűnn, homály benn.
Vigan patlog rozsdás kattan
öblös mélyén a jó meleg,
mellette gyermek szendereg,
pólyás kis jószág, embercsemete,
míg bátyja (lehet három éves is már)
a pólyaköltő csipkéjével jétszik.
Zúg a víz, a kattan dohog,
bugyog a víz, forr a pokol,
a mosónő új vizet mer, új ruhát vesz
és kisebzezt ökleivel
facsar, csavar, simogat.
Néha megáll, fel-felsóhajt
és a teknőn könyökölve
tenyérbe ejtett fővel sír :
Nem bírom tovább, már nem ! . . .

Az ég alatt, telő alatt, a gőz alatt, teknő alatt
pólya alatt ébred már a kisgyermek,
kis kacsója ring előre, ring oldalra, ring fejére,
pofijára lassú cseppel a plafónról víz pereg.
(Mintha valaki sajnálná s nehéz szívvvel, égő szemmel
reá könnyet ejtene.)
Magsajnálja magamagát, elhalkul a gügyögése
és penészes apró torkán betegesen cérnavékony
síró hangot ereget.
Ránéz a nő anyaszemmel, visszajeti a ruhát
a teknőbe és a kicsit az ölébe öleli,

leül vele, játszik, babrái,
 majd kibuggyan a ruhából, rongy ruhából
 megtelt melle
 s a kis ajakra illeszti
 elfáradt testének ékét, rubincseppjét,
 az életnek kúlforrását.
 A nagyobbik lassan mozdul,
 (nem tanult vígan szökellni)
 a teknőből habot markol, buborékot ereget.
 Sápkosos arca kipirul és a színek képzeletét
 ingerlik, mint légy az alvót;
 nem tudja, hogy arany is van,
 de tudatlan képzelete a buborék szép színével
 csodákat fest elibe . . .

Igy mosnak a mosónénék,
 így játszik a gyerekük és
 így lakik jól a kicsi.

Legyek egyszer már a hamelni boszorkánysípos,
 megpróbálom a csalogatást :
 Gyermek a mosókonyhában
 ide gyertek most, gyertek,
 minden mosónők minden fiai,
 minden munkásnők minden lányai
 ide gyertek most, gyertek !
 Míg anyátokat súlyos gőz öli,
 himes rétre várlak titeket,
 vigyázok rátok, szép mesét mesélek,
 kicserélem penészes torkotok
 s hogy csilingeljen rajt' ki kacagástok :
 aranyhangszert illeszték helyére —
 sipoló kis tüdőtok ellopom
 és hurrázó tüdőt adok helyébe,
 ernyedt eretekből kiszívom
 lassú véretek
 s forró vért ereszték testetekbe,
 mely sárga, mint bágyadt nap alkonyórán —
 Itt szép a rét, itt kék az ég,
 itt zöld a fű s arany a sugár,
 itt szól a rigó, ó, játszani jó,
 ép torokkal, tág tüdővel, piros vérrel,
 dundi testtel táncot járunk, fogócskázunk,
 s tejet iszunk, habos tejet
 mosókonyhák habja helyett!

my vers!

Pálffy István.

LÁTOMÁS AZ ARATÁSRÓL.

A messze táj : suhogó tenger,
kalászhullám csapkod az égig,
a szél vad daccal tarajozza,
pedig alul
pipacs pirul és virág kéklik.

Pedig alul világos réklik,
felgyürt ingujjak fehérednek.
Az arató felborzolt hajjal,
víg nótával
lendül előre újabb rendnek.

Halászat az őstengernek,
kaszájuk az evezőlapát,
úsznak tarajló hullámokon,
horgot vetnek,
mert jó a tenger, friss halat ad.

Mindig húz gyermeket és apát
az őstenger, a magyar varázs,
a szél kalászt és inget ingat,
vér is csordul,
mégis léssen magyar aratás.

Lábam a földbe lyukakat ás,
kinban toporgok kinn a parton,
nem, én nem mehetek közéjük,
a csónakom
nem fából van, csak ócska karton.

A kínom így magamnak tartom.
Életemet hadd keserítsék,
míg látom, amint elmerülnek
s lehervad a
kiáltás ajkukról : Segítség !

Pálffy István.

AZ ERDŐ ELMENT.

Fa vagyok én, kit elhagyott az erdő
És vele minden, minden oda van.
Lombjaimról majálisok peregnek,
Egy árva dombon állok egymagam.

Az erdő elment s messze vitt magával
Illatot, napfényt, zengő madarat . . .
De ez az erdő nem ad másnak hűset,
Mert minden árnya szívében maradt.

Falu Tamás.

HANGJÁTÉK AZ ÉJTSZAKÁBAN.

ARÁDIÓTÁRSASÁG dramaturgja jókedvűen jött be reggel, dicséreteket kapott telefonon a tegnapi nagy drámai estért. — Ebből a szeméttengerből kell kihalásznom a gyöngyöt — gondolta, amint asztalára vetett pillantást.

Az asztalon kézírathalmaz állt szeszélyes rendben, az élet három-négy alaphelyzetének temérdek változata volt beléjük temetve. Némi undort érzett a dramaturg, pár pillanatig vakondoknak látta magát, amint belefurakodik a kézíratsűrűbe és ássa, ássa benne a testét előre. Hangosan beszélő kitűnő készüléke azonban egy dalra terelte figyelmét, jóhangú szerény kis reggelikoncertes valaki igyekezett a studióból magára vonni a mérhetetlenfőnyi köz érdeklődését. Vele kellett dúdolni.

A szép dal közepén csinos leány, nyitott be ; öntudatosan előrejött az íróasztalig :

— Önök hangjáték-pályázatot hirdetnek, nemde?

— Igen.

— Ime, hoztam egyet... Tessék! Személyes megjelenésemből kitalálhatja, hogy pályázaton kívül akarok vele szerepelni.

A dramaturg bólintott.

— Köszönöm. Szíveskedjék felírni a címét, elolvassuk és a döntésről értesítjük.

A leány leült. Nyugodt biztonsággal intett.

— Itt nincs mit eldönteni. Ez a hangjáték jó.

— Ebben igazán nem kételkedem. De...

— Ne udvariaskodjék. Vegye egyszerűen tudomásul, hogy asztalára tettem az abszolút hangjátékot.

Kényszeredetten elmosolyodott a dramaturg, végigdoboltatta balkeze öt újját az asztal szélén, a dal pár ütemét hallgatta s azután a hölgy felé fordult :

— Tudomásul vettem az abszolút hangjáték beérkezését. Ön pedig szíveskedjék tudomásul venni, hogy mégis el kell olvasnom kéziratát a rám háramló felelősség miatt. Felírtam a címét, ezzel mára a dolog rendben van. A továbbiakról majd értesítjük.

— Nézze, a dologhoz én jobban értek, mint maga. A rádióval együtt nőttem fel, amit maga legjobb akarat mellett sem állíthat magáról. Ez a hangjáték hosszas kísérletezéseimnek az eredménye.

— De bocsánatot kérek...

— Csak nyugodtan, mert én zavartalan maradok!... Nos, ez a

hangjáték hosszas kísérletezései eredménye. Teljesen érett a mikrofonra, hiszen szereplőit mikrofonon át hallgattam vagy két esztendőn keresztül! Ami hanghatás szempontjából kifogásolható benne, azt régen kitöröltem. Most úgy az emberábrázolás, mint a rádiótechnika szempontjából tökéletes.

A dramaturg érdeklődve nyúlt a gépirat után:

— Hol kísérletezett és kiken?

— Mindez kitűnik a darabból!

— ... No, igen ... Nem volna szíves mégis öt egyszerű bővített mondatban elmondani a darab meséjét?

— Miért ne? Boldogtalan emberek mennek a halálba. Beszélgetnek sorsukról és a halál közelsége költőkké teszi őket. Ezt a beszélgetést kilesi a mikrofon. A rádiózók százezrei hallgatják. Mindenki szívefalának nekifeszült szeretet vérhulláma, búcsút int nekik minden ember és mindenki javulást fogad magában. Ennyi az egész.

— Mindenesetre poétikus ...

— Dehogy. Ennél valóságosabb alkotás még nem született. Az emberi hitványság tökéletes hangjátéka fekszik az asztalán, uram.

— Akkor sajnálom, olvasás nélkül is kijelenthetem, hogy nem használhatjuk. Nekünk limonádé kell, azaz jószág, derű, szeretet, megbocsátás ...

— Ez az! A darab tisztára ezt tartalmazza!

— Nem értem.

— Hát, kérem, öt elmebeteg nézi benne fölénnyel, megbocsátással, sőt szerető humorral az életét.

— Ugyan?

— Igen. Mindegyik eljártssa utolsó felgyúlásában a maga életnek megőrzítő pillanatait hang útján a társai előtt. Őrültek világos beszéde a sötétben. Azt a címet is adhatnók neki: Hangjáték a sötétben.

— Érdekes ...

— Persze, hogy érdekes. Ha tart valamit dramaturg voltára, el kell olvasnia.

Zavartan nézett a dramaturg, a hölgy kellemesen kényelmetlen volt neki. Érezte, hogy a történetek után nem rázhatja le amolyan udvarias hazudozással. Amit a leány mondott, felkeltette kíváncsiságát.

— Ha érdeklődhetem — motyogta — hol? ... Hogyan?

— Hol? Az apám intézetében. Hogyan? Természettudományos megfigyelési módszerekkel.

— Ki az édesapja?

— Nem látja a nevemből? Elég csinos vagyok ahhoz, hogy legalább az odaírt nevemet megnézhesse volna. Hiszek önnek, igen elfoglalt ember lehet, ha ilyesmit elmulaszt ... Nos, most már tudja ... Igen-igen, ne bámuljon úgy, az az előkelő elme- és ideggógyintézet a mienk.

— Tehát ott?

— Ott. Az anyagom nemde elsőrangú a megmintázáshoz? Az útból eltett gazdag ember például, amint az elmeszakértő előtt tiltakozik. Két hangon megjátszva a legkitünőbb drámai színésznek próbaköve lehetne. Én, sajnos, nem művész előadásában, hanem igaziban hallhatam csak, emberem maga játszotta meg kétségbeeséséhez a nyugodt, fölényes szakértőt örültársai előtt. A mikrofont beloptam a szobájukba, így jutottam megörjített, de olykor felvilágító énjükhöz.

— Hogy adódhattak ilyen fiatalon ezek a gondolatai?

— Szeretem a rádiót, inkább a magam igaziját persze, nem a különböző európai állomások unottan mikrofonba olvasott drámáit. Azután meg orvosnövendék vagyok.

— Az elme- és ideggyógyászat speciálistája lesz?

— Igen. Az apám intézetét én fogom örökölni. Amely napon ez megtörténik, bocsánatot kérek az emberiségtől azokért a bűnökért, melyeket az apám az elme- és ideggyógyászat nevében elkövetett. Lesz mit levezekelni.

— Csak nem teszi meg? Tulajdon apja ellen!

— Megteszem. Tulajdon apámért.

Lefegyverzetten dőlt előre az asztalra a dramaturg, egy pillanatra feltolakodott tiszta emberi énje a megalkuvások páncélhámja alól: szerette volna megcsókolni a leány kezét. De igazán csak egy pillanatra.

— Ily érdekes hölgy még alig fordult meg itt, mióta ez a stúdió fennáll!

— Azzal magam is tisztában vagyok — nézte meg tarsolya tükrében arcát a leány, majd végigsimított bőrén a puderezővel. — Pedig nagy a tolongás, úgy-e?

— A tehetségesekek részéről nem mondhatnám. Azok olyan gyéren vannak, hogy tolonganiok lehetetlen. Rendkívüliek, mint maga is; azok...

Az orvosnövendék sietve belevágott a dramaturg szavába:

— Na aztán itt van másodiknak rágalmakkal hozzánk kergetett embertársunk, az emberi hang szörnyű változatú orgonája. Felvettem mindet gramofonra is, azt hiszem azonban, színművészeknek ez a gramofonlejátszatás nem lesz valami nagyon inyükre. Ezt a játékot sohasem tudják elérni. Színművészeti iskolák céljaira mindenesetre eszményi volna minden gramofonlemezem.

— Hány éves maga mindössze?

— Tizenkilenc. Ennek azonban hangjátékomhoz semmi köze. Ismétlem, az asztalán fekvő hangjáték valóban hang útján hozza ki a legteljesebb művészi hatást. Mintáim is csupán hangjukkal dolgoztak. Életük történetét rajzolták meg hanggal.

— Szóval öt örülésbe kergetett ember szerepel a darabjában?

— Mondjuk: öt hangokba foglalt élet.

— Egy időpontból szedte össze valamennyit?

— Ó, dehogy! Csak lassan ment a dolog, hiszen az örültek sem

tökéletesek. Sok bennünk még az egészség és olyankor nem használhatók az én céljaimra. Nekem megbocsátó, derűs és a társadalmat a szeretet fölényével néző bolondok kellettek.

— A harmadik hangokba ötvözött élet?

— A tanított és a gyakorlati életelvek nagy párbeszédszerkesztője. Bolyai mértanának híve még mindig azt hiszi, hogy az olvasókönyvi meg a gyakorlatban követett életelvek vonala előbb találkozik, mint a végtelenben. Világos, népszerű és elragadó vitákat tart egy mély meg egy teljesen más színezetű magas hangon. Kettéhasadt az énje, mert a két vonal között nem talált szegény sohasem hidat. A legtökéletesebb mikrofonelőadó.

— És az ilyen alakok rádiószerepeltetésétől sikert remél?

— Sikert? . . . A sikerhajhászás maga is idegbajos tünet, én meg egészséges vagyok. Irodalmat óhajtok adni csupán, torzítatlan tükröt.

— Amibe az emberek nem akarnak belenézni. Ismerheti jól az egyedül üdvözítő jeligét: könnyűt és nevettetőt. Az irodalmi alkotás megcsönkült, színét és értelmét vesztette a röhöggetésen kívül.

— Azt jelenti ez, hogy hangjátékomat mint érdeklődő elolvassa, de mint felelős vezető nem adatja elő, úgy-e?

— Ha kimondta helyettem, bólintanom kell rá. Így van valóban.

— Akkor adja csak vissza. Gondolhattam volna előre, hogy közvetlenebb utat kell választanom!

A leány elfutott köszönés nélkül, a dramaturg szégyenkezéssel nézett ki az ablakon utána.

— Lényegében . . . — dűnnyögte — lényegében . . . Ugyan mit, számárság az egész! . . . Csak még azt a másik két alakot, azt mondhatta volna meg . . .

Két hónap multán különös rádióeseményről beszéltek az emberek Amikor a rendes műsor befejeződött és a bemondó jóéjszakát kívánt, női hang jelentette, hogy most a Hangjáték az éjtszakában című sorozat következik. Hallgassa mindenki figyelemmel: boldogtalan emberek mennek a halálba, beszélgetnek sorsukról és a halál közelsége költőkké teszi őket.

És megszólalt az útból eltett gazdag ember, vitatkozott a nyugodt és fölényes elmeszakértővel. Minden ember antenna lett rá, az igazság és a felhörkenés antennája. Mindenki keze ökölbe keményedett. Nem kívánt röhögni senki.

Tapsoltak a rádiónak. Akik nem hallották a furcsa nagyszerűséget, levelekben követelték megismétlését.

A rádió nem adhatta ki sem az író, sem a színészek nevét, bár-hogyan ostromolták is. Valaki visszaélést követett el, az állomás hullám-hosszán magánelőadást adott le, ezt tették közzé és a műszaki emberek nagy buzgósággal keresték a tomboló sikerű visszaélőt.

A dramaturg nem mert szólni. Restelte magát a leány előtt, nem

hívhatja vissza most már, ha egyszer kidobta. Érezte jól, nem is jönne.

A közönség nem hitt a rádió védekezésében, követelte a sorozat folytatását és leste az éjtszakai sorozatot.

Valamelyik éjjel, mindenki égő figyelme közepette azután megszólalt a legtökéletesebb mikrofonelőadó. Kettéhasadt énje vitázott az egymásmellett szaladó két életútról, mely nem akar találkozni soha. Világos volt, egyszerű és elragadó, mindenki ott élt benne és hallgatta a maga legrejtettebb gondolatait.

Hangjáték volt mindez az igazi, az állandó éjtszakában, hol egymás torkának mentek az emberek; hol a fiatalok nem tudtak élni, mert a hamis próféták talpuknak sem adtak helyet; hol az öregek némelyike jól megérdemelt nyugalmában száz család elől vette el a kenyeret, noha maga egy családot sem tudta megenni; hol meg az őserdő törvényei sem érvényesültek többé.

Az orvosnövendék nem hazudott, midőn a rádió műszaki emberei megtalálták leadóállomását. Nyugodtan elmondta, hogy hangjátékait hallatnia kellett az éjtszakában.

Nem merték elítélni, hiszen ő adta ingyen a legjobb műsorszámot. Csak az apja tagadta ki, az elme- és ideggyógyász. Neki az éjtszaka csendje kellett, nem a hangjátéka.

Az élet haladt a maga útján. Még nem lehetett észrevenni, de azért javult valamit; hiszen mindenki javulást fogadott. A halál közelségéből beszéltek boldogtalan emberek mindenkire, költőket ékelt a mikrofon a hallgatók szívébe s a költők az élet javító kirúgottjai. Látszólag hasztalan játsszák meg hangjátékaikat az éjtszakában. De mondom, csak látszik ez így. A nevetetés szükségességének balhite miatt nem harangozhatnak igazi erővel. Ez a balhit az élet felderítésének konok köde.

Kilián Zoltán.

AZ IDEGEN VÁROS.

Regény.

TÁRGYILAGOSAN beszélt, csak épen konstatálva a dolgokat s elmondva a régi barátoknak, akit megillet az, hogy tudjon ezekről.

— Persze — mondta tovább — a baj nem jár egyedül. Elromlott a gázvezeték lent a műhelyben tegnapelőtt, épen a legkritikusabb időben. Hol lehet Szilveszter délután szerelőt keríteni? Valahogy akadt egy, az meg is csinálta nagy ügyel-bajjal, elvett érte nyolc pengőt. Apa persze nem tudja ezeket. Hiszen kénytelen voltam adósságot csinálni. Kell, hogy pénz legyen nálam, sose tudom, melyik pillanatban szükséges az orvos, taxi, vagy mit tudom én, egy krajcár nélkül egészen béna az ember. Az Európa-kávésszal kötöttem egy egységet. Tudja, hogy mi mossuk az összes kávéházi, éttermi holmijukat, mindent, hát megkértem, fizessen előre ötszáz pengőt, én viszont a mosás árából, amíg a kölcsönt ledolgozom, adok neki öt százalék kedvezményt. Még jó, hogy ráállt. Hanem mit is kínozom magát ezekkel a szomorú dolgokkal, hagyjuk. Hogy telt az ünnep?

— Eltelt. Nagy mulatság volt. Sokan voltak. Éva, mit segíthetek én magának, de igazán, nézze.

— Nem, köszönöm szépen, Áron, nincs mit.

— De, Éva, ne legyen olyan gyerek, hiszen segítettem én máskor is, nem? Igaz, hogy az csak mulatság volt.

— Hát mit segíthetne?

— Mit? Hát amit Tamás bácsi csinált, azt én is elvégezhetem, nem? Flokival tudok dolgozni egész jól. Nézd csak, féltékeny a mester-ségére! Fél, hogy eltanulom. Nem akar konkurenciát nevelni.

— Hagyja csak — elkomolyodott — konkurencia épen elég van. Ott van a szomszédban Kristály. Azok valahonnan pénzt szereztek. Még kibővítették az üzemet, három gépet vettek a régiekhez és berendezkedtek vegytisztításra is. Hiába, látják az emberek a különbséget, illetve egyáltalán nem látják. Oda mennek, ahol olcsóbb egy-két fillérel. Már mi is vállalunk kilós ruhát hetven fillérért. Hagyjuk a szakmát — mosolygott — beszéljünk másról.

— De ne beszéljünk másról. Addig, míg Tamás bácsi felgyógyul, én dolgozom Flokival.

— Nem, nem, nézze, magának egyéb dolga is van. Az más volt, akkor tréfálkoztunk, több ideje is volt, mint most.

— Éva, hallgasson ide, egy héten három délelőttöm van szabad

és három délutánom. Napi öt-hat órám. Így vannak elosztva az óráim, szóval időm van.

A leány a szeme közé nézett.

— Nem tudtam, hogy ennyi ideje van... eddig nem látszott!
— S halkan nevetett.

Áron vörös lett, egy percig hallgattak, körülnézett. Az asztalon ott feküdt az album, a sárga bőralbum, zavartan megforgatta.

— Milyen kedves album, kedves öreg album... — Ne tréfáljunk, Éva. Holnaptól segíték.

— Nem, nem fogadhatom el, így, ilyen rendszeresen, ahogy maga gondolja.

— Dehogyan nem, hát miért ne fogadhatná el, nem vagyok én idegen.

— Tudja mit, ha fizetést elfogad, akkor rendben van. Kisegítőnek felveszem és megegyezünk. Nekem szükségem van segítségre és miért legyen az idegen, inkább ismerős.

— Rendben van. Hát mennyit ad?

— Ötven fillért egy órára, többet nem tudok fizetni.

— Eljövök tizenkettőért.

— Mit gondol, nem vagyunk mi munkásnyúzóok.

— Hát harminc fillér, na.

— Jó, harminc és uzsonnára vajaskenyér. Szombatonként fizetek. Remélem — felállott — hogy nem sok időről lesz szó.

Odament az ágyhoz. Péterffy Tamás egy pillanatra kinyitotta a szemét, de nem ébredt fel. Verejtékezett. A leány megtörölte az arcát és betakarta nyakig.

— Mondta az orvos, hogy izzadni fog — s a két kezét összefonva megnyújtotta — az olyan jó érzés, ha valami így beteljesedik, amit az orvos mond, nem? Valami efféle. Az ember akkor rögtön bízik, hogy na, ez meggyógyítja.

Már későre járt. Péterffy Tamás nyugodtabban aludt s egyre halkabban lélegzett. Éva leste.

— Jaj — s ez volt az első kis női siránkozás, ami kiszaladt a száján — úgy félek, mikor ilyen nyugodtan alszik, bár inkább felébredne — s szorongva nézte az apját.

— Hál' Istennek — mondta Áron — egész rendszeren lélegzik.

— De... olyan csendes.

— Hát persze, hogy csendes, szépen alszik.

Később, hogy Áron menni akart, a leány tartóztatta.

— Ne menjen még, olyan csend van itt. Maradjon egy kicsit.

— De magának aludnia kell. Ne féljen.

— Nem félek. Úgyse tudok aludni.

És késő éjszakáig együtt maradtak.

Aztán éjjel is jóval elmúlt már. Áron beszélt, beszélt mindenfélét... Éva hallgatta, bólogatott... hátradől a széken, nagyokat

pislogott . . . s egyszer csak elnyomta az álom. Aludt, szépen, csendesen . . . Áron elgondolkozva nézte őt, milyen sápadt, fáradt az arca, gyűrődött . . . s mégis milyen szép . . . Hogy alszik, szegényke . . . Az album után nyult s óvatosan forgatta, előlről, aztán visszafelé . . . A puffos, gloknis dámák mosolyogva néztek ki reá az albumból . . . a csizmás bácsik, attilásak . . . kifent bajszerű fiatalok, szakállas öregek s karonülő kölykök. kis pucérok, pálma alatt divánon, kövérkék, kacagások . . . Forgatta a vén albumot s kósza, zavaros érzéseket simított magában, olykor birkózott is velük a csendes félhomályban . . . — Éva tágranyította a szemét s hirtelen előrehajolt.

— Jézus Mária, elaludtam!

— El bizony.

— Sokat aludtam?

— Egy jó órácskát.

— Nahát ilyent — felugrott s az ágyhoz szaladt. — Nem történt semmi?

— Nem. Alszik. És én most már tényleg elmegyek. Feküdjék le s aludja ki magát. Reggel szolgálatba állok, ahogy megbeszéltük. Feküdjék le szépen.

Egy pillantással búcsúzott Péterffy Tamástól s a leánnyal kezét fogtak kint.

— Viszontlátásra reggel.

— Jó éjtszakát.

XXIV.

Nagyon korán akart jönni, hogy ő várjon, de a leányt már ott találta.

— Jaj, kezét csókolom, elkéstem.

— Dehogy — és nevetett, ruhákat hajtogatott és gombostűzött össze — dehogy késett, amikortól jön, akkortól számít a bére. Tulka néni! Itt az új segítség!

Tulkáné — idős, csontos asszony — megnyálazta a tenyerét és a haját félresimította a homlokából.

— A fiatalúr . . . — mondta szemérmesen.

Áron levetette a kabátját s felakasztotta a sarokba a szögre, a régi helyére.

— Tamás bácsi hogy van?

— Aludt majdnem egész éjtszaka, hál' Istennek, reggelre kicsit könnyebbedett, a láza is lement. De estére persze megint felszökik. Mondtam neki az egyességünket.

— Mit szolt hozzá?

— Nevetett, tetszett neki nagyon. Hát itt a munkája.

Áron felkapta a kosár ruhát, letette maga mellé, bekapcsolta

Flokit. Nedves, párás meleg terjengett a szűk kis helyiségben segykettőre ellepte a homlokát a verejték.

— Vegye le a kabátját — mondta Éva — a mellényt is. Meleg van itt állingálni.

Nekivetkőzött. Két-három óra hosszat alig beszéltek. Éva csipkés, finom holmit vasalt szénvasalóval. Néha maga elé emelte s belefujt, vagy az ujját megnyalva alája kapott — ha forró-e? — odasandított a fiúra s találkozott a tekintetük, elmosolyodtak. Tulkáné neki-nekidurálta magát, hogy szóval tartsa őket. Minden apropó nélkül belefogott a gyár ügyeibe. — Jaj, a Pollinger úr az roppant egy szigorú ember, az aztán igen odané az embernek a körme alá, hajjaj; — a szigorú telet szidta, hogy mégis csak pocsékság, nem akar már egy kicsit felengedni, igaz, most az ideje, de nem szegény embernek való. Az uráról beszélt, aki éjjeli bakter a Langovics-telepen.

— Bizony, kérem, alig találkozok én vele. Este, mikor elmegyek haza, ő épen felkél. Odaadom neki a vacsoráját, bekapja, veszi a botját — vasbottal jár — s már megy. Reggel, hogy jön haza, én már megyek. Hát ilyen a szegény ember élete, kérem. Nem sokat huzakodunk mink, kérem. Csak vasárnap találkozok vele, hogy kibeszéljem magam. De akkor is inkább csak alszik. Mert olyan az az éjtszakai munka, hogy azt nehéz kipihenni. Az éjtszakai alvást nem pótolja semmi. Úgy van csinálva az ember, hiába.

Egy fiatalember jött kilenc óra után, rosszképű, pökhendi fiú, a kalapot a fején hagyta s a cigarettát sem vette ki a szájából, alig is köszönt.

— Kedves kisasszony — mondta fitymálva — péntekre feltétlenül kell a ruha, mert elutazom.

— Kérem, meglesz.

— Hány órára?

— Amikorra parancsolja.

— Hát mondjuk, délután háromra, rendben van?

— Kérem szépen.

A kalapjához bökött s kifordult.

— Na — mondta Tulkáné — a bikfic. Köszönni azt nem tud, de extrákat kérni azt igen. Ilyen egy semmiházi. Mindenütt henceggetne, csak épen itt nem. Nekem hiába adja a bankot, három inge van, egy fehér, egy kék csíkos, meg egy pettyes. Abból is a fehér szétmegy ma-holnap. Meg négy pár zoknija, mind lukas, azt cserélgeti már egy fél éve. Aztán úgy beszél, mint egy herceg. A kófic. Rongyos.

Tíz órakor Tulkáné vaját hozott, meg kenyeret s Éva megkente, kiosztotta.

— Átszaladok most, megnézem apát, perc múlva itt vagyok.

— Tiszteltetem Tamás bácsit, délben én is felmegyek.

— Jó, majd referálok mindenről.

Tulkáné utána nézett a leánynak.

— Takaros egy leány ez — sunyi kis mosollyal mondta, ha vajjon mit szól a legény.

Áron csak eregette a lepedőket, abroszokat a hengerek közé s nem szólt semmit. Az asszony nem állhatta, megtoldta:

— A' jól jár, aki ezt elveszi. A' jól. Aki ennek beköti a fejét — s tovább dűnnyögött magában — mer' e' nem puccos, olyan jó e', mint a friss kenyér, az. Tud ez úr is lenni, meg dolgozni is tud, úgy-úgy.

Éva azzal jött vissza, hogy Péterffy Tamás felkelt. Kicsit jobban érezte magát. Már is nem bírt vele, felkelt, de olyan gyenge, hogy majd elvágódott. Úgy kellett visszafektetni az ágyba, a láza is felszaladt majdnem negyvenre.

Egy óráig dolgozott Áron, akkor Éva egy kis papírra felírta: 7 óra. S odarajzszegelte a papírt Floki fölé a falra.

— Itt a munkanaplója.

A mosodában csak Tulkáné maradt, mindketten átfutottak a lakásba.

Péterffy Tamás olyan gyenge volt, hogy alig lélekezett, feküdt az ágyon és nézte őket, ahogy ott állottak előtte. Éva tréfásan megfenyegette az ujjával.

— Látod, miért keltél fel, miért nem vigyázol magadra. — S Tulka Marist elküldte az orvosért, jöjjön, ha lehet mindjárt, nagyon szépen kéri. Aztán tett-vett, rendelkezett, de a szemében már ott bujkált a sírás.

— Hát maga megy, Áron? Nehogy elkéssen.

— Most már megvárom, mit mond az orvos.

Az orvos tényleg mindjárt jött Marissal. Kedélyes ember, kicsit goromba, nyílt arcú, nagyhangú.

— Hát mi az a nagy baj? Nem tud tüszzenteni az öreg, hát megijedtünk? Lássuk csak.

Mindjárt kis nyugalom tért be vele a szobába, hogy ime, ennyire nem veszi komolyan, hát nem lehet baj. Megnézegette, megtapogatta Péterffy Tamást, borogatásokat rendelt, valami porokat írt s meghagyta, fel ne keljen.

— Nem kell rögtön megijedni, kislány — s megveregette az Éva arcát. — Ilyenek az emberek — Áronnak mondta —, egy kis betegségtől úgy megijednek, hogy menten eláll a szavuk. Úgy jönnek, mennek a betegszobában, puszogva, suttogva, hogy az a szegény beteg ettől még betegebb lesz. Látja, hogy hú! az enyéim már így odáig vannak, végem van. És ettől felszalad a láza. Hát maga kicsoda?

Áronra mutatott közvetlenül. Csak orvosok tudnak így, ebben a formában nevetlenkedni, hogy az ember még örül és mosolyog hozzá. Ha egy mérnök vagy akárki más így odabök egy meglett emberre: hát maga kicsoda? az hántó dolog. De egy orvos, ahogy ott áll a beteg mellett, nem sérthet meg senkit. Áron bemutatkozott.

— Rokon?

— Nem, csak...

— Ismerős, aha — s csippentett a szemével Évára —, tegnap is itt volt, emlékszem. Na, csak semmi izgalom, kislány, a papa olyan egészséges lesz, mint a makk. Viszontlátásra, pá, pá — s úgy intett, mint a gyerekeknek.

Aron megigérte, hogy este mégegyszer felnéz.

Hatig voltak órái és úgy gondolta, hogy hat után elmegy Króhnékhoz. Végre is tisztáznia kell azt a dolgot. Mit is? Tulajdonképen semmit . . . hát természetes : kedves Ghyssza ez s ez történt s ezért nem . . . szóval nem inthettem fel, hát ennyi az egész. Hát akkor mit jelent ez, hogy : tisztázni a dolgot? Dolog lett belőle? Egy tisztázatlan dolog ! Most már az elmúlt napok távlatán át ez lett belőle : kellemetlen elintézni való ! Nem is megy el, illetve elmegy, de előbb telefonál, hogy vajjon milyen a hangulat? Így gondolta hat óráig, amikor kezébe vette a kagylót és le is tette. Ezt már nem lehet így elintézni, telefonon alig mondhat valamit, Ghyssza esetleg le is csapja a kagylót és akkor még mérgeesebb a dolog. Akkor már ha beállít, azzal kezdődik, hogy : telefonon akarta elintézni? Irni fog ! Úgy van. Ma este írni fog. Reggel expressz feladja, ha Ghyssza rögtön válaszol, estére meg is jöhet a levele. Úgy van. És írásban nem szakíthatja félbe, nem toporzékolhat, szépen, őszintén elmondhat mindent. De mit? Hát édes Istenem, egy ismerős jött közbe és hát azért. Ehhez kell a levél? És nyíltan felvetette magában, meg fogja-e Króhn Ghyssza érteni, hogy mit jelent az Szilveszter éjtszakáján, pezsgők és egyebek után lebaktatni a pesti aszfaltra, a hajnalba és Antal tanár úrral találkozni, amint söpri a havat, kaszál . . . bazárstanciclit, villamos jegyet kaszál Antal János tanár úr . . . Meg fogja érteni, vagy nem? Igen, meg fogja érteni ! Ebben megegyezett magával.

Este elment a mosodába, segített zárni s együtt mentek fel a lakásba.

— Na — mondta Tulkáné, ahogy betette a lábát s egészen kifényesedett kaján örömeiben —, nem tetszik ma egyedül hazamenni.

Éva teát főzött s ott ültek megint a sarokban a félhomályban a kis asztal mellett, úgy ültek, mintha mindig is ott szoktak volna üldögelni. Áron fejében kavargott, készült, formálódott a levél, szerette volna, ha már kész, ha már viszi a posta, ha már várni lehet a választ s nem ült sokáig.

— Megyek — mondta —, aludjuk ki magunkat mindketten. Reggel ott leszek a rendes időben.

A levél azonban mégis nehezen íródott. Annyira, hogy az eredeti levélből a végén csak fogalmazvány lett, húzással és törlésekkel s le kellett másolni. Megírta, hogy milyen jól esett az az éjtszaka, az a hosszú éjtszaka, amelyet szinte teljesen együtt töltöttek ketten, megírta, milyen boldog volt azért a kis jelért, amit megbeszéltek, hogy visszaintenek egymásnak —, kicsit szentimentális volt, ő maga is érezte, de nem tudta másként —, s megírta találkozását Antal Jánossal.

— Ne haragudjék Ghyssza, drága, nagyon kérem — írta —, ne

haragudjék. Napok óta rágódom ezen és látja, ha egyszerűen beállítok és elkezdem mondani, hogy mi, hogy történt, akkor maga gúnyolódik, mint mindig máskor is és akkor nem tudom így megmagyarázni, hogy megértse : milyen érzés volt, amint ott a kapu előtt szembetalálkoztam a volt tanárommal és tudja, nagyon szerettem azt az embert, igazán mindenki nagyon szerette s most utcaseprő. Hiszen értse meg drága, édes Ghyssza, értse meg, nemcsak arról van szó, hogy belebotlottam egy ismerősömbé, hanem így, ilyen körülmények között, igazán úgy éreztem, hogy valahogy magam sem tudom, hogyan mondjam, hogy mintha valami nagyon csúnya dolgot követtem volna el azzal, hogy olyan jól mulattam azon az éjtszakán maguknál! Mintha, tudja Isten, de igazán mintha elárultam volna azokat, akik, mint : szóval, például Antal Jánost. Meg tudja, a fiúkat, akikről éppen akkor beszéltem is magának, de akkor nem volt az az érzésem, csak mikor lementem és ott találtam Antal Jánost. — Innentől már folyékonyan, szinte lendülettel írta, írt a fiúkról is, régi kínlódásokról, az ő karácsonyukról s visszatért ismét Antal Jánosra —, írjon feltétlenül, azonnal, írja, hogy jöjjenek, írja, hogy nem haragszik. Szóval majd elmondok bővebben mindent. Higyje el akkor, mikor visszaneztem a sarokról és már sötét volt az ablak, úgy tudtam volna bőgni ottan, igazán drága Ghyssza, írjon azonnal, hogy mehessek.

Reggel, mikor bement a Gólya-mosodába, a posták még zárva voltak. Elmenni ürüggyel, hogy így, meg amúgy egy percre, restelte. Most, hogy ott állott a gép előtt és Évát nézte a levéllel a zsebében s Tulkáné egy-egy kerítő megjegyzést is tett, Éva pedig rászólt, hogy hallgasson, de Tulkáné nem állotta meg, mert asszonyfélének a vérében van a házasságközvetítés, Áron most, furcsán és kicsit szégyenkezve kezdte érezni a maga kétlakiságát. Mert, tulajdonképpen mi tartja őt itt mégis? Mi hozza vissza? Hiszen szereti Péterffy Tamást, hogyne, nagyon derék ember, igazán, de mégis, hát miért áll ő most itt a gép mellett? Mert amaz beteg . . . Vagy Éváért . . . ? s egész nekimelegedett... eh! a levelet fel kell adni, micsoda csacsiságok ezek.

De csak délben adta fel. Délután az órán szórakozott volt, figyelmetlen. Telefonra várt, hiszen Ghyssza betéve tudta, mikor, kinél adórád. De nem hívta fel. Este Péterffykéhez szaladt, de tükön ült, valamit mondott s elsietett. Otthon várta a levél, hordár hozta.

— Kedves Honffy úr, finom és nemes hazafiúi bánata nagyon meghatott, maga szép lélek. A megívott pezsgőért ne furdalja a lelkiismeret. Magyar gyártmány volt! Levelét elintézés végett áttettem a Területvédő Ligához. Egyébként jöjjön. Epedve várja egy vérző leányszív . . . Ghyssza.

A fiú megforgatta a papirost az ujjai között és letette. Káromkodott. Hangosan és csúnyán. És most először gondolt rosszindulattal Króhn Ghysszára.

A leplezetlenül gúnyos pár sor mögött nem látta meg a leányt,

aki mégis csak egy leány, tizennyolc-húsz éves kisleány, aki a maga sértett hiúságát takargatja, nem látta meg azokat a könnyeket, melyeket akkor, azon a délutánon őszintén és becsületesen elsírt a vállán, nem látta két okos, meleg szemét, ahogy felvillannak a Füle Tóni apró élelmezési tréfáira s elhomályosulnak a Koncz Elek önkínzó cinizmusától, mindezt nem látta, nem láthatta, nem emlékezett. Csak a levelet látta, ezt a méltatlan pár sort és káromkodott. A fajtáját szidta.

Hát nem fog elmenni. Dehogyan fog... Nézd csak...

Másnap délelőtti órái voltak s délután kellett volna a mosodába mennie. Délben bement. Zavart volt, sáppadt.

— Nem tudok ma délután bejönni — mondta —, el kell mennem egy pár helyre. Holnap reggel jövök, ne haragudjon, Éva.

— Dehogyan is haragszom.

Nem tudott most odaállni a Floki mellé, nézni a leányt és hallgatni Tulkánét. Csavargott egész délután, nagyon megfázott, egészen összegémberedett már a hidegtől. Estefelé, úgy hat után, becsöngetett Króhnékhoz.

Egyenesen az ebédlőbe tessékelték s ebből megértette, hogy Ghyssza nem akar vele négy szemközt maradni. Már-már visszafordult. Aztán belépett mégis. Az ebédlőben Króhnét találta. Uzsonnához volt terítve s már hoztak is még egy terítéket.

— Kezét csókolom.

— Jónapot, foglaljon helyet. Mindjárt jön Ghyssza is. Velünk uzsonnázik.

— Köszönöm szépen.

— Mi újság, fiam — a szobaleánynak szólt — mondja az úréknak, hogy kéretem, jöjjenek asztalhoz — erélyesen mondta s aztán Áronhoz fordult —, itt van az öcsém Prágából, ismeri. Tudja... az ügyeket rendezni.

Ghyssza jött s mosolyogva, közömbösen nyujtott kezét.

— Kialudta már a Szilvesztert? Ideje volt. — Nem várt választ. — A papáék itt uzsonnáznak?

— Itt.

A szobaleány jött vissza.

— Az úrék azt mondták, hogy egy félóra múlva.

Króhné felállott.

— Pardon. Majd idehozom őket — kiment.

Ghyssza az asztalon babrált valamit s félvállról szólt oda.

— Itt van Dolfi bácsi.

— Tudom, mondta az édesanyja. Hát... rendbeszedi a dolgokat?

Mert az édesanyja mondta, hogy...

Ghyssza kelletlenül nevetett.

— Amennyire lehet. Nem nagyon lehet, úgy látom — s nem állta meg, hogy valami bizalmasat ne mondjon —, figyelj, milyen erélyes a mama?

— Erélyes? Hogy-hogy?

— Na igen. Kicsit átvette a parancsnokságot. Ahogy gyengül a papa, úgy erősödik ő.

Króhnné már jött is. Karonfogva hozta az urát — mellette Dolfi bácsi — s most, hogy jobban megnézte Áron, az asszony tényleg, mintha kicsit kihúzta volna magát, határozott, erélyes mozdulatokkal terelte a helyére Króhn Náthánt, hangosabban beszélt, nem volt az a félős, mindig valamitől tartó, kis öreg néni, aki azelőtt. A férfi egészen összeesett, sápadt volt, vértelen és ha nem üzletről beszélt, kifejezéstelen arccal, szinte bambán meredt maga elé. A krach letörte. Ahogy lezuhant a nagyszerűen megépített életének tetejéről, ahogy a nehéz üzlet kicsúszott a lába alól, megszűnt a régi Króhn Náthán lenni. És az asszony került előtérbe. A krajcáros kis üzletasszony. A kraucerhóhem. Ahogy ez a két ember most egymás mellett ült, ez a két élettárs, most világosan látszott minden mozdulatukon a férfi tétovázó kezejárásán, ahogy a vajaskiflit elvette a felesége kezéből — egyél! — s evett, látszott, hogy most az asszony támogatja az embert. Az ember összezsugorodott, az asszony megnőtt.

Dolfi bácsi nyugodt volt, de nem olyan hangos, mint szokott lenni. Áront nagy kézrázásokkal üdvözölte.

— Nahát, még klimpiroz Joó úr, még klimpiroz? Van tanítvány elég? Na hál' Istennek — de nem igen nézett rá, el volt gondolkozva. — Hát te, Ghyssza? — s megcsípte a leány állát —, ne búsulj. Ja! Náthán, ebben a Kompanek-ügyben elment a levél?

Króhn Náthán felnézett.

— Mi? Az izé? Elment . . . el.

— Úgy, ahogy mondtam, huszonöt percentre?

— Persze, igen.

— Nem kell kímélni a gazembert, ő se kímélne. Jó lenne, ha Kompanek úgy megijedne, hogy személyesen leszaladna. Személyesen mégis többet lehet csinálni.

Hallgattak.

— Szombatra itt lehet — mondta aztán Króhn Náthán gyáván. — De nem hiszem, hogy lejjön. Nem fogja elfogadni.

— Nem? Kösse fel magát!

És szaggatott, óvatoskodó beszélgetés indult — Króhnné is bele szólt —, meg-megálló beszélgetés, bizonyos hamburgi Kompanekkel kapcsolatban, aki még örüljön, ha így, meg amúgy — s néha Áronra néztek, hogy pszt . . . de ez úgy se érti — tényleg, nem is értette. Fantasztikus összegekről volt szó, lélekzet elállító számokról, idegen valutákban, mint öt krajcárról. Áron nem figyelt, nem is akart odafigyelni, de lehetetlen volt meg nem hallania. A számok kicsengtek az odavetett mondatokból, szegény, nem üzletember kis számokra berendezett fülének szokatlanul és provokálóan. És közben valami már megbeszélt, befejezett ügynek a mellékkörülményeit faragcsálták, részletezték, nem

tudva eltérni tőle még arra a kis időre sem, míg meguzsonnáznak. Annyit kénytelen volt megérteni Áron, hogy Króhn Náthán jövőjéről volt szó, hogy, ha minden kész lesz, akkor, hogy is lesz. Hulladékbőrrel beszéltek és használt gépalkatrésről, meg hogy Kompanek még jól is jár, mert, ha nem megy bele, akkor meg lehet csinálni mással is és Kompanek fújhat a pénzére. — Kösse fel magát — mondta Dolfi bácsi —, kösse fel magát. Valaminek, valahogy a közvetítése . . . És Áron parasz-
tul, de egészségesen, úgy fogalmazta meg magában, hogy itt disznóság készül . . . hogy valamit, amit Á odaadhatna egyenesen C-nek, oda Króhn Náthán be fog állani B-nek és ebből meg fog élni . . . és valami drágább lesz . . . s ő utálattal vegyes félelemmel tisztelni kezdte őket. Hát hogyne . . . hát tényleg . . . hát mégis . . . ez az öreg most tönkre megy, minden kicsúszik alóla, igaz, hogy most kétségbe van esve egy kicsit, de ez a másik ez erős, ez megtámogatja és egyszerűen elkezd valami egyebet. És ahhoz is ért. Ahogy értett régen az ékszerhez és később az üveghez, most fog érteni a hulladékbőrhez és a használt gépalkatrészhez és ki fog egyenesedni megint és a felesége össze fog zsugorodni megint és . . . és . . . ez az egész üveg, meg bőr, meg gépalkatrész, meg minden : üzlet. Egyhez ért : az üzlethez. Különös.

Ghyssza makacsul hallgatott egész idő alatt. Egyszer szólt bele, valamit odavetett és Dolfi bácsi az ujjával intett.

— Igaza van ennek a leánynak. Becsületemre, igaza van.

Uzsonna után a férfiak felálltak és átmentek a Króhn Náthán dolgozójába.

Ghyssza intett Áronnak.

— Jöjjön.

Hang nélkül mentek át az ő szobájába, a leány leült az asztal mögé, Áron előtte állt.

— Na, halljuk!

Áron kényszeredetten mosolygott.

— Vádlott vagyok?

— Á! Szerintem nem. De maga ezzel a bujdosással, meg levél-írással átjátszotta magát vádlottnak. Felfújta magát vádlottnak. Egy tapintatlan, nevetlen és ami nagyobb baj, gyöngédtelen fiatalember volt és csinált magából vádlottat! De én nem vagyok a bírāja, azt már nem. Hát halljuk, mi az a rengeteg mondanivaló.

Áron most már egészen elkedvetlenedett. Vállat vont s leült.

— Már nincs rengeteg mondanivalóm. Ha maga így beszél, ha ilyen ellenséges, akkor nincs mit meséljek. Ha maga nem érti, ha nem akarja megérteni . . .

— Mit? — pattant fel a leány —, mit nem értek? Nézze, összegezzük a dolgokat. Én Szilveszter-éjtszakán könnyelműen összemelegedtem magával. Végérvényesen lebarátkoztunk, igaz? Kicsit iszogattunk is. A hangulatok megfogják az embert . . . Szóval nekem jó lett volna, ha maga éjtszaka, mikor elmegy, megáll a fehér úton, én ott állok

az ablakban és utána nézek, hát, ha maga akkor visszaint, egyszerűen jól esett volna. Ahogy, édes Istenem, ahogy jól esik egy órai cselszton után egy pohár fagylalt, ahogy jól esik a strandon egy sóskifli és sok minden egyéb, ami hozzátartozik a komforthoz, szóval most az esett volna jól, ha visszaint. Gondolom, érti, nem? Hát ott állok az ablaknál, készenlétben tartott keszkenővel, hogy úgy mondjam, akkor látom, hogy kilép a kapun, megáll beszélgetni az első utcaseprővel és beszél, beszél, beszél s eszébe sem jut visszanézni. Jó, jó, hát igen, most már tudom... tudom, hogy igenis eszébe jutott és az az ember nem volt közönséges utcaseprő, az álutcaseprő volt.

— De...

— Értem, értem. Hogy milyen viharok dúlhattak magában... hogy ez egy tanár bácsi volt... a trianoni átok egy szülöttje, ahogy a lapok írják... valahogy így... hát ez mind szép, ez mind gusztusos, de a tény az, hogy én az alatt, míg a keblét dagasztatta a viharral, azalatt én itt álltam a sarokban és vártam a jelt... az édes jelt... látja, hogy el vagyok lágyulva... nézze, Joó Áron, a jövőre vonatkozólag, ha egyszer netalántán megint ilyen helyzetbe kerül, hogy tudniillik éjnek idején vissza kell lobogtatnia a várkisasszonynak s lent a kapu előtt — persze egy másik kapu előtt — megint találkozik egy volt tanárjával, akkor mondja neki: pardon, bocsánat egy pillanat, tanfelügyelő úr... forduljon vissza, lobogtassa meg a lobogtatnivalóját: pá hercegnő, pá, szép álmokat, aztán nyugodtan állhat az igen tisztelt tanerővel megvitatni a haza sorsát.

— De engedjen kérem szóhoz jutni, miket beszél!

Hangosabban mondta, mint kellett volna, rákiáltott s a leány most érzékenyebb volt, mint máskor!

— Tessék kiabálni, tessék, lehet. Egy tönkrement öreg zsidónak a leánya és egy előkelő keresztény fiatalember!

A fiú zavarba jött.

— De Ghyssza, kérem... — azt hitte, hogy ez szemrehányás és sietett odatolni a leány elé a háláját: hogy ime, nem tagadok le semmit — nézze Ghyssza, én tudom, hogy mivel tartozom magának...

A leány föl pattant.

— Semmivel sem tartozik! De én sem tartozom! Én egy rossz viccet csináltam magával annak idején és kárpótoltam. Az úgy el van intézve, de ne kiabáljon!

— Ghyssza kérem, nézze, azt akarom mondani... azt akarom, hogy... számomra az a találkozás több volt annál, hogy: na, egy volt tanárommal találkoztam. Értse meg, hiszen írtam a levélben is... képzelje el, hogy kilépek ebből a villából egy... egy ilyen éjtszaka után... és nem gondolok semmi egyébbre... csak magára...

— Gyönyörű.

— Ne gúnyolódjék!

— Ne kiabáljon!

— ... és akkor, lent a kapu előtt — kiesett a hangulatból, amit amúgy is erőszakkal kellett magába hajtania —, akkor találkoztam azzal az emberrel, nézze Ghyssza ... — s mert azt hitte, hogy ez megfogja a leányt, próbálta elmondani a látogatását Antal Jánoséknál. Elmondta az asszonyt, elmondta Kűharez Flórist, az egész sötét és borzalmas életet, amely ott bonyolódik a szoba-konyhában, a két család mindennapjai között. — Az az ember — mesélte — olyan jó volt, olyan nyugodt, olyan bölcs, ha maga ismerte volna, olyan szép és tiszta életet éltek ezek ... és hány van ilyen, Ghyssza, hány van ilyen, ötvenesztendőös jóval elmulhatott és most kezdheti az életét elülről, de hol? Hol?

Ez — épen most — rosszvágány volt. A lány szárazon közbevágott.

— Az én apám ötvenhatéves.

— Na jó, az ...

— Az más! Tudom, tudom, hogy más, de hagyjuk. Egyébként roppantul tudnám sajnálni ezen tanerőt, de mért iszik? Azért a pénzért vegyen tejet.

— Miért? Ó Istenem, maga semmit sem akar ma megérteni.

— Én semmit. Ilyen értelmetlen vagyok.

Kellemetlen csend volt.

— Na és — mondta Ghyssza — hol feneklett meg mostanig? Illetve tegnapig, amíg kegyeskedett írni? Még egy tanárjával találkozott? Itt van az egész tanári kar?

— Hagyja ezt a hangot, Ghyssza — s valami homályos érzéssel, hogy talán mégis kimagyarázhat mindent s egy kis betyáros daccal: hadd tudja meg ezt is — elmondta Péterffyék. De nehezen talált formát. Még sosem beszélt Péterffyékről és ez most megdöbbsentette. Miért nem beszélt? — Egy ismerősömnél voltam — világos és zárt mondatokban kezdte. — Péterffy Tamás volt járásbíró. Felvidéki ember. A Józsefvárosban van mosodájuk és nagyon beteg, nekik segitettem. A lányával dolgozik és most nem járhat le. Megigértem, hogy amíg felgyógyul, addig segíték.

— Nagyszerű és mit? Mos?

— Vasalok — s ez humorosan hangzott.

— Kitünő. Maga univerzális zseni. Talán stoppol is?

— Nem, csak vasalok.

— Az is szép. És önagysága — már mint a lány — mos?

— Mos is, ha kell és ...

— Értem. Vannak ilyen emberek. Szereti a változatos társaságot. Utcaseprők, mosónék ...

Áronnak a fejébe szaladt a vér.

— Kérem, ne tréfáljon! Ezek tisztességes úriemberek és ... és ... — hirtelen mérgében nem talált szavakat. Elfehéredett és úgy ugrott fel a székről, mint akkor régen, mikor először volt itt és a kalapját a fejébe akarta vágni. De akkor a lány tartóztatta, most csak mo-

solygott. Visszaült, nem akart nevetséges lenni és még mindig próbált magyarázkodni.

— Láta volna maga, Ghyssza, hogyan küzdötték végig ezek az emberek az utolsó éveket.

— De most már könnyebb szegényeknek, ha maga segít, úgy-e? És miket vasal, mondja?

Megint hallgattak.

— Ghyssza, kérem — kezdte a fiú kétségbeesetten — az nem lehet, hogy maga ennyire ne akarja megérteni, amit mondok. Ott fekszik az az ember, az a drága jó ember, az orvos azt mondta, ha a tavaszt megéri, talán felgyógyul.

— És maga ápolja a szegény jó embert, ehhez is ért. Megigazítja a fejealját, vizet önt láztól kicserepesedett ajkai közé, satöbbi, mondja, ezt az egészségügyi szolgálatot a kedves lánya ónagysága nem tudná ellátni? Vagy maga egy olyan képzett szanitéc, hogy pótolhatatlan?

— A mosodát nem lehet magára hagyni.

— Persze. A mosoda! És mondja csak — kicsit hátradólt a széken s figyelte a fiút — mondja, hogy néz ki az a tiszteletreméltó aggszűz? Áron elbámult . . . aha! észbekapott s szinte mosolyognia kellett.

— Nem aggszűz!

— Nem?

— Nem.

— Hát?

— Hát körülbelül magával egyidős lehet.

— Úgy . . . és szép?

— Szép.

— Csinos?

— Csinos.

— Nagyszerű. Hát innen ez a nagy buzgalom.

— Ugyan, Ghyssza.

— Nna, nem is tudtam, hogy maga ilyen nagy Don Zsuan. Ott mos, vasal, itt zongorázik, van még egy pár ilyen helye? A végén kisül, hogy Antal bácsinak is van egy kis lánya.

— Nincs, de ne tréfáljon, Ghyssza, ez mind nem tréfa, amit itt elmondtam.

— Én egészen komolyan beszélek — most tényleg komoly volt már s a szeme rávilágított a fiúra — a legkomolyabban. Mondja — és ellenségesen nézett a szemébe — mondja, maga azt hiszi, hogy nekem nincsen semmi bajom — ha nem is mosok és vasalok? Azt hiszi, hogy öröm, állandóan szemmel tartani a papát, hogy mikor kapja be a veronált? Mert egy kiadós krach épen a papa esetében így is végződhetik. Azt hiszi, kényelmes szolgálat kikutatni az éjjeliszekrény fiókjait, a papucsait, a szőnyeg alá nézni és egész éjjel reszketni, hogy talán a fésűtartóban dugta el? Eh! ezt maga nem érti. Általában — s csendesen maga elé mondta — nem nagyon értjük az egymás dolgait.

— Tudja — mondta később — hogy én aznap éjjel bölgve aludtam el. Igen, sírtam... persze... azért csak maradjon ott!... és lehet, hogy ma is fogok kicsit. Mondja, nem talál maga abban semmit, hogy például szilveszteréjtszaka, amikor legközelebb voltunk egymáshoz végeredményben, amikor én a lehető legőszintébb voltam és maga is megjátszotta az őszintét...

— Én...

— Várjon csak. Maga is őszintének látszott és beszélt a régi kín-lódásairól, beszélt Koncz Elekről, Füle Tóniról, a Bándy-fiúkról, a ruha-tárról, mindenről, de ezekről a Péterffyékről, akik, úgy látszik, annyira a szívéhez nőttek, ezekről hallgatott? Akkor, mikor nem lett volna szabad semminek maradni köztünk, akkor is volt magában annyi ravasz-ság, józanság, vagy minek mondjam, hogy erről nem beszélt! Hogy hívják azt a lányt egyébként?

— Évának, de...

— Mit, de? Mit gondol? Hogy én féltékeny vagyok és most vallatom magát? Ugyan menjen — hangot változtatott — és ha sírtam is, mérgemben sírtam. És maga feltűnő hévvel védi ezeket a mosodásékat. Ez bosszant, mert engem nem védene így. Minket! De hagyjuk. Kezdünk ízléstelenek lenni mindaketten. Tudja, hogy Ernesztin néni Afrikába készül újabban? Misszionárius akar lenni.

— Nem érdekel.

— Nem? Hát mi érdekli?

— Maga érdekel, az érdekel, hogy ne gúnyolódjon folyton, hogy értsen meg végre...

— Ne tüzelje magát, nézze, ne tüzeljen, nincs semmi értelme, higgye el. Az a szilveszteréjtszaka nagyon szép volt, nagyon kedves volt, persze ez az utólag felfedezett kis turpisság rontja az összhatást, de harminc év múlva, visszaemlékezni talán ez is jó lesz. Nem lehetnek mindenkinek teljesen zavartalan emlékei. Ez a szilveszter egyébként társadalmilag utolsó nagy fellobbanása volt a Króhn-háznak. Kész vagyunk. És higgye el, ez is esemény.

Pirkauer Elza rontott be.

— Szervusz, drágám — s összecsókolta — jónapot. Képzeld, képzeld, jaj, alig szuszogok! Ezt az örületet! Szenzációs! A Schmolling Berta, ismered, nahát! Sugár Ilussal összeveszett tegnap éjtszaka a Brandeisz Tibi miatt az estélyen és párbajt fognak vívni. Örület, te! Szenzációs, mi! Már mindenki tudja. Mindenki beszéli, én Theától hal-lottam; tudod, a Thea meg a Babu elválhatatlanok és a Babu meg a Marhecer Jolly a Sugár Ilus segédei; örület! Szenzációs! Tudod, úgy volt, hogy a Brandeisz Tibi udvarolt az Ilusnak, hát ezt mindenki tudja, ez nem ujság; a Schmilling Berta meg bukik a Tibire; képzeld, ilyen hecc! De ő nem is tagadja; hát a Tibi, hogy Ilust bosszantsa, egész éjjel a Bertával foglalkozott — csak röviden mondom, aztán majd elmon-dom — éjfél után a Berta ott áll, véletlenül egy percre teljesen egyedül

volt, te, és egy pohár limonádét ivott és az Ilus véletlenül meglökte és leöntötte a ruháját, képzeld, málnás limonádéval, ezüstlamé, tudod, szenzációs! A Berta azt mondja: nem tud vigyázni? Az Ilus meg azt mondja: vigyázzon maga! Maga liba, mondja a Berta. Liba maga, képzeld! És másnap az Ilus kihivatta Bertát, de mindenki tudja, hogy azért van, mert a Brandeis Tibi miatt. Mert a Berta fixirozta Ilust, mikor táncoltak. Szenzációs! Hát most majd elmondom. Hja és a Marhecer bácsi azt mondta, hogy fel fogja pofozni az öszlányokat és a Marhecer néni meg nagyon büszke, hogy a Thea segéd lett és leintette a Marhecer bácsit, hát hallgass ide.

Áron úgy ült a székén összehúzódva, mint akit otffelejtettek. — ... Miért — ezt rágtá — miért, hogy Péterffyeket elhallgatta... Évát... hogy nem mondta... akkor éjtszaka legalább, ha máskor nem... miért? — És látta, hogy Ghysza az Elza szájából lesi ki a Brandeis Tibi-ügy részleteit és szisszenve csapkodja a kezét, ha nagyon érdekes a dolog: nahát, az Ilus! Nahát, ez a Berta! — s elkedvetlenedett. Felállott.

— Bocsánat... nekem mennem kell.

Ghysza is felállott. Kicsit zavart volt.

— Várjon, majd kikisérem... várj, Elza.

Elza megértően bólintott — örült, hogy ezt is látja — és kezet fogott Áronnal.

Kint a lépcsőig mentek szótlanul. Megállottak.

Ghysza felmosolygott.

— Tudja, hogy komolyan férjhez akarnak adni Spieglerhez?

Áron ezt durvának találta s durván is válaszolt.

— Ezt maga szokta mondani.

— Persze. Hogy magát bolondítsam. Mert szerelmes vagyok, mi? Na, de tréfán kívül. Hja, a krach biztos és nálunk, már mondtam magának — megnyomta a szót — nálunk ez így van.

Elgondolkozott, hogy mit vághatna hozzá; ellenségeskedtek.

— Spieglernek rendelő kell — mondta kajánul.

A lány gúnyos nyugalommal bólintott.

— Maga már nagyon otthonos a dolgokban. Meglesz a rendelő, ha épen kell — s a vállára veregetett, ebben a pillanatban utálatosan fölényesnek érezte Áron — meglesz, kedves mester. Egy rendes, jól szervezett bukásból, mindig be lehet rendezni egy rendelőt és egy — mondjuk — hatszobás lakást.

De szép volt a lány és a keze érintése meleg, jóillatú.

— Mondja — s elnézett Áron — mondja, köztünk...

— Köztünk vége mindennek! — pózba vágta magát a lány — premier plan! Szép jelenet, nem?

Áron nem nézett a szemébe. A lány megfogta az állánál és felemelte a fejét.

— Mondja csak, Joó Áron, de egészen őszintén, tudja amióta erre rájöttem, ezekre a maga kis ravaszságaira...

— Én, higgye el, Ghyssa . . .

— Elhiszem. Szóval, amióta rájöttem, hogy maga tud — pezsgővel a fejében is tud — dolgokról beszélni és dolgokat elhallgatni, hát óvatosabb vagyok. Mondja csak, sose gondolt az én hozományomra? Nem volt semmi tervszerűség a maga megható naivságában? Most már megmondhatja.

A fiú elkapta a fejét, szinte ellökte magától.

— Na, ne — mondta a lány — ezeket a nagy mozdulatokat nem szeretem. Ez nekem túlvad és most már nem is találok olyan őszintének.

— Mit gondol? Hogy a hozományára vadásztam.

— Azt épen nem mondtam, nem, azt nem mondhatom. De nem gondolt soha arra, hogy . . . szóval a pénzemre? Na, ne szaladjon, maga csacsi — Áron megállott — nyujtson kezét szépen és először is vegye tudomásul, hogy maga máskor is jöjjön el hozzánk, ha jól érzi magát, de a mosodaszagot nem szeretem — ez közönséges volt, rögtön érezte és látta is a fiú arcán s kijavította — azért jó komája voltam én magának, nem? De ne akarjon se csókolni mindjárt, se elrohanni a másik percben. Ez az Elza — s nevetett — most meg van győződve arról, hogy vadul csókolódzunk. Valószínűleg leskelődni is próbál. Nem érdekes? Hát mikor látom? — s megfogta a fiú kezét. Egészen közel állottak egymáshoz és Áron azt mondta tisztán és nyíltan:

— Mostanában el vagyok foglalva, hiszen mondtam, Péterffyéknek kell segítenem.

— Jól van, tudomásul vettem, hogy nem hagyja magát. Hát segítsen. Amikor ideje van, jöjjön le.

— Le fogok jönni.

— És ne veszekedjünk többet, jó?

— Jó.

Kezet akart csókolni. A lány átölelte a nyakát és megcsókolta az ajkát. A fiú magához szorította, nem, nem tudta volna most elengedni és erősen, kábultan visszacsókolta . . . és még csókolta volna — és utána kapott, de a lány már az ajtó előtt volt, a szeme gyanusan csillogott és Áron egy lépést tett utána. De akkor már nevetett és az ajtóra mutatott.

— Elza miatt — magyarázta — hogyha lesett, hát legyen is valami öröme. Nem? Ődörület . . . szenzáció! — Elzát utánozta egy széles mozdulattal s benyitott.

A fiú csak a sarokról nézett vissza. Az oszlop mellől. Hirtelen megfordult! A négert kereste, a vörös négert, de az már nem volt ott. A helyén bútort kínáltak. Hathavi részletre.

XXV.

Péterffy Tamás javult valamicskét. Délelőttönként egy-egy félóra felkelhetett már s olvasgatott a kályha mellett; fázott, örökké fázott.

— Nem tesz semmit — az orvos biztatta, naponta benézett, néha

kétszer is — nem tesz semmit, csak a tavasz itt legyen, aztán rendben van minden, a többi már az ő dolga. Hanem ez a kislány — s megverette az Éva arcát doktorbácsisan — ez a kislány, ez mehetet már friss levegőt szívni, valami muzsikát hallgatni, vagy mit — vasárnap délután volt — nem kell folyton itt őrizni a papát. Már nagykorú. Hollá — előkapta a tárcáját — most jut eszembe. Az Olympiába van két potyajegyem, nekem nem kell, balról az ötödik sor, egész jó hely — Áronnak nyujtotta — ugorjanak csak egy-kettő, el fognak menni.

— Tényleg — s gyengén mosolygott Péterffy Tamás — menjetek egy kicsit. Mennék én magam is.

— Nana, maga még ne legénykedjen.

Egyébként nem igen legénykedett Péterffy Tamás. Most már épen-séggel nem volt az az adomázó, kedves, harcos öregúr. Összetört és magába süppedt. Ha nem szóltak hozzá, hallgatott s csak ha a láza felszökkent esténként, akkor lett kicsit élénkebb. Tréfái, neki-neki-induló gesztusai erőtlenek voltak és sokszor hamisak, nem szívből jövők. A betegségével hirtelen és súlyos erővel szaladt rá a vénülés és — félt. Reszketve és kínlódva figyelte a betegségét, nem bízott a gyógyulásban és irtózott attól, amire csak leplezve, csak megkerülve mert gondolni, hogy a tavasz becsapja, hogy nem jön, hogy lekésik, már nem találja itt és Éva, mi lesz Évával?

Alapjában véve abból a hányaveti egészséges fajtából való volt Péterffy Tamás, amelyik kineveti az orvost, amelyik azt mondja — de nem fekszem én le, aki mindene van a náthájának, engem ugyan le nem ver a lábamról, engem aztán nem — meg, hogy — liter forralt bor az orvossága mindennek, borssal, szegfűszeggel — s más efféle. És most, hogy a betegség odavágta, kínos, mániákus pontossággal tartotta be az orvos rendelkezéseit és éber rossz akarattal figyelte magán: na, úgy-e, nem használ, na, úgy-e, nem ér semmit. A jobbulásban nem bízott: erős természetem van, ennyi az egész, hát még bírom egy kicsit, még húzom. Annak örült, hogy az orvos elküldi Évát, tényleg hadd menjen egy kicsit emberek közé, az utolsó pár héten se éjjele, se nappala nem volt szegénynek.

— Ötkor kezdődik — mondta még az orvos — mindjárt négy óra. Na, én megyek is. De elmenjetelek feltétlenül, nézd csak. Ekkora darab gavallérja van, aztán itt kuksolnak egész nap. Viszontlátásra. Hőmér-sékletet rendszeren írni, viszontlátásra.

Áron kiment a konyhába, míg Éva átöltözik. A konyhában Tulkáné motozott valamit. A lánya helyett jött be még reggel, az elkérte magát valahova.

— Moziba megyünk, Tulka néni — mondta Áron.

Tulkáné ugyan örült.

— Na, ez jó dolog igazán, már épen ideje a kisasszonykát kimozdí-tani egy kicsit, 'szen itt penészedik meg. Előbb is eszébe juthatott volna a fiatalúrnak.

Áron nem mondta, hogy nem neki jutott eszébe.

Éva jött ki. Már a nagy kabátját húzta, Áron felsegítette, percig állottak egymás mellett s Tulkáné nem engedhette el a pillanatot.

— Jaj, de szép pár — mondta s féloldalt hajtotta a fejét, úgy mosolygott rájuk — jaj, de gyönyörű pár.

Elvörösödtek mind a ketten.

Péterffy Tamás is hallotta odabent s hogy beléptek, végignézte őket. Nevetett. Jól esett neki.

— Jól viseld magad, apa, még egy negyedórád van, aztán feküdj le szépen. Tulka néni itt marad, amíg visszajövök. De igazán nem haragszol, hogy elmegyek? — s odasimogatta a fejét az apjéhez — igazán nem haragszol?

— Eredj, te csacsi. Ne beszélj bolondokat. Na, siessetek már. Lekéstek.

Sebbel-lobbal elszaladtak, kacagva futottak le a lépcsőn, épen, hogy megérkeztek; a jeggyel, persze, baj volt, nem szólt egymás mellé — ó ez a doktor bácsi — szaladgálás jobbra-balra, a jegyet kicserélték, már sötétben tuszkolták be őket a jegyszédők a sorba s ezen is kacagtak. Amit láttak, olyan buta volt, hogy azon is kacagni kellett s egy érzékeny hölgy pissegett a hátuk mögött. Egyszerre azt mondta Éva.

— Mondja, igazán nem sajnálja ezt a délutánt?

— Miért sajnálnám?

— Hát . . . szóval, hogy szívesen van itt? Velem? Lehetne máshol is, talán jobban telne, szóval, nem sajnálja?

S a fiú egy egészen önkéntelen mozdulattal a keze után nyúlt, megsimogatta.

Végigkacagtak két órát, futva robogtak haza s otthon Péterffy Tamásnak eljátszották az egészet elejétől végig, a dúsgazdag farmer leányát, akit nem akarnak hozzáadni a szegény covboyhoz, aki egyébként a legderekabb legény a prerin, pusztakézzel leüti a bölényt és száz lépésről ellövi jövendőbeli apósa szájából a pipát. A végén megkapja a lányt és autón robognak az esküvőre, persze addig még sok minden történik, preriégés, indián rablótámadás, égszakadás, földindulás.

Péterffy Tamás most nevetett először a betegsége óta jóízűt, igazit. Mikor az utolsó képhez összehajtották a fejüket Éva és a fiú, Áront megfogta a lány közelsége — a fejük, az arcuk pillanatra összeért, kipirulva nekimelegedve a jókedvtől, a haja a fülét csiklandozta — s volt egy mozdulata, hogy magához ölelje ezt a nevető kis fejet.

(Folyt. köv).

Török Sándor.

Esterházy Miklós nádor iratai. I. Kormányzattörténeti iratok. Az 1642. évi meghiusult országgyűlés időszaka. Szerkesztette **Hajnal István.** (*Esterházy Pál* herceg kiadása. Bpest, 1930.) A magyar történelem forráskiadványaiban sok a hiányosság. Az Árpád-korból alig van kiadatlan forrásanyag, az Anjou-korból már sok a kiadatlan, de úgy a külső történetről, mint a belső fejlődésről elég hű képet nyerhetünk abból, ami megjelent. Zsigmond korából élénken érezzük az okleveles-kiadványsorozat hiányát, a következő korokban is sok a pótolni való. A mohácsi vész idejétől kezdve nagybecsű forrásanyag van fölhalmozva a magyar és erdélyi Országgyűlési Emlékek sorozatában, csak hogy ez megszakad a XVII. század elejével, Bethlen Gábor korával. Ettől kezdve történetíróinkat szemmel láthatólag vonzotta az erdélyi történet. Erdélyben magyar fejedelem magyar udvart tartott, aki diplomáciai összeköttetéseivel, háborúival Európaszerte ismertté és becsültté tette a magyar Erdély nevét. Kulturális szempontból európai nevezetességre jutott, mint a nyugateurópai művelődésnek legmesszebb keletre előretolt erőssége, politikai szempontból egyetemes ember érdeklődésre formálhat jogot: egy állam, amelyben három nemzet és négy vallás hívei éltek együtt viszonylagos békében. Erdély műveltsége és politikája magyar volt, első pillantásra kételkedünk annak magyarságában, ami ezzel bármiféle ellentétben állott. A forrásokból a nyugatiak értetlensége miatt gyakran kihangzó panasz szinte köztudattá vált: a nyugati magyarokban nem is volt nemzeti

érzés. Ezzel a súlyos váddal szemben a védekezésnek egyetlen módja a nyugati magyar források közlése. Ezekből megtanuljuk, hogy amint a török torkában fekvő Erdély politikájának volt egy szükségképeni fővonala, úgy a Habsburg-hatalom kezé-
 ügyében eső nyugati fél magyar célkitűzéseinek is alkalmazkodniok kellett az adott helyzethez. Kétszeresen nagy tehát az a szolgálat, amelyet Esterházy Pál herceg tesz a magyar történettudománynak, mikor őseinek iratait kiadja. A tervezett nagy kiadványnak első kötete van előttünk mostan. Ennek anyagát földolgozta Hajnal István «Esterházy Miklós nádor lemondása» c. értekezésében, ehhez képest a szép bevezetés nem mondhat sok újat, de a kötet érdekességét biztosítja a közölt leveles anyag, amelyben nagy számmal fordulnak elő a latin, német és olasz szövegek mellett magyarok is. Ezek között különös kiemelést érdemelnek Esterházy Miklós memorandumai, amelyek új megvilágításba helyezik az ő emlékét. Meg kell dicsérnünk a gondos szövegkritikát és jegyzetézést, de meg kell dicsérnünk a szép kiállítást is, amely a kiadó herceg bőkezűsége mellett a Stephaneum-nyomda vezetőségének jó izléséről tesz bizonyosságot. *Török Pál.*

Bartalis János : Napmadara (Dante-kiadás 1930). Már szinte attól félek, kényszerképzetnek estem áldozatul, hogy Bartalis új kötetében megint csak a szabadvers haldoklását látom. Kell-e szembeszökőbb bizonyosság erre annál a költőnél, aki legelső úttörői közé tartozik ennek a formának s talán nincs is más nyilvánulási lehetősége?

Ki ne emlékeznék a teltzamatú fiatalkori Bartalis-versekre, amelyekbe átáradt alkotójuk egész naiv lelkendezése a világ egyszerű csodái láttán? Az ilyen versek a mostani gyűjteményben is frissen hatnak. Azt hiszem, ezúttal mégis inkább a költővel van valami baj; mindenesetre nagyobb baj, mint a szabadverssel.

Mert hiszen: kit ne ragadna el *Az erdőből hazatérő favágók* örömhíre: tavasz van! «Kis őzikek legelészve bólogatnak végig a virágos erdőháton s vidám madárfüttytől mosolyog az erdő.» S kit ne hatna meg a *De különben csönd van* fölépítésének gyermeki ravaszkodása és kifogyhatatlan ékes-szólása? Az ifjú május minden káprázatos-sága együtt ebben a már közismert költeményben: árad a vadboroszlánillat és «mintha megindulnának a fák, mint virágos karok a dal szárnyán, levegőben, vizen, úton, mindenütt csak kacagó virágmáglyák gyűlnének. Harangok kondulnak meg és harsonák szólalnak meg minden dobásnyira».

Ez az egyszerűszavú pátosz megmaradt a Napmadara újabb dátumú verseiben is, de, sajnos, Bartalis kezdetlegességei is vele maradtak. Fogymozgásait régebben gazdag vegetáció borította el. Most mintha letarolta volna ezt a dús takarót magányos, küzdelmes éveinek fagya: élesen tűnnek szembe hibái. Ha valamikor izgatón új volt ez a szüzidomú költészet a szabadvers egyre divatosabb köntösében, fakuló kelméje alól ma már mindjobban kiütközik a valóság meztelen váza. Mivel is hason ránk ez a színefogyott líra, úgyszólván minden «költői dísz», kép és hasonlat nélkül?

Bartalisban sok van Petőfi attitűdjéből: versbe ömlesztí élete folyását, a gazdálkodás örömét, gondját, a kis erdélyi falu keserveit, egy olasz útját, családi élményeit. Ilyen címei vannak: *Az év története, Napló*. Napló ez a költészet s darabjaiban benne is a líra

lehetősége, csakhogy mindezt *meg kellene csinálni*. Az is baj persze, hogy Bartalis érzelmi köre kisterjedelmű: alapsajátsága valami mosolygó idilli hangulat, édesen fájó emlékezés, amelytől nincs távol némi tompa keserűség sem. Erős valóságérzéke a háború élményanyagából még ki tudott valami igénytelenségében is nagyvonalú képsorozatot formálni, de mai életábrázolásában ritkán érzem az igazi műalkotás magas hőfokát.

Gondolaterete, eredetisége soha nem volt jelentős, mesterségbeli tudása meg az átlag műkedvelői színvonalat sem haladja túl. A szabadvers puritán öltönyében nincs is a hatáskeltésre más eszköze, mint őszintesége. Ezzel mégis csak fölkapar témáiból valamit a lélek mélyéről. Nincs más fegyvere, mint a költő ösztönös hatalma a szavakon; ez a fegyver azonban gyakran kihull a kezéből: nem szorítja elég biztosan. Úgynevezett szép helyekre, idézni való sorokra gyéren akadunk nála. Az egyszerű emberi helyzetekre azonban gyakran talál pontos kifejezést: «a sötét rám csavarodik; holdlábaid nesztelen röptét lesem a bokorközön; mintha a hold sütné tele fényvel egy halott arcot». Természeti képeiben is meg-megvillan a friss szemlélet fénye: «kék arcod ragyog» — mondja a tengernek — melynek élő voltát kitűnően szuggerálja belénk, de ezt a versét is elnyújtja és agyoncifrázza felesleges kérdőjelekkel. «A parkból nyárfák kérégenek illatát hozza a szél»: mennyire hű rajz ez, de az effélék mellett olyan sablónok állanak, mint az unalomig ismételt *csillag* és *virág*, csak így, ezeknek a szavaknak teljes elhasznált gyámoltalanságával. Ilyesmiket töm a verseibe: *bús, felleg* és *éj*, sőt *éjj* s ilyen sorokat ír le: «Hangok búgnak végig az éjben, de amelynek értelmét felfogni nem tudom»; s az ember még azt sem meri hinni, hogy ez sajtóhiba. Hiszen például ilyen versrészelei vannak:

Örökérvényűleg
leírnám a
szerelem
szavait.

De nem tudom.

Alig bukdácsol

a szó :

«Rózsa».

«Liliom».

Majd :

«Nagyon szenvedek».

«Meváltanám minden szenvedé-
désed.»

Aztán :

«Boldog vagyok».

«Neked adnám minden boldog-
ságom». stb.

Semmi nyoma itt a belső összesze-
dettségnak, pedig anélkül nincs mű-
vészi hatás. Előszikrázhat ugyan a
dal egy szerencsés pillanat villám-
ihletéből is, csak hogy ehhez rendkívüli
feszültség kell. Bartalis új kötetében
csupa tétova villózást látunk. A rövid
sorokat is hiába szerette meg újabban :
ez a könnyen modorosságnak rémlő
eljárás sem szoktatta sűrítésre. Itt az
ideje, hogy megszigorítsa önkritikáját,
vagy pedig rá kell szánnia magát a
kísérletre, hogy kötött formába paran-
csolja bele mondanivalóit. Kár volna,
ha a szabadvers kavicsmedrében el-
szívárogna költői ere.

Kár volna, mert Bartalis most is,
egész mivoltában, minden érzésrez-
zenetében : költő. Ezért kell vállal-
nom a kötelességet, hogy kemény
legyek hozzá. Szeretem őt és nem tar-
tom elintézettnak a pályáját. Tudom,
hogy rangja van új líránk történeté-
ben és méltó tekintélye Erdély külön-
életében. Bízom benne, hogy olvasói
nem fogják megállapításomat tehet-
sége hanyatlására magyarázni s az ő
nyugalmas, elkomorultában is egyen-
súlyozott lelkét sem érintik visszásan
okvetetlenkedéseim, mert megérzi sza-
vaimban az aggódó kiáltást, mely az
igazi útra akarja visszatéríteni. Kötete

néhány helyén nagy öntudat nyilat-
kozik. Ez kötelez.

Az a hivatása, hogy önmaga sorsá-
ban az erdélyi falu rögéhez vissza-
menekült magyarság sorsát *nagy sza-
vak nélkül* énekelje. Hivatása, hogy
kiszakadva a nagy világ kis dolgai
közül : a lélek tárnáiba keresse az utat
és föl, Isten felé. Ne bízva vakon a
pillanat kényére magát, komponáljon
keményebben és válogasson szigorú-
ban. Kötelessége, hogy hivatását a
legjobban töltsse be, amennyire képes-
ségei engedik. Mostani kötetében is
sok részletszépség, sok jó elgondolás
van : klasszikus íz, tiszta életmozdu-
lat, erdők zamata, plaszticitás. Le-
gyen hűbb a saját színvonalához,
még ha talán legsajátabb formájába,
a szabadversbe kerülne is ez.

Kötete különben szép kiállításban,
de meglehetősen ügyetlen címlappal
jelent meg és Kosztolányi ötletes, bár
felületes sorai vezetik be. *Juhász Géza.*

**Eckhardtné Huszár Irén : Mécs
László.** (Különlenyomat a Széphalom
1930. IV. évf. I—4. sz.-ból.) A tanul-
mány írója felveti a kérdést : mért
nincs Mécs Lászlóról kialakult véle-
mény? Hozzáértő kritikusként miért
mondanak róla homlokegyenest ellen-
kezőt? Az egyik kész, érett költőnek
tartja, a másik még fejlődőnek. Az
egyik mindig eredetinek és újnak, a
másik önmagát ismételtetőnek. Van,
aki szigorú logikájú szerkesztést talál
a verseiben, van aki konstrukcióhiányt
állapít meg bennük. Az egyik forra-
dalmi, pacifista költőnek tartja, a
másik szerint Mécs László csak *bátran*
énekel.

Eckhardtné Huszár Irén a költő
lelki kettősségében keresi ennek okát.
Helyesen hangsúlyozza, hogy Mécs
költészete két gyökérből táplálkozik.
Az egyik : az életet könnyebb oldalá-
ról nézni, a másik : másokért élni,
velük szenvedni. Innét nála a fiatalos
életöröm és a magára öltött öreges

póz ; a pap és a legényember problémája ; a magyarság szenvedélyes védelme s a szociáldemokraták hangnemével rokon hang ; katolikum és a felekezetenkívüliségmezében mutatkozó emberiség-imádat. Érthető, hogy ez a lelki kettősség megzavarhatja a kritikusokat, kivált világnézeti tekintetben. Az, hogy Mécs László érett költő-e vagy nem, mindig eredeti-e vagy ismétli magát, szigorú logika van-e a szerkezetében vagy konstrukcióhiány: könnyebb, békésebb része a problémának. A vélemények ellentétét itt a kellő perspektíva hiánya is magyarázhatja, meg az a jelenség, hogy jelentős egyéniséggel van dolgunk. Az ilyeneknél az esztétika sokáig bizonytalanodik, bár akárhányszor érezni, hogy a végtelen kijelentések már magukban hordják az összeegyeztetés lehetőségét is. Nehezebb része a problémának a világnézeti szempont.

Hol van a határa egy papköltő megnyilatkozási szabadságának? Az emberszeretet ösvényén haladva, meddig járunk hazafias talajon? Ez a két kérdés már súlyosabb, mert ha téves a válasz, erkölcsi kárt okozhat. Itt már igazán a költő egész mondanivalóját ismernünk kell, ha döntő véleményt akarunk mondani. Épen az Ady-vitában láttuk, mennyire más és más erkölcsi képét rajzolhatjuk meg egy költőnek, ha szeszélyesen idézünk verseiből. Mécs László, mint pap, olyan világias szabadsággal nyilatkozik meg akárhányszor, mint előtte kevesen. Érezzük, hogy ez a költő, aki a Felvidék magyarságának összefogója, mennyire túl tud szárnyalni minden haza-határon, hogy az egész emberiséggel ölelkezzen. Hangja sokszor szinte forradalmi, költészetében megtalálhatjuk a szocialista-frazeológiát. S ha el akarjuk marasztalni vallás és hazaszeretet dolgában, találunk áruló dokumentumokat olyan verseiben, minők minden jelentékeny költő lelkében megteremnek, az eksztázis, az

önmagán-kivüliség túlcsgázott pillanataiban. De minden költeményét elolvastva, az építő, hívő mestert láthatjuk benne, aki e bomlott korban hazát, szeretetet hirdet mindenki nyelvén, hogy mindenkinek megértsék. Így történt ez Adyval, vagy hogy az egyház területén maradjunk, Prohászkaival is, midőn dogma és élet között hidat akart verni. Mécs László átlépi a vallás területét, átveszi a radikálisok szokincset, még pedig szándékosan, mintha azt mondaná, hogy ezekkel a kompromittált fegyverekkel istenesen is lehet harcolni a megbántott emberiségért. S így történik, hogy ez a nyugtalan vérű, nagylobogású fiatal pap a tételes szocializmust, a nemzetköziség ürügye alatt magánérdekéért viaskodó világnézetet «a saját vértézetében» veri meg.

Mécs László «lelki kettőssége» a művészi, etikai mondanivaló sokrétűségét jelenti. Önmagukkal nem viaskodó, látszólagos ellenmondásba nem jutó költők miatt nem igen van vita.

Eckhardtné Huszár Irén nagy szeretettel építi fel kis tanulmányában Mécs László pozitív képét, helyesen veti a súlyt a költő leglényegesebb sajátágaira s jól érzi ki belőle a «vadócha rózsát oltás» komoly vizsgálódóknak félreérthetetlenül megnyilatkozó vágyát, művészi és etikai elhivatottságát. Finom ízléssel, hozzáértéssel s nagy szerénységgel megformált írás ez, tanulság és útmutatás magának a költőnek s lelkes közönségének. —t.—

Héjjas Jenő dr. : A nyugatmagyarországi felkelés. Tulajdonképpen csak ismertető füzet, amely rövid száz oldalon főként a kecskemétieknek az 1921. évi nyugatmagyarországi harcokban viselt szerepével foglalkozik és összefoglaló képet igyekszik adni erről a csodálatosan föllángolt szabadságharcról.

Annak a fanatikus hősiességtől lelkesült maroknyi csoportnak, amely a

győztes államok és saját kormánya parancsait semmibe véve, bravúros guerilla-harcokban pár hét alatt kiverte az osztrák sereget az odaigért és már átadott magyar területekről és a trianoni végzetes határozatok kedvezőbb megváltoztatására kénytelenítette a nagyhatalmokat, minden jutalma csak áldozatos harcainak eredményében volt. Segítségre, támogatásra senki részéről se számíthatott, elismerést pedig még kevésbé várhatott. Hogy akcióját elkezdhesse, fegyvert, municiót is az osztrákoktól kellett előbb zsákmányolnia és Héjjas Iván százhusz főnyi válogatott csapata, csak a diadalmas ágfalvai ütközet után kezdett nőni, növekedni és szaporodott föl 3500—4000 emberre, amely szám, a cseh megszállt területtől a szerbekig húzódó kétszáz kilométeres frontot tekintve, igazán jelentéktelennek volt mondható. És ez az elenyésző számú kis csoport, amely rossz élelmezési, lehetetlen egészségügyi viszonyok közt, rongyosan állt az esős, zimankós őszben, minden talpalatnyi területet visszaserzett és hónapokig győzelmesen tartott meg, amíg a velencei egyezmény következtében, felsőbb parancsra kivonulni nem kényszerült. A visszahódított nyugatmagyarországi területből ezután csak Sopron és kívülre nyolc falu maradt meg...

Azonban a legendás kuruc-munkából csak izelítőt kapunk Héjjas Jenő dr. könyvében, amely elég szűkszávan regisztrálja az eseményeket, holott maga is tudja, hogy a nyugatmagyarországi harcokról pár színes riporton kívül alig jelent meg írás. Magyarázatát ennek abban adja, hogy az összes adatok a felkelőharcok katonai vezérének kezében vannak s annak nézete szerint közlésük még nem időszerű.

Pedig ezek a mind történelmibb távlatba tűnő események (másfél évtizede, hogy a történelem is hétmérföl-

des csizmával jár), amelyek nemcsak a letiport magyarság hősi erőfeszítésének voltak ragyogó példái, hanem annak is, hogy környező ellenségeink mennyire respektálják a mi harcos erőnket, már tanulság okából is méltóak volnának a minél részletesebb ismertetésre. (—m.)

Rolla Margit: Szép mindenektől messze lenni. (Versek. Athenaeum kiadás.) Szép messze lenni a valóságtól, szép az ábrándok világa, a csend s minden szép, amit el nem érünk vagy elvesztettünk. Ezt a melanchóliával teljes hangot üti meg a kötet legtöbb verse: a költő egy nagy veszteség súlya alatt magában a fájdalomban talál vigaszt s verseiben ezt a fájdalmat szépíti meg.

Rolla Margit már évekkel ezelőtt feltűnt egy-két hangulatos és formás versével; akkor ezeket remény és optimizmus ihlette. Ma: «A lelkem zeng — és zoltározik — boldogságos szavakkal — miattad, aki fájsz, de nem vagy. — Mert énnékem már nem vagy. — De lettél Szépség, — áldott, glóriás: — mert ami fáj, az szép». Egy fájdalmas gyász emlékeiből élő költői lélek megnyilatkozásai e szavak, őszinték s így érzésük erejével is hatnak.

Mint kegyeletes kéz a virágos halottat, úgy ékesíti fel Rolla Margit nemcsak elvesztett, «áldottá és glóriássá» lett eszményét, hanem azokat a gondolatokat is, melyekkel neki áldoz. Úgy érzi, hogy ünnepélyesebbé, álomszerűbbé és gyászához méltóbbá teszi a szavak zenéjét, ha a köznyelvtől eltérő virágos szóösszetételekbe sűríti mondanivalóját. «Néha elnézem hosszsan a szemed. — Két fénykehely — Titoktó — Csodaország.» Egy fénykép-emlék beszédes tekintete a szavak ily pompájára csábítja, amit a többi versszakban hasonló összetételekkel tetéz. Kétségtelen, hogy bizonyos keresettség benyomását teszik e sűrűn elő-

forduló szóképletek : a halmozás erőtlenti a nyelvet, az érzések friss élete szavakba temetkezik s a végén maga a vers is szókoszorúkkal hímzett dízsírrá domborul, ahelyett, hogy a bánatnak életet adna. Mindezt persze nem — mint mondani szokták — a szavak szerelme okozza ; sokkal inkább egy tiszteletreméltó lelki oknak : az eszményítés túlzásának, egy szent emlékhöz minél méltóbb kifejezésbeli pompára törekvésnek következménye ez. Művészi szempontból azonban hiba. Sokkal közelebb ér Rolla Margit az olvasó lelkéhez ott, ahol e túlzásoktól tartózkodva keresetlen szavakba szokik érzése. Az elégikus élmények sokszor már természetüknél fogva sem frissek (versstílusuk szereti súrolni a gondolati költészet határát), de azért a költő szemlélődése és *meghatottsága* az ily élményekkel szemben is van olyan fokú, hogy inkább a gondolatok ereje, mint a szavak csillogása vezeti. Az ily strófák szelíd bánata és egyszerű bája természetes és szerencsés közvetítői a szerző költészeté szűrődött fájdalomnak.

A verstechnikában nyilatkozó egykét modorosságtól eltekintve a versek formailag csinosak s itt-ott friss hatásokra törekvők. Mindenesetre kíváncsian várjuk a következő kötetet, melyben reméljük — ezt tán az Idő is segíteni fogja — a hangnak, benyomásoknak és élményeknek változatosabb gazdagságával fogunk találkozni. —n.

Dálnoki Nagy Lajos : Heine : Neue Gedichte. (Arad). Heine verseinek magyarra fordításával már igen sokan megpróbálkoztak, inkább kevesebb, mint több sikerrel. A Heine-vers spirituális könnyedsége, fülbemászó zeneisége nemcsak a költői lélek csodálatos lázának eredménye, nagy része van abban annak a műgondnak is, amellyel Heine verseinek minden szavát latolgatta. Hogy azokat a játszi fordulatokat, komoly ornamenseket, amelyek

a Heine-versben szintétikusan kiegészítik és támogatják egymást, magyarul tökéletesen visszaadhassuk, nem elég virtuóz verselőnek lennünk. Azt hiszem, külön nyelvet kellene kovácsolnunk, új szavakat kellene ötvöznünk, hogy maradék nélkül átmenthessük őket a magyar olvasó számára. Maradék nélkül, mondom, mert hiszen a műfordításnál a kérdések kérdése mindig az, hogy az idegen nyelvből ültetett vers tartalmában és hangulatában pontosan azt a képet idézi-e fel a *ma olvasójában*, amelyet a költő eredetileg kifejezett? Ez az eredmény pedig egy egész élet odaadó munkáját kívánná . . .

Dr. Dálnoki Nagy Lajos, volt aradmegyei alispán, akit a román impérium megfosztott közéleti szerepétől, az utolsó évtizedben teljesen az irodalomnak szentelte munkásságát. Hivatott készségét több önálló verseskötvény és műfordítás igazolja. Bár Heine verseinek fordításánál ő sem tudta mind a fennálló nehézségeket leküzdeni, nagy igyekezete, verselőkétsége sok akadályon átsegítette. Néhány finoman sikerült sor, pár élvezetes strófa teljesen az eredeti hatást kelti fel. —gy.

Dr. Györfly István : A magyar népi himzések. I. A cifraszűr. (88 színes, 80 egyszínű táblával és 200 szövegábrával. Budapest, 1930. Ára 25 P. Szerző kiadása.) Györfly István munkái mindig a régi szép multnak egy-egy darabját mentik át a jelenbe. Az ősz mester, Herman Ottó halálával nem szűnt meg a szakavatott gyűjtőmunka, amely a magyarság még meglevő néprajzi emlékeinek összehordását célozta, mert kiváló tanítványok maradtak. Köztük az oroszlanrészt Györfly István végezte el.

Hol lesznek nemsokára a magyarság régi, világszép ruhadarabjai? A szűr pl. a magyar nép egyik legősibb és legkedveltebb, népdalokban leggyakrabban emlegetett ruhadarabja

volt. Kizárólag férfiak viselték, leginkább a pusztázó nép. De ünnepi díszruhája a falusiaknak is, ahol még végkép nem ment ki a divatból. Az urak felöltőjét pótolja.

A szűrszabómesterség háziiparból fejlődött céhesmesterséggé, akárcsak a bőrből dolgozó szűcsmesterség. A szűcs- és szűrszabómesterség termékein a múlt század folyamán csodálatosan gazdag és sajátosan magyar ornamentika fejlődött ki, melyet Huszka József fedezett fel egy fél-század előtt a tudomány és művészet számára. Sajnos, azóta a gyári termékek hatására rohamosan pusztult a népi munka, a kisipar s vele pusztult a népies díszítőművészet is. Szerzőnk az utolsó órában fogott hozzá, hogy megmentse a magyar népművészet himzéseit. S hiába a Néprajzi Múzeum lelkes, kiváló igazgatójának minden buzgólkodása, nincs pénz a gyűjteményes kiadásra. S most a trianoni állapotok között a kutató, a tudós szerző összehordván szellemi kincseit, összeszedi anyagi erejét is, a saját pénzén adja ki ezt a pompás művet. Lesújtó, hogy ilyen munka, amely nemcsak képzőművészeti, hanem nyelvi szempontból is fontos, nem kap kiadót. De egyben felemelő, hogy olyan kutatóink vannak, akik nem sajnálnak időt, fáradságot, 25 éven keresztül gyűjtenek anyagot hóban, viharban, esőben, sárban, városról-városra, faluról-falura járva s úgyszólván a bőrük alól teremtik elő a kiadás költségeit, kiizzadják a nyomdaköltségeket. Valóban, nincs mit félnünk. Hogy ma is él még Kőrösi Csoma Sándor nemes hevülete, épen ez a példa igazolja.

Aki szereti a magyar népet s érdeklődik a néprajz iránt, az nehezen tudja letenni ezt a szép magyarsággal megírt, okos, világos és szép munkát. Nem nagyképű, nem tudálékos, nem rejti el gondolatait a szakkifejezések útvesztőibe, hanem tanít és felvilágosít,

miközben megkedvelteti velünk a tárgyat. A mai gyári termelés idején, amikor gazdaságilag is lecsúsztunk, nem remélhető, hogy újra elterjedjen a gyönyörű cifraszűrviselés, mivel drága. De olyan díszítőelemek vannak benne felhalmozva, amelyeknek az utókorra való átmentése nemcsak az ethnografusokat és a férfiakat érdekli. A női kézimunkában nagyon sok részlete felhasználható a munkának.

Horváth Károly.

I. Szemlér Ferenc: Éjszakai kiáltás. Versek. (Cluj-Kolozsvár. Minerva rt. 1930.) Egészen fiatal költő valószínűleg első verses kötete. Minden jel erre vall. Nem érezzük verseiben Ady nemzedékének ihletését, mint pár év előtt még egy találomra kezünkbe vett verses kötetben; inkább — anélkül, hogy konkrét személyes kapcsolatokra utalna — olvasására a legújabb, háború utáni lira egy-két sajátos formája: a versek túlnyomó többsége szabad vers; a költő attitűdjén valami lázas nyugtalanság, eleve vállalt feszültség érzik. A modern élet zavarában az erő elragadó ritmusára figyel, a technika szavai mint az élet erőszimbolumai kerülnek verseibe.

Olyan ez az éjjeli út, autón (hetven lóerős dübörgő masina)...

Az éjben felhangzanak a ki tudja hány kilóvattos leadók...

A sietés, a rohanás ritmusát érzi, ezt akarja megéreztetni velünk is.

Ez a vers itt a menésé, a mozgásé, a helyváltoztatásé — s benne «beteges civilizációnk gyors, puha szárnyait», az autót s a repülőgépet zengi. Az idő múlását így érzékelteti — kissé hangos, de nem ügyetlen képből: Uram, kinek komoly kezében nem reszket meg az idők *volánja*.

Mindez igényeket támaszt és egyben bizalmatlanságot kelt. De alap-

talánul: e kötet szerzője jót áll magáért. E versek csakugyan egy lázas, erejét tudó, életszerető fiatal-ember vallomásai, sorai mögött csakugyan a fiatal izmok játékát érezzük olykor.

Alapérzése az életszeretet. Verseinek jórésze himnusz az élethez; csupa tűz, csupa bizalom, csupa lobogás. «Örvendeni annak, hogy él» — a legjellemzőbb szava; mámorban és kontemplációban a «bolyongó gondolatok egy pontra sűrűsödnek», arra, hogy: «szép az élet»; a hajnali vegetáció láttán «a növekedés zsvivaja önti el testét» s friss életöröm csendül ki soraiból; «mint valami meleg fluidumban» tartja átölelve a világot, hogy szeretete s áhítatosan elomló énje le-tompítsa az élet bántó szögletességeit. A halált is a megújulás mámorával együtt éli át s fejezi ki ilyen egyszerű szavakban:

Igen, igen . . . élni szép és öröm,
de meghalni is csoda,
szétoszlatni a földben,
mint a barna trágya . . .

E verseknek különös színét az adja meg, hogy életét nem mint az egyén privát akcenciáját, hanem mint saját életének a teremtett világ éledő és hanyatló hullámzásával párhuzamos ritmusát fogja fel. (*Kör, Hajnali eső, Panta rei.*) Életerejét fokozzák a technika győzelmei, a rádió, az elektromos tekercesek s a karcsú paloták, csakúgy, mint a kalászos mezők vagy a rigófütty. Ezért ír ódát a *Mozdonyvezető*-höz, «e bátor és botor kor hőiséhez», melyben az erő himnuszát zengi. (Tempora mutantur. Théophile Gautier-ék még Apollót és Dianát zengették, ma a kazánfűtőt zen-gik!) E verseknek egyetlen veresége, hogy örökös elragadtatásukkal kissé egyhangúakká válnak, de őszinték és sohasem izléstelenek.

A szerzőnek más hangja is van. Az emócióba néha egy árnyalatnyi öngúny vegyül; az életöröm meg-

keseredik s a páthosz helyébe józan-ság nyomul. Az ily fajta versei még ritkábbak e kötetében, de ezek is a fejlődés egy irányát jelzik. (Pl. *Emlé-keket ébreszt a város.*)

E kötetéről szólva külön meg kell jegyezni, hogy szerzője erdélyi. Erdélyiségére utalnak a kötet címei is, vagy talán méginkább arra a disszonanciára, amit a szerzőben erdélyisége s kozmopolita humanizmusa ébreszt.

Egészében véve igen rokonszenves kötet. A zengő sorok, erőteljes képek egész tömegét idézhetnők. De csak pár példát mutatunk be, nem a leg-hivallagóbbak, de a legfrissebbek közül, melyek igazán adekvát kifejezői ér-zéseinek. Érzékeny lelke a legkisebb benyomásra

Kitáruul, mint egy
. . . legyezőszerű sugárkör és
érintésére felragyognak a világ setét
tárgyai.
Szerelmes ébredését szinte gyermekeg
vidámsággal festi:
mert ajkamon még ott volt a csók
édes íze,
mint nehéz mustot ha iszol . . .

A természet hanyatlását *vértelen, modern* csatához hasonlítja, melyben az ősz fojtó, átható lehelete, mint a *gáz* öli meg a hervadó erdőket . . . Itt már csak a képek töménységéről, nyelv és verselés elemi összhangzó-ságáról lehet szó.

Az obligát kifogásoknak is van némi helye. Az amúgy is feszült ver-sekben fölösleges az a sok felkiáltó-jel, — igen gyakran a címekben is!

Az anarchia vészjeleinek tekintjük őket minden igaz ok nélkül. Túl-csigázó a «roppant» szó gyakori alkal-mazása is (roppant nap, roppant repülőgép, roppant himnusz etc.); amazokkal együtt az aktivista líra feszengő pózait juttatják eszünkbe.

Hencze Béla.

Új verseskönyvek. Radnóti Miklós: «Pogány köszöntő» címmel adta ki ver-seskönyvét, melyben a szabadvers

megszokott frazeológiájával már nem lep meg. Még fiatal; ismeri az irodalmi hatásokat és meglehetősen biztonsággal mozog közöttük. Sok autó jár itt, Békesség, Meditáció, Szerelmes vers, Boldogasszony napján, Asszony, gyerekekkel a hátán című versei valóban szépek és figyelemreméltóak, Ó, fény, ragyogás, napszemű reggel! című verse pedig már teljesen azt a hangot revelálja, melyet keresnie kell s melyet bizonyára meg is fog találni.

Varga Zsigmond Párisból küldte be *Én pedig így imádkozom* című könyvét. Úgy látszik, csak arra törekszik, hogy elképpessen. Imádsága az ördögnek szól, amint ő mondja, de ennek minden művészi érdekessége nélkül. Találomra idézünk egyik verséből?

Vérem,
barátom,
istenem,
magam,
ki ő, mi ő szent robbanásom?

Az efféle «szabadverselés» ma már unalmas.

Répas János: «Nagg nap jön» című könyvében főként irredenta verseivel mutatkozik be. A kötet bevezető sorai és a Paraszt Máriák című verse nagyon szépek.

Rusznák Sándor: «Jelentkezés» című könyve találó címmel jelent meg; várjuk újabb könyvét, melyből nagyobb biztonsággal állapíthatjuk meg,

hogyan ez a jelentkezés mennyiben jelent újat számunkra.

Szalacsy Rác Imre lelkes és hangulatos verseit gyűjtötte össze *Magyarsors* című könyvében.

Somogyi Imre: «Ollártűz» címmel adta ki, templomépítési alapra, válogatott verseit, melyek, mint az előszóban mondja, «nem azért válogatottak, mintha irodalmi szenzációt jelentenének, hanem csak a magyar tollnak szürke napszámosaként válogatta össze verseiből — könyveiből, ujságok hasábjairól, az asztalfiókjából — a kötetet: mint mozaikkockákat rakta egymás mellé, önarcképet formálva belőlük». Az önarckép sikerült: egy sokat akaró és érzékeny lelket olvasunk le róla.

M. Juhász Margit: «Üzenem Ádámnak» címmel összegyűjtött versei mintha nem lennének őszinték. Hiányzik belőlük az elhithető erő, az őszinteség és az átélés melegsége, mely még az igénytelen forma mellett is megkapna. Széplélek, aki önmagának él, önmagának alkotott külön világot és büszke erre, saját magának nagy szenzáció: asszony.

Vesztróczy-Rimpek Jenő: «A magány ormain» című kötetével mint tehetséges, melegsavú, fajtájával ragaszkodással együttérző költő mutatkozik be. Bárd azok közül, akik egyre ritkábban szólnak meg.

Horváth Béla.

Kritikai Napló.

Paul Valéry: Variété II.

Paul Valéry elmékerült könyvei közül ez a második Variété kötet magyarázta meg legáttetszőbben Valéry előkelő híveinek a lelkesedését. Ez a tizenkét tanulmány, vagy ahogy a szerző mondaná: töredék, akár milyen szeszélyesen leszűrt cölöpsor is a francia irodalomtörténet térségein, mégis a szerző örökségét és parcelláját keríti be. Egy ismerős határból választott itt a gazda, láthatom mit választott, mit és miért s lassan megértem, hogy ez a «mit és miért» nemcsak egy élelmes gazda választása, de a gazdák mesterének a tanítása is.

Ami meglep: ezeknek a tanulmányoknak a látszólagos igénytelensége. Sosem lép fel a teljes, kimerítő tanulmány igényével; mintha csak a szárnyával akarná súrolni, a csőrével megcsippenteni a témát. Ha egy-egy íróról nagyon sok a mondanivalója, csak-hogy szerényebbnek lássék, töredékekre darabolja őt. Descartesot egy Descartes-töredékre s a Haza Hollandiából utigondolataira; mesterét Mallarmét meg éppen négyfelé szabja: egy harminc esztendő két nekrológ, egy Látogatás Mallarménál, egy levél és a Coup du dé tipográfiai tervéről szóló visszaemlékezés bizonyítgatják, hogy az «igazi Mallarmé tanulmányhoz» az ő pillanatnyi készütsége mennyire elégtelen. De még e töredékekben is mennyi a színlelt szerénység. Személyes emlékek, járulékos ötletek, apró ürügyek mögé rejti legizgatóbb gondolatait. A Descartes töredékben jórészt egy kaszárnnyává alakított s azóta lerombolt minorita kolostorról beszél, amelyben Descartes néhányszor megszállt. Stendhaljában több oldalt kap a hálanyilatkozat, amelyben ifjúkori ismerősének, Leu-

wen kiadójának köszöni meg különben elég gyatra kiadását. S abban az igen fontos cikkben, amely nemzedéke választásáról, a Verlaine vagy Mallarmé alternatíváról ír, lesz-e másról is szó, mint: hogy ment haza a kávéházból a szavaló Verlaine, mennyire másképp a falakra hullámvonalakat író geometrikus: Henri Poincaré s mennyi megvetést sétáltatott a Luxembourg fái alatt a Parnasse túlélő atyja: Leconte de Lisle.

Van valami tűzmesteri lelemény Valéryban. Házfalak, bokrok, kőrakások mögé rejti az ütegeit. Igen könnyen el tudok képzelni egy olyan olvasót, aki átmegy ezen a terepen és észre sem veszi, hogy a szellem nagy ágyú közt járt, kítűnően belőtt terepen, ahol egy-egy szerencsésen leásott ágyú egy-egy francia századon uralodik. Ez az olvasó csak az ügyesen keresztbedöntött akácokat, a túlzott természetesen legördült sziklákat s a virágzó galagonya-bozótot látja s legföljebb a táj valószínűtlen idilli békéje és gyanús szerénysége mögött szimatol valami veszedelmet. Valéry szemérmesen irtózik a tulajdon nagy gondolataitól. Ebben az irtózásban persze, mint minden szemérmében van egy kis kacérság: a nagy gondolatok finom elmímélése nagyságukra utal. Kevés író ismerek, aki azzal, hogy igénytelenséggel veszi körül, gondolatai jelentőségét ennyire fel tudná fokozni. Valéry mesterkélt intimitása az ő messzenyaló, szerencsésen összesűrített eszméinek a leghatásosabb kerete.

Nem hiszem, hogy ő maga egy pillanatra is tiltakozna e mesterkélt intimitás emlegetése ellen. Mesterkélt intimitás: körülbelül ez az, amit ő a francia író legnagyobb erényének tart. A francia író (már mint akiben a tiszta fran-

cia hagyomány él) közvetlen és mindennapi. Ez a mindennapiság azonban sosem hevenyészett pongyolaság. Az úgynevezett természetes közvetlenség, nem szólva arról, hogy nincs, nem is méltó az íróhoz. Az író közvetlensége (mennyire francia paradoxon ez): kiszámított. Kiszámított, mint az előkelő asszony háziassága. Valéry szemében a művészi egyszerűség tökéletes mesterkéeltséget jelent, míg a művészi természetesség az arrogáns hanyagság testvére. A francia író azért közvetlen, mert tökéletes a mesterkéeltsége. Az az irodalom, amely a mesterkéeltségnek ezt az abszolút fokát el nem érte, lehet érdekes, tanulságos, megrendítő, de végül is barbár marad.

Valéry persze meg tudja különböztetni a nagyságot a franciaságtól, de ha választani kell, a franciaságot választja a nagyság helyett. Egyik régebbi kötetében, ahol Proust előtt mutatja be a maga Hommage-át, jónak látja hangsúlyozni, hogy Proust tizennégy kötetéből ő csak egyet tudott elolvasni, mert ez a fajta művészet az ő számára teljesen megfoghatatlan. És Stendhált, ifjúkora nagy felfedezését, akinek a komplikált nagyságát oly bámulatosan bogozza ki, nem ássa alá még Stendhált is az ő «igaz franciasága», amelynek a szemében a pszichológia kicsinyes és ferdítő ábrázolásmód, a barbár Középeurópa sznob-szórakozása?

A francia író (nemcsak az idegen, de a francia írók egy részével szemben is) a művészi öntudatosság magasabb foka. A francia író az, aki meg tudja különböztetni a lényegest az esetlegestől, a művészt az emberitől, a tökéletest a hatásostól. A francia író olyan mint Bossuet, akit írástudása akkor is fenntart, amikor állításai már senkit sem érdekelnek. A francia író szigorúbb szellemi halmazállapotot jelent: kristályt az amorf anyaggal szemben.

A francia írók hatalmas törzsében (ez is francia íróra vall) Valéry pontosan számontartja a maga nemzetségét.

Mintha csak a bibliát olvasnám: Poe Edgar nemzé Baudelairet, Baudelaire a sokfejű költővel a Parnasszal Mallarmét, Mallarmé Valéryt. Ebben az essaikre tagolt francia irodalomtörténetben, amely egyszersmind írói családfa is, már-már kínos pontosan követhetők a számontartott ősök. E család tagjait, amely különben idegen ojtás, a rokon francia családoktól, mesterkéeltségük laboratóriumi jellege különbözteti meg. A bennszülött francia író mesterkéeltsége gyakorlati, mondhatnám ösztönös, ezé a család elméleti, kísérleti. Poe Edgar volt az első költő tudós, aki poétikai és akusztikai kísérletek alapján írt verseket. Ő váltotta ki Baudelaireből a forma-problémákkal bibelődő költőkritikust. Baudelaire csak úgy főzhetette le delelőn álló romantikus kortársait, ha az ő kényelmes, gyakorlat kitaposta serpentinjük helyett a formaelmélet meredekén tör elébük. Baudelaire-forma-szigorát párolja tovább a Parnasse majd Mallarmé, akit Valéry az újkor legnagyobb költőjének tart. Mallarmé, amikor verset ír, a versírás törvényeit veti papírra. Versei nem adott költői feladatok megoldásai, hanem általános szabályok költői feladatok megoldására. — Mallarmé úgy viszonylik más költőkhöz, mint az algebra a számtanhoz. Ennek a nem egészen tökéletes hasonlatnak a gyenge pontja lett az ifjú Valéry öröksége. Ha egyszer megvan a szabály, minek behelyettesíteni a képletet. Minek írni annak, aki gondolkodik? Az ifjú Valéryt ez az utolsó konzekvencia az irodalom ellen fordítja. A tiszta irodalomból (egy bizonyos fokig párolva) elillant az irodalom s maradt a tisztaság, a tiszta gondolkozás. Aki nagyon tökéletesen akar élni, a halálba kergeti magát. Aki nagyon tiszta író akar lenni, eldobja a tollat.

Szerencsére a gőzképződés megfor-

dítható folyamat s amint az ifjúság aszkéta lángja alábbhagyott, a tiszta gondolkodás párái is lecsapódhattak s a Valéry-versek és Valéry-tanulmányok összeverődő vízceppjei bámulatos síma víztükörben terültek szét, amelyben a modern irodalom leg-gőgösebb szelleme szemléli magát. Valéry elsősorban a gögjenek köszönheti, hogy Európa kicsiny elitjének ő a büszkesége. A mi korunkban, amely elsősorban népszerűsítő kor, az igazi hősök a tudatos népszerűtlenek. A kultúra a víztorony s a civilizáció a csőrendszer, amely végeredményben a kanálisokba vezet. Amikor a víztorony vize oly mohón szalad a civilizációra szomjazott világ csapjai és kancsói felé mint ma, tiszteletreméltó a szellem, aki nem akar cső lenni e szomjúság közelében, inkább pumpa a víztoronyban. A csőcselék hálás a csapnak, de ha a toronyszivattyúk megállnak, minden ivóvíz a kanálisokba fut. Ma az egész szellemi élet abból él, hogy meglévő kultúrát pocsékol. A szellem kincsei terjednek és morzsolódnak. A költészettől az újságcikkek, az etikai egyensúlytól a kötelező fogkrémhasználat felé rohannak a vizek. Valéry ebben az aprópénzre váltó korban az aprópénzt nem ismerő kultúrdölyf hőse. Ő az az ónosfonál, amely a legmegbízhatóbban mutatja a függőlegest.

Ramon: La viuda blanca y negra.

Páratlanul eredeti regény a mindenáron eredetiség verejtékszaga nélkül. Semmi sincs benne abból, amit egy jó regényben meg szokás dicsérni s minden megvan benne, hogy jó regénynek tartsam. Kor-, nép-, társadalomrajznak nyoma sincs. Milióje alig több egy találkaszoba bútorainál, legföljebb annyi Madrid, amennyi egy sétakocsizás alatt az ember mellett elszalad s annyi Párizs, amennyi egy utazó szerelmes vörös hályogán át-szűrődik. Minden eseménye: egy

fiatalember nap-nap után meglátogatja kedvesét, százszor szeretkeznek s százegyedikszer összekapnak. Szereplője sincs több a regénynek, csak ez a fiatalember s a fehérbőrű és gyászruhás «fehér-fekete özvegy», aki a regény címlapján is látható. A regény többi figurája átsuhanó árnyék, húsz szónál egyik sem kap többet.

De ne gondoljuk, hogy ez a két szereplő aztán a pszichoanalízis csipe-szeivel rostról-rostra széturkáltatik s a könyv végén betéve fűjjük komplexumaik «slágvort»-jait. Ebben a regényben jellemrajz épúgy nincs, mint korkép és bonyodalom. A regény utolsó oldalán alig valamivel tudsz többet róluk, mint a tizediken; marad a szabad, beugró fiatalember s a multjával megfertőzött özvegy típusa. A regénynek nem is ők az igazi főszereplői, hanem az az illúzió, amely kettőjüket összeköti. A fehér-fekete özvegy egy szerelmi illúzió felfújódásának és elpattanásának a története. Itt nem Rodrigo és Krisztina szerepel, hanem az a vérből fűtt szappanbuborék, amelyben Rodrigónak sejtelmeket és indulatokat uszító Krisztinája ül. Az özvegynek annyi köze ehhez a regényhez, hogy ő az ürüge ennek az illúzióknak, a férfinek viszont egyetlen lényeges vonása, hogy az elébe-került fehér és együgyű özvegyből ezt a délibábképet ő szívta ki. A költőt nem az ő igazi életük érdekli, hanem a hazugság, amely a kettejük életéből született.

Rodrigo a fehér-fekete özvegyet egy gyászmisén látja meg s azonnal bele-szeret. Nem öbelé, hanem feketeségének és fehérségének az ellentétébe. Nem tudok a fehérsége nélkül élni, hajtogatja a megközelíthetetlen asszonynak, akit fehérségének ez az emlegetése a to-lakodó ficsúr karjába dob. Ez a fehér-fekete ellentét Rodrigo szerelmi lázál-mának a magja: ez feslik tovább «egy-nyaras» viszonyukban. A fehérség az asszony passzivitása: ezzel adja meg

magát; a fekete az ellenállás, ez tartja vissza a teljes átadástól. Rodrigo nem veheti rá, hogy tegezze; a gyászidő állítólag rég letelt s új szerelme kedvéért sem veti le régi gyászruháját. Kitart az udvarias «usted» és a «férfiakat távoltartó» gyászruha mellett. Rodrigo e lágy, de áttörhetetlen fal mögött régi titkokat szimatol s a házassága felől kérdezősködik. Az asszony majdnem jámboran, de annál határozottabban hártja el: az ura durva ember volt, ő sokat szenvedett mellette, minek beszélni erről. Ezt az asszonyt csak ölelni lehet s Rodrigót a megtagadott mult és a megadott öröm egyre jobban rászomjaztatja az asszony vakító fehérségére.

Egy elzavart szobaleány azonban asszonya titkaival veri fel a lépcsőházat s Rodrigóba befészkel a gyanú, hogy az özvegy nem is özvegy, a férj él. Miért hord akkor gyászruhát? Az asszonyt azonban nem lehet faggatni, ő annyit árul el a multjából, amennyi véletlenül a szájára téved. Rodrigo viszont mindenütt az élő férjet szaglássa; találgatja, milyen lehetett, keresi a járókelők közt és keresi az asszony tartózkodásában. A szoba régi bútorai a törvényes férj pártján vannak s a lakás tükeit fel kell forgatni, mert régi szeretkezések képeivel fertőzöttek. Az özvegy pedig egyre vakítóbb lesz és egyre özveggyebb. Rodrigo egy délután korábban jön s az alkóv bördöndjei közt kell kivárni az ismeretlen látogatót. Máskor hamutálcán talál idegen cigarettacsutkákat. Vasárnap délutáni idilljüket (a személyzet kimenős) goromba, hosszú csengetés zavarja meg. Az asszony mindent megmagyaráz, de a halott férj, aki talán mégsem halott, most már állandóan ott ólálkodik Rodrigo körül. Egy bíró megöli hűtlen feleségét, az izzadó nyári Madrid falja a különkiadásokat s ő tűnődhet, nem ragadós-e a megcsalt férjek közt a bosszúállás. A kávéházban egy különélő férj-

jel ismerkedik össze. A büntudat összebarátkoztatja vele: ki akarja puhatozni a megcsalt férjek lelkiállapotát. Közben a gyászruha egyre vérzaklatóbban emeli ki a titokzatos özvegy fehérségét.

Végre megvan az első nyom: Rodrigo barátja egy vidéki városkában Krisztináék szomszédja volt. Az egész környék szánta a szerencsétlen asszonyt, akit a féltékeny ura ostorral vert. Az asszony jajgatása szörnyű szakaszossággal bugyborékolta ki az a szájába dugott ököl alól. Rodrigo ezt mindig gyanította. Fehérségén ott érezte az ostor nyomtalan hegeit s lelkén a brutalitás kemény nyomát. Hogy iszonyodik ettől a férjtől, akinek a durvaságát annyira megértette. De ez az iszonyat is csak az asszony gyászkeretes fehérségét teszi vakítóbbá.

A hőség közben már fokozhatatlan, a megpörkölt Madrid, a tenger mellé menekül s Rodrigo azzal az ürüggyel, hogy ő is utazik, az asszonyhoz költözködik. A szerelm manométerét a tartózkodó asszony s a halott vagy élő férj egyre följobbszorítják. Katasztrófa lóg a levegőben, a kávéházban az asszony ijedten ugrik fel a márványasztal mellől és hazamenekül s otthon szó nélkül belenyugszik, hogy néhány hétre Párisba utazzanak. Párisban a spanyol özvegy átváltozik kacér francia özvegygé, de az ustedet nem hagyja abba. Viselkedése egyre rejtélyesebb. Úgy mutogatott meg mindent, mintha sose járt volna Párisban s az utolsó nap egyik vendéglőben a konyha specialitását kéri. Igen, az urával járt itt nászúton, de miért rontotta volna el ezzel Rodrigo kedvét? A titokzatos s jaj, csaló özvegy, akinek az illúzió-fehérsége alól egy-egy gyűrött szállodai reggelen már a fonnyadó teste is elővillan, itt Párisban feszíti pattanásig a Rodrigo szívében dagadó fehérfekete özvegyet.

Madridban az asszonyt egy gyász-

jelentés várja. Hosszú faggatózás után megmutatja: most már igazán meghalt az ura. Rodrigo szerelem-gyilkos sunyisággal a férj fényképét kéri. Iszákos, duzzadt, fehérbőrű, aljaszemű fickó. Olyan, amilyennek képzelte; csak hogy más: képzelné és látni. A bizonyosság ronda nyirkos ujja bele nyul a tovább nem feszíthető illúzió szappanbuborékába. Krisztina fehér testén ott maradt az utálatos bátyó szennye. Még eljár a fehér-fekete özvegyhez, de az a feketeség egyre szürkébb s a fehérség egyre elnyűttebb, gummisabb. «Vesd le a gyászruhát, parancsol rá egy nap az asszonyra. Egy ilyen fráterért, aki bottal vert...» «Ez az, amit ön nem képes megtenni», fakad ki az asszony, talán abban a reményben, hogy az elhidegülő Rodrigóból mégis csak kihördül a tigris. A fiatalember azonban már csak az önérzetéért gorombáskodik. «Ha féltékeny volt, megvert, de nem futott el, mint ön» toporzékol az asszony. «Kegyetlenséggel győzte le az ellenállásomat. Most látom, hogy ez szerelem volt, felséges szerelem.» Rodrigóban azonban elpattant az illúzió; aki így kiabál, nem a fehér-fekete özvegy többé, csak egy magából kikelt némbér, akinél menekülőben csak a botját és kalapját felejté ott.

A multszázadbeli (és sajnos a mai magyar) olvasó szemében ez a téma s még inkább a téma ilyen kiszívetése az élet témáiból szokatlan; egy magyar Ramon aligha találna kiadót. A járatosabb olvasó azonban csalódottan kiált fel: ez a tarka özvegy nem is olyan eredeti. Ramon annak az új iskolának a növendéke, amely hús különböző név alatt a lélektani valósággal akarja helyettesíteni a világbeli valóságot. Az írók nem a dolgok valódi összefüggését ábrázolják többé, hanem lélekbéli helyüket s jelentőségüket: tárgyak helyett képzeteket, események helyett lelki folyamatokat. A spanyol, aki emberek helyett egy

illúziót választott hőséül: Pirandellónak épúgy rokona, mint Proustnak. Pirandello színpadra vitt parabolái, ezek a felvonásokba szedett tanítómesék nem azt példázzák-e, hogy az illúzió mennyivel több a valóságnál s Proust mammut regényének szörnyű boltozatát nem körül-köre rakott illúziók laza-szilárd oszlopai tartják-e?

Menjünk a méltatlankodók elé: én magam is nemrég olvastam Proust regényének azt a töredékét, amely különös élenken emlékeztet a *La viuda blanca y negra*-ra. A «Swann egyik szerelmében» Swann féltékenysége egy jelentéktelen kokott fölé álmodik épolyan bonyolult illúziószörnyeteget, amilyen az élő ember özvegye fölé nőtt Rodrigo képzetében. Azonban ép ezen a rokon-témán tűnik ki, mi Ramon nagy eredetisége. Proust pszichológus, Ramon költő. Proust tudományos felelősségtudással ismét el egy lelkifolyamatot; Ramon vakmerő, hazárd mesében érzékelteti azt a különös párakört, melyben egy élő vagy holt dolog lebeg. Proust Freud előkelőbb testvére, Ramon azonban a régi mitológia-teremtő szellem huszadik századbeli utódja. Nála a pszichológia nem cél, inkább alkalmazkodás: mimikri, amellyel a dolgokhoz fűzött mitológiai kommentárjait elfogadtatja. A fehér és fekete özvegy a gyászruhába bujt fehérséghez fűzött mitológiai mese, csak a kifejtés, a módszer keni rá a pszichológiai mázt. Az illúzió, amelyet Rodrigo szerelme bűvöl elő a férje ütlegei alatt megkeményedett és megpuhult özvegyből, ugyanaz, amit Ramon sétáló tekintete ad hozzá egy női gyászruhához. Ramon tehetsége: mithoszokat föllenteni emberekbe és dolgokba. Nemcsak a könyv témája szív ki egy emberből egy délibábot, hanem a regény költői figurái is a dolgok fölé lehelt illúziók. Itt nincs egyszerű hasonlat, itt minden hasonlat egy mese. Kifogyhatatlan mesék, a bőrön-

dökről, amelyek mint szörnyű koporsók véres ruhadarabokat, rejtegetnek; a tükörről, amely megőrzi a szoba multját; a kirakatokról, az utcák akváriumairól, melyben mint szörnyű tintahal úszik egy-egy fátylas gyászkalap. A fehér és fekete asszony illúziójából folyton új illúziók bimbóznak ki. A költő alapösztöne teremti a témát, jelöli ki a fejezeteket és siklatja ki a minden erőltetettségtől ment stílust vakmerő ráfogások felé. Egy nyugtalan költő mesecsináló képzelete sarjad, ágazik ezeken az oldalakon.

A regény komikus, ironikus színezetű. Ezt a komikumot azonban nem komikai fogások tartják ébren, hanem a lényegre menő őszinteség. Ramon az életnek csak bizonyos apró, az ő mese-kommentárait követelő jelenségei iránt érzékeny, minden mást kihagy. Így a regénybe beszabadult élet eltorzul, a fontos és a jelentéktelen tótágast áll benne. Nyelv, amelyben a néma szótagokra került a hangsúly. Valami fiatalos, semmire nem tekintő bátorság az, amit komikusnak érzünk benne. Cinizmusnak is nevezheted, de valójában a lényedből kiforgató őszinteség.

Ramon Gomez de la Serna 37 éves s idáig hatvan kötetet adott ki. Számon kell tartanunk hát, hogy ez az illúziókat rügyező regény maga is csak egy rügy egy nagyobb szörny-mitológián. Ortega Proust és Joyce mellett emlegeti őt, mint a szörny-triumvirátus spanyol tagját. E könyve után úgy érzem, mintha legalább három évezred s egy javíthatatlan költő-temperamentum választaná el tőlük.

Virginia Woolf: Mrs. Dalloway.

Két hónapja már, hogy Virginia Woolf regényét elolvastam s ma, ha rá gondolok, ritka formai tökéletesség összbenyomása mossa el bennem a mű részleteit és alakjait. Ez az a regény, ahol a közlés módszere majdnem tel-

jesen felszippanította az író erejét és eredetiségét, drágakő, amelyet nem anyaga, keménysége, csillogása, hanem kristályszepsége tesz drágakővé.

Ennek a formai tökéletességnek az emlegetése meglepheti azokat, akik Mrs Dallowayt olvasták. Aki nem szereti az ilyenféle írást, felhördül: Ez tökéletes? Soha ziláltabb regényt nem olvastam. Aki viszont élvezettel olvasott ziláltabbakat is, a másik jelző ellen dohoghat. Ez a módszer aztán igazán nem eredeti; hiszen minden módszerújítása mások régen bevált fogása.

S mind a két tiltakozónak igaza van. A Mrs Dalloway csakugyan zilált, szándékosan zilált regény. Egy öregedő társaságbeli hölgy estélyt ad; a regény ennek az estélybe torkoló napnak a rajza: alig tizenhatóra, de abban aztán egész London össze van hordva s harminc esztendő mult van szétdobálva. Végül is marad annyi, hogy Mrs Dalloway Indiából hazaruccanó hajdani kérője derék öreg fickó; Clarissa viszont igen finom, de kicsit sznob, kicsit hideg asszony, aki ma is szereti az ő öreg medvéjét s ma is örül, hogy nem hozzá, hanem az életrevaló reprezentatív Dallowayhoz ment feleségül. A regényben az történik, hogy Clarissa is sétál, a derék Peter Walsh és mások is sétálnak, hol azt figyelik, ami a Regent Parkban történik, hol azt, ami bennük. Ideodaugrálnak, jelenből a multba, Clarissa boldogult nagynénjéről, a füst-reklámot író repülőgépre s hogy a ziláltság teljes legyen, egy félőrukt háborús áldozat is elő-előbukkan a kusza oldalakból, akit sem Clarissa, sem az úri társaság nem ismer, csak az író s a parvenü elmeorvos, aki öngyilkosságba kergeti s az estélyen ezzel az érdekes esettel szórakoztatja Mrs Dalloway vendégeit.

Viszont az is igaz, amit a járatos olvasó állít, hogy ezt a szándékos ziláltságot az író az új regényírás

néhány ismert fogásával tartja fenn. Az estélyre készül Clarissa s az ablakpárkány felé hajszolt örült: két idegen szólam, amelyből mégis valamilyéle összhang születik. Nem a szimultánizmus régi fogása ez? Ebben a regényben mindenki egyszerre él, de nemcsak egyszerre, hanem menthetetlenül külön is. Nemcsak a világmegváltásra készülő örült, de Peter és Clarissa, sőt Clarissa leánya, akit egy lompos üdvhadseregbeli nő csábít el az anyjától, maga ez a rút Killman kisasszony is, aki rútsága világggyűlöletét vallásosságában éli ki, a társaság fajankói, de még a hajdani olasz kalaposleány is, aki örült ura mellett tanulja meg a heroizmust: egytől-egyig önmagukra kárhozott emberek, akik aránytalanul többet beszélnek önmagukkal, mint egymással. Megint egy ismert fogás: a «monolog ue interieure.» Még abban a módszer-újításban sincs sok eredetiség, amelyet «dominó-döntő» technikának lehetne nevezni. Az író szeszélyes spirálisokban állítja fel az alakjait, mint gyerek az élére-rakott dominó-lapokat; aztán eldönti az elsőt, az fekvé marad, de a mozgás (itt az elbeszélés) átugrik a másikra, végig fut a spirálison s szerencsés esetben visszaér az elsőhöz. Egyik szereplő meglát egy motorbiciklit, a motorbicikli fut néhány utcát, ott megijeszt egy másik szereplőt; az elbeszélés azonban ott hagyja most már a motorbiciklit is s az ijedt szereplővel marad, bár alapos remény van rá, hogy három-négy ilyen «meglógás»-sal majd csak vissza kerül az elsőhöz. Azonban az elbeszélés felületen terjedésének ez a módszere, amely a szigorú logikai kompozíció ellen akar tüntetni, Gide nagy regényében Huxleynél, Joycenál is megtalálható.

Igaz tehát, hogy zilált s igaz, hogy

közismert fogások jóvoltából zilált, mégis formai remek. Ha zilált, a zilált-ság forma művésze, ha a fogásai ismeretek, az ismert fogások nemes formateremtő izlésben olvadnak fel. Szerpentineket lehet izléstelenül dobálni és lehet izlésesen. Az összekészált szalagok hálója lehet ocsmány gubanc, vagy amint egy-egy jól rendezett filmen látjuk: a zilált vonalak nemes szövevénye. Ha a magukkal beszélő alakok szálló gondolatsora egy-egy kivetett szerpentin: Virginia Woolf a szerpentinek dobálás nagy művésze. Minden belső monológ a formaérző izlés biztonságával szeli át a regény játszóterét s csak amikor az utolsó szalag is kirepült, látjuk, hogy az alakokat, csillárokat, pálmákat összehűző háló egyetlen kitűnő formai gondolat. Nemcsak a szalagok futásirányából, kereszteződéseiből él ez a kép, de a színek feleléséből s csavarodásuk ritmusából is. Clarissa gondolatai másképp ugrálnak, mint Peteré vagy az örült Septimuszé, más ritmusra és más színben. S e sok szín, e sok irány, e sokféle ritmus hangolódik össze a nemes fonadékban, amelyben női gyöngédség csipkézte ki a pszichológiai igazságot s a közelítő öregség melankóliája húzza le a boldog életkedvet.

Amíg olvastam, azt hittem csalódtam Mrs Dallowayben; most, hogy távolodom tőle, egyre szebbnek találok. Virginia Woolf mutatta meg nekem az új regényírás romboló fogásainak a másikat, formateremtő oldalát. Amit a szörnnyetegek azért találtak ki, hogy szétrombolják a formát, abból az ő nemes ízlése «tisza formát» csinált. Mert bizonyos, hogy ha a formát elveszük Mrs Dallowayból, néhány szép pszichológiai megfigyelésen kívül alig marad valami. Csak hogy el lehet-e venni a drágakőből a kristályt?

Németh László.

Szeged nagy napjai.

Az Alföld metropolisa október 22-től 26-ig országos figyelem közepontja volt nagyszabású ünnepeivel, melyeket Magyarország kormányzója és hercegprímása is kitüntetett megjelenésével. Talán azért is, mert a nemzet lassan újra tudatára ébred Szeged fontosságának, meglátja vagy megérzi azt a kiaknázatlan őstelevényt, melynek parlagon hevertetését megengedte magának a tejjel-mézzel folyó háborúelőtti magyar Kánaán, de nem engedheti meg a nemzeti önállóságában is megtámadott, ellenséges népek hullámverésétől szüntelenül ostromlott sziget, melynek a magyar sors mostohasága folytán Szeged lett a déli sarka és egyben védőbástyája a Balkán felé. Ebbe a bástyába menekült a művelt nyugat kegyelméből hódítóvá fuvalkodott oláhság elől a kolozsvári egyetem és a Szent Istvántól alapított nagy csanádi egyházmegyének utolsó püspöke, amiért apostoli szózatával sikra mert szállni a földbirtoktörvény neve alatt meghuzódó földosztás ellen. Szegednek kétségtelenül két régi vágya teljesedett: egyházmegyei székhely és egyetemi város lett. Fájó öröm: Szent István birodalmának széthullása hozta meg azt, amit ez a katexochén magyar és magyarosító város évtizedeken át sürgetett.

Az ünnepek során elsősorban Szent Gellért egyházmegyéjének 900 éves jubileuma és a Fogadalmi-templom fölszentelése szerepel. Ezzel Szeged egy félszázados fogadalmát váltotta be, még pedig az ország második városához méltó módon. Hisz olyan templomot épített, amely nagyságá-

val, művészi kiképzésével, oltársátrával, orgonájával, mozaikjainak méreteivel és freskóinak nagy számával nemcsak az újabb templomépítés terén ritkítja párját, hanem az ország első templomai közé emelkedett. Arról még sokat fognak vitatkozni, hogy helyénvaló-e egy történeti stílusú templom a legmodernebb tervezésű városban, vagy arról, hogy nem kellett volna-e ízig-vérig magyaros stílusúan fölépíteni a legmagyarabb város fogadalmi templomát. Az eredeti Schullek-féle tervnek a Foerk-féle egyszerűsítés javára való elejtését sokan mélyen fájlalják — nemcsak a márványdiszítésnek a háború miatt szükségessé vált háttérbe szorulása miatt; de ezt a legszigorúbb kritikának is el kell ismernie, hogy ez a pirostéglás neo-román templom az Alföld legmonumentálisabb temploma. Valóban méltó párja az alsóvárosi csücsüves középkori Mátyás-templomnak. Monumentális orgonájával (mely a pályanyertes Dohnányi-misést kíséri), közel százméteres toronypárjával és majdnem százmázsás nagyharangjával a csonka ország határain túl is messzire hirdeti, hogy az az ország, amely élni akar, épügy föltámadhat poraiból, mint ahogyan a Tiszától szinte egészen rombadöntött metropolis újra épült és most székesegyházával ország-világ elé tárja talpraállásának titkát: *Facere magna et pati fortia Hungaricum est* — mint a főhajóboltozatán olvassuk.

Az árvíz előtti sárga Templom-tér helyén egy sötétbarna téglából épített árkaDOS tér ejti bámulatba a szemlélőt. Az ember azt se tudja hamarjában, hogy mit csodáljon meg először: a

gr. Klebelsberg vkminiszter és szegedi képviselő geniális elgondolása szerint kiképezett három pompás árkádsort-e (a tér északi oldala egyelőre nincs kiképezve), vagy pedig az árkádok alatt elhelyezett emlékek egyikét, hogy azután végigjárja a negyvenhat emléket, amelyek tarka változatosságban a térbeli ábrázolás egész skáláján — a primitív formától a klasszikusig — különböző anyagból más-más kiképzésben sorakoznak Nemzeti Nagyjaink Emlékcsarnokává a fizikai és kémiai intézet meg a szeminárium oldalán. Ez már kész Ruhmeshalle. Még inkább az lesz, ha elkészül a tervezett százas szám — Anonymustól Prohászkaig. Ennek a magyar Pantheonnak a csodájára járhat még a kultúrfőnyes Nyugateurópa is. Ezt a csarnokot az új Szent Imre-Kollégium sarkán egy archaikus Szent Imre-szobor, a Gizella-tér felől, a bástyás püspöki palota délkeleti sarkán pedig egy primitív, de nagyon kifejező Szent Gellért-szobor egészíti ki, amely elé most a Széchenyi-térről hozott Rákóczi lovasszobrot helyeztek. Ettől keletre lesz a Kolozsvári-testvérek Szent György-szobrának a mása.

A kémiai intézetet és püspöki palotát összekötő épületrészen, a monumentális és a klinikákkal szemben kétszeresen masszívnak feltűnő Dugonics András-gimnázium felé van elhelyezve az állami címer mellett a városi és a püspöki címer, az építkezésben összefogó tényezők megörökítésére.

Az ünnepségek hazafias része az egyetem zárókövének ünnepélyes letételével és a Nemzeti Megújulás emlékművének leleplezésével tetőződik be. Mindkettő országos jelentőségű. A Ferenc József-Tudományegyetem, több mint kétezer hallgatójával nemcsak Csonkamagyarországnak jelent új fároszt, hanem az elcsatolt részeknek is. Klinikáira nap-nap után jönnek bácskai és bánzági betegek, egy-

egy európai vagy éppenséggel világhírű professzor pedig a tengerentúli országokból jött hallgatóval dicsekedhetik. Az egyetemi építkezések még nem fejeződtek ugyan be, de a nagya készen áll az államnak és Szeged városának szinte titáni áldozatkészségéből.

A Nemzeti Megújulás bronzemléke az Anjouk idejéből való torony oldalán van elhelyezve. Maga a torony, melyet a lebontott Szent Demeter-templom tornyából mentettek meg, a régiségekben oly szegény Szegeden és Alföldünkön igazi kincs-számba megy. Bár ezen a helyen — a gyönyörű térnek épen a templom bejárata melletti részen — a laikus közvéleménynek szemet szúr, a finomult izlés számára a tér egyébként teljes nagy szimmetriájának jóleső, művészi korlátozása. Szerencsére nemcsak a Műemlékek Országos Bizottsága, hanem a Megújulás emléke is védi ezt a szerény, téglában megörökített darab történelmet; némasága mellett is beszédesen hirdeti a magyarnak, hogy Szeged Szent Demeter szlávajkú híveit is magyarrá gyúrta, a külföldnek pedig többek között azt, hogy hajdan itt is szebb élet volt, am g ki nem merült minden erőnk a török hódoltság alatt keresztény magyarságunk megvédésében. Ez a torony legfőlebb a Nyugatnak szúrhatna szemet, mert olyan esetlenül áll itt, a hágai Binnenhofhoz fogható gyönyörű téren, mint egy, a nyugati kultúrvilág előtt őrtálló fegyveres, aki az élet kapujába nem juthatott és nem juthat be. A francia parancsnokság passzív asszisztenciája mellett bekövetkezett szegedi megújulás is szomorú világot vet Nyugatra.

A szegedi ünnepségek az egész nemzet ünnepei egyházi és nemzeti vonatkozásainál fogva. Azért emelik fényüket jóformán az összes művészetek — a képzőművészetektől a zenéig (Dohnányi Szegedi miséje, orgonahangversenyek, Palesztrina-kórus), a

szinpadig, amely Sik Sándor tollából Szent István drámáját adja elő. Azért volt Szegeden képviselve jóformán az egész nemzet az államfőtől a kisemberrig. Gátkötő munka folyik itt, mert a Kárpátok és a Duna nem tudták föl tartóztatni az új idők romboló árját. Az új bástyák, melyeket a vallásos és nemzeti gondolat vállvetve emelt, új erőt adnak az ezeréves nemzetnek, ha nem zárkózik el attól a szellemtől, melyet Szent István tett intézménnyé. A szegedi egyetem vonzó ereje nem ismer trianoni határt, a 900 éves csanádi egyházmegye új székesegyházának nagyharangja nemcsak a fényes multnak siratója, hanem a jobb jövőben való hit ébresztője is. Szeged két új fároszával még inkább az lesz, ami évszázadokon át volt: a magyarság radioaktív gócpontja Dél, Délkelet és Délnyugat felé.

Révai József

Szeged' árkádjai alatt.

Megcsodáltam Padova Salonéját és körüljártam a Prato della Vallét, kerestem magyar címet az egyetem boltozatán. Jártam Bologna árkádjai alatt és visszaálmodtam magam Enzio király korába. Felkiáltottam Pisa márványcsodái láttán és Siena Campóján sokat gondoltam Pandolfo Patruccira. Minden olasz városnak voltam áhíthatos szerelmese.

Csillagos éjjel álltam már Hildesheim Altstädter Marktján; napokat töltöttem Boroszló két szentföldű szigetén, az Odera átölelő karjai között. Lübeckben és Stralsundban ismertem meg a «Backsteinbau»-t.

Kacagtam Bern fehér árkádjai alól a kutak tarkaszínű, tréfás alakjaira; dicsértem a burgundi gótikát Dijonban és meghajtottam fejem Salamanca egyetemének tüzelő falai alatt.

Az ősök téglává kövült szívének dobogását éreztem e helyeken. Az alkotókat áldottam, kiket nem ismerhetek meg soha. Tudom, hogy embe-

rek voltak, nemes és nemtelen ellenfelek bírták talán le őket. Gonoszak is lehettek koruk ránkmaradt ítélete szerint. Lehet: féktelen becsvágy vezette őket. Pazarlóknak szintén mondhatták olyikukat.

Mindezt azonban sohasem kerestem Európa régi szép városaiban. Néhol gazdagok voltak az alkotók és gazdagságukat Isten nagyobb dicsőségére építették bele román, gót, reneszánsz és barokképületekbe. Másutt háborúk gyors egymásutánja között, szegényen, szinte időt lopva az alkotásnak, építettek lihegve. Mindegy: *az alkotás él*, nem a gáncs és nem az ellenvetés.

Akkor, Európa elvarázsolt városai-
ban, szívetfájdító volt elgondolni, hogy a középkori magyarság egyetlen ép temploma sem hirdetheti őseink imádkozó kedvét, egyetlen egyeteme sem az évszázadokon való diadalt. Mit teszünk ma, hogy ivadékaink ne gondoljanak alkotni nem tudóknak, az országot sivárságban hagyóknak?

*

Az októbertvégi szegedi ünnep felett.

A Fogadalmi-templom és az árkádok tere a tíz esztendő óta egyre csak építő-alkotó Magyarország jelképe. Ékesség, melyhez a foglalatot az új tanyai iskolák gyűrűje adja szerte a magyar földről. Aki kigondolta, aki valóra váltotta, kilépett a napi gondok kicsinyességéből és keze immár eltörölhetetlenül megérzik mind ezen a városon, mind az egész országon.

Különös szépségű az egész kép. Nem az olasz városoké, noha magyarázók szívesen tolnák utánzatnak azok felé. Nem, ez nem a déli, palazzós és vakolatlan templomfalas olasz tér. Nem antikizáló olaszok keze által formálódott gyönyörűre. Téved az is, aki germán széplátással készültnek véli. Germán szem vörösköntösű, zöldtetejű templomot emelt volna; örök ölmos egük alatt a vöröspalástú szentegy-

házban keresi a germán lélek a meleget. Szeged székesegyháza azonban kacagó, derűs, mint az alföldi tavasz.

A magyar alkotólélek mindenünnen hozott valamit. Padovából a Prato szobrainak gondolatát és a vármegyék színes címereit; Bolognából a piros színt és az árkádokat; germán földről az időjárást évszázadokon át rendületlenül bíró feketevörös téglafalat és a harangjátékos órát. Betöltötte pedig az egész nagy magyarok emlékcsernokával: a szobrok, reliefek, plakettek és felírások mögött megmutatkozó magyar étellel. Ez a tér magyar: komor is, vigasztaló is egyszerre.

Középkor hangulata? Nem. A világháború utáni legújabb magyar korszak sugárzik a tér minden kövéből. Az épített modern magyar idő, mely egyszerre adja meg a Nyugat védelmében letarolt középkorunkat és az árkádok felett, az egyetemi természet-tudományi termekben a legújabb tudományt.

A «középkor» díszítő és magasztos jelző az én szememben. Az öröm, a városi polgári jólét, az egyensúlyozott, biztos utakon járó élet kora. Ma is annak a csodájára jár az egész emberiség, amit a középkor alkotott. Szeged «középkori» terét nem üzletel, lármás emberek fogják járni, hanem a középkori hit erejét kereső papok, a középkori egyetemek híre-nevére törekvő professzorok és hallgatók.

Az árkádok terét környező iskola-város az amerikai collegeket és universityket idézi fel a Szegedet látogató idegen előtt. A Tiszaparton, a Belvárosi-templom vidékén, a Boldogasszony-sugárút elején levegős-parkos klinikai épületek, új iskolák emelkednek. Ha való az, hogy a tudomány hatalom, Szeged nagyhatalommá masodik általuk.

*

Friss örömmel, a gyermek ajándéknyerésével, a férfi szerzési boldogságával lelkesedem Szeged új szépségeiért

én, a budapesti, a nagyvárosi magyar. Tudom értékelni, mert sokáig éreztem hiányát; merem őszintén szeretni, mivel bejártam a világot. Mosolygok a pazarlást emlegetőkön, hiszen a szép és hatalmas mindig pazarlás a gyönyörködni nem akarók előtt. Köztársaságok abból élnek, amit «pazarló» királyok alkottak...

Nagy eredmény a szegedi ünnep. Amit itt avatnak, nem befejező pont, hanem buzdító példa az ország más városainak. E nagy erőfeszítés után jöhet takarékosági csend, szemlélődési megnyugvás; de mindez csak erőgyűjtés az új munkára. A ránk következő idők Szeged nagy építetőjének útmutatása szerint mind több Szegedet parancsolnak; Budapest még messzireeső példa a városoknak, de Szeged elérhető. A huszadik század Magyarországnak is azok lesznek ígértörténelmibb férfiai, akik alkotásokkal igazolták országvezetésre való hivatottságukat.

Gazdagon alkotni kötelesség, szegényen teremteni a legnagyobb érdem.

Álomnak is szép: mutogatni való, kincses magyar városok sora. Szeged második újjáteremtője ezt akarja. Méltó várostársakat Budapest mellé, méltó falvakat az újjászületett városok köré.

Aki Szegedet köszönti, fajunk lebírhatatlan erejének hódol.

*

Ezt jelentik az árkádok; Magyarország általános szintjének bátor és rendíthetetlen emelését. *Kilián Zoltán.*

Tudományos élet.

Új szólásmagyarázatok. — Fonológia. — A Henszlmann-Lapok. — Vidéki doktori értekezések. — Archeológia és magyar őstörténet. — A cifraszür.

Hogy a nyelv valóságos művelődéstörténeti múzeum, azt legszebben a képes szólások tanulmányozása mutatja. Kertész Manó nyolc éve meg-

jelent *Szokásmondásai* plasztikus képekben sorakoztatták fel a magyar nyelv képes szállóigéiben rejlő történelmi emlékeket. Most Csefkó Gyula szegedi tanár egy újabb gyűjtemény szólásmagyarázatot tett közzé, melyek mindegyike értékes gyarapodása a nyelvtörténeti kutatásnak. *Még a Herkópátértől sem ijedek meg!*-féle szólásokról például kimutatja, hogy egy XVII. századi harcias katolikus pap emlékét őrzi, kinek erőszakos térítési eljárásáról egy később nagy népszerűsége szert tett könyv is megemlékezett. Viszont ha azt mondjuk: *Majd megtanítlak kesztyűben dudálni!* akkor a Mária Terézia kora óta divatba jött vallató eljárás emlékét idézzük tudattalanul, mert csak a hüvelykszorítótól jajgató ember «dudált kesztyűben», ha nem tud «körömszakadtáig tagadni». *Hátrakötöm a sarkad!* egy a XVI. században divatos kínzási módnak az emlékét őrzi, ép-úgy mint a már korábban megmagyarázott «felcsigázott» érdeklődés. Nagyon érdekes a *kúnkapitány* magyarázata, ahogy parasztmulatságokon az élcelődés céltáblájául választott legényt nevezik. A kún kapitányok, mint a kúnok bornemisszák voltak, mert a kúnok a lótejből készített bozát itták és így lett a bornemissza kún kapitányból a borivó társaságok komor, magában ülő absztinens és a gúnyt méltán kiváltó tagja. A népi életből magyarázza Csefkó a *faképnél hagy* és az *Az se mondta: befellegzett!* szólásokat. A faképnak a még ma is egyes falvakon látható emberformára faragott ajtófélfát nevezték s az esténként ajtaján hiába váró leányt hagyta *faképnél* a szeretője. A másik szólás onnan ered, hogy a tereferét valami ügyes fordulattal, okadatolással illik megszakítani, amilyen pl. az ilyen: *De már megyek, mert beborult!* vagy *mert befellegzett!* S ha valaki elég udvariatlan ahhoz, hogy még effélet sem mond méntségére, akkor bizony még azt se

mondja, hogy befellegzett. A *laci-konyha*, *lacibetyár* s ezzel rokon kifejezéseket a Szent László-nappal (jún. 27) beálló nagy melegséggel magyarázza Csefkó, a Laci ugyanis a melegtől lusta, majd dologkerülő embert jelzi (*De felült Lackó a béresek nyakára...*), a szabadban álló lacikonyhát pedig csak meleg időben állítják fel.

Mindez igen egyszerűnek látszik, de a szakember tudja, milyen fáradságos munka eredménye az ilyen magyarázat és milyen roppant ismeretanyag szükséges ahhoz, hogy egy-egy ilyen szólásmód eredetét történeti pontossággal ismerjük fel. Már pedig Csefkó anyagismerete igen tiszteletreméltó és kutatásainak módszerességéhez szó sem fér.

*

A nyelvtudományban a fonetikai stúdiumok mellé újabban egy új tudomány, jobban mondva egy új módszeres szemlélet: a *fonológia* lépett. Az amerikai Edward Sapir és az orosz Trubeckoj N. herceg a megalapítói és ma már sikeresen alkalmazzák a magyar nyelvtudományban is. Bár nálunk eddig csupán Laziczius Gyula foglalkozik fonológiai stúdiumokkal, a Magyar Nyelvtudományi Társaság ülésén tartott előadásában bebizonyította, hogy a magyar hangtörténet új, értékes szempontokat nyert a fonológiai módszer bevezetésével. Röviden fogva: a fonológia a hangok fizikai hatásán kívül lelki tartalmukat is figyelembe veszi, amit a fonetikusok eddig elhanyagoltak, holott nyilvánvaló, hogy az a nyelv életében igen fontos szerepet játszik. Hogy a *dobtam* és a *loptam* p hangja fizikailag azonos hang, az kétségtelen, de az is bizonyos, hogy az egyikhez egy b-hangú, a másikhoz egy p-hangú igealakosor emléke járul, ami a beszélő nyelvtudatában lényeges különbséget okoz. Vagy pl. az olyan nyelv, mint a francia, melyben a hangok hosszúság-

különbsége csak ritkán okoz értelmi különbözőséget, míg a magyarban a kvantitás a hangcsoportok értelmi jelentésének fontos tényezője (pl. *török, török, török*). Így tehát hangváltozást idézhet elő, ha valamely nyelvben valami oknál fogva olyan hangcsoportok keletkeznek, melyek az illető nyelv fonológiai hangrendszerében addig ismeretlenek voltak. Így küszöbölte ki Laziczius szerint a magyar nyelv a *h* + mássalhangzócsoportokat és lett a *tanohtból tanojt*, később *tanit*, így lett a *kehlehtből kelyhet*, a *tehretből terhet* és az ősi *ahszinből asszony*.

*

A budapesti egyetem művészettörténeti gyűjteményének kiadványai gyanánt jelennek meg 1927 óta a *Henszlmann-Lapok*. Így Hekler Antal professor a németektől átvett szerencsés formában gyorsan tájékoztatja a nyilvánosságot az intézetben folyó tudományos munkáról. A hangsúly a magyarországi barokk tanulmányozásán van s itt elsősorban Kaposy Jánost kell megemlítenünk, ki egyenesen tárja fel a magyar művészettörténet e fontos korszakára vonatkozó levéltári adatokat és világítja meg segítségükkel a barokk-kor művészeti emlékeit. Így sikerült a máriabesnyői Grassalkovich-síremléket pontosan datálnia (1772), Johann Martin Schmidtnek egy 1778-ból való oltárképét egy színvázlat helytelen adata alapján Nógrádkállón felfedeznie és Johann Anton Krauss, talán morva-német eredetű jászói szobrásznak a nevét, ki Jászón és főleg Egerben remekbe illő alkotásokat hagyott maga után, a magyar műtörténetbe illeszteni. Tegyük még hozzá, hogy a *Magyar Művészet*ben legutóbb közzé tett tanulmánya a székesfehérvári cisztercita, plébániai és karmelita templomok freskóit ismerteti, tisztázva szerzőségi viszonyaikat. Hiteles Maulbertsch-freskóknak csak a karmelita templom

képei fogadhatók el, a cisztercitemplom freskói Kaspar Sambach művei, mint ezt Kaposy egy újabban előkerült színvázlat alapján megállapította. A pesti piaristák mögötti Krist-házról Réh Elemér írt tanulmányt. 1755-ben Péterffy János báró ítélőtáblai ülnök építtette a Salzburgból ide vetődött nagytehetségű Mayerhoffer Andrással, ki egy érdekes új stílust fejlesztett ki a magyar barokk-palotaépítésben. Ennek utolsó pesti emléke a Krist-ház s a szerző szorongva gondol arra az időre, amikor a magyarországi barokk magánépítkezésnek ezt a remekét is kibontja majd a Pesten különös eredménnyel romboló csákány. Az epreskerti Kálváriát, mely már 1732-ben állott, egy idegen műtörténész, Bruno Grimschitz írja le mint a híres Hildebrandt művészi koncepcióját. Balogh Jolán a barii templom kincsei között egy Nagy Lajos adományozta ereklyetartót fedezett fel, melyen a magyar címer ma is szépen látható. Ugyancsak ő neki sikerült a Corvina híres miniátorának, a rejtélyes «madocsa apátnak» kilétét megállapítania: nem magyar ember volt, mint hitték, hanem milánói olasz: Fra Zoan Antonio Cattaneo. Balogh Jolán neki tulajdonítja a Corvin-kódexek felsőolasz stílusú miniaturáinak szerzőségét. Maga Hekler Antal antik szobor-portrait tanulmányokkal nyitotta meg a szép jövőre hivatott sorozatot, melyet melegen ajánljunk a magyar művészettörténet iránt érdeklő közönség figyelmébe.

*

A vidéki doktori értekezések között ezidén is akadnak érdemes tanulmányok, melyek egy sorba tehetőek a pestiekkel, holott szerzőik még nyomorultabb könyvtári viszonyok között dolgoztak, mint budapesti kollégáik. Tájnyelvi tanulmányokat végzett a szegedi Fűr István (*Az í-zés állapota a mai magyar nyelvjárásokban*),

azonban szorgalmas összeállítása dacára sem tudta megjelölni az *iccaka*, *in*-féle ejtés keletkezési pontjait és elterjedésének okait. Túri Károly a *ceglédi nyelvjárás* leírását adja. A nagyközönséget bizonyára jobban érdekli Dömötör Sándornak az *Ethnographiá*-ban is megjelent értekezése a *Betyárromantikáról*, mely első örvendetes terméke a szegedi új etnográfiai tanszéken megindult folklorisztikus kutatásoknak. Dömötör Sándor dolgozata összeállítja a különféle betyárokra vonatkozó dalok pontos sorozatát, a hősök életrajzi adatainak ismertetésével együtt és megállapítja, hogy a betyárdalok a parasztnép szabadságszeretetét és elégtelenségét fejezik ki és függetlenül alakultak a külföldről, különösen Németországból importált *irodalmi* betyárromantikától. «A nép ösztönszerűen, az irodalom pedig tudatosan idealizálta a rablót.» Szegedre, Solymossy Sándorhoz ment doktori vizsgát tenni Major Ervin is, kinek zenetörténeti és zenefolklorisztikai kutatásai már eddig is ismeretesek voltak. (Ő fedezte fel pl. Beethoven budai szereplésének hiteles adatait.) Értékes tanulmányában *A népies magyar műzene és a népzene* kapcsolatairól értekezik és a középosztály «népzenéjének» keletkezését világítja meg, megjelölve híresebb műnépdalaink szerzőit és változva kronológiai sorrendben ennek a műnépdalnak külső történetét, rámutatva egyúttal a nótaplágiumpörök fontosságára. Azt hisszük, hogy az általa sürgetett dallexikon megírása fontos tudományos követelmény, mely nélkül bajosan fogunk tisztán látni az igazi magyar népi zene keletkezésében. Müller Erzsébet a *csanádi német települők* nyelvének moselvidéki jellegét mutatja ki Schmidt Henrik módszerével.

Kitűnő segédkönyve lesz a kutatásnak a szegedi Oravetz Vera bibliográfiája: *Les impressions françaises de Vienne* (1567—1850), mert a bécsi

franciás kultúra a magyar szellem-történetnek egyik igen fontos tényezője és csak egy ilyen, az egész könyvészetet felölelő összeállítás alapján tudjuk megérteni, mi módon franciásította a barokk Bécs ott nevelkedett kis- és főnemességünket. Kár, hogy a szerző csak bécsi kutatásokra alapította bibliografiáját, mert így figyelmét elég szép számmal kerülték el a magyarországi könyvtárakban megtalálható bécsi francia nyomtatványok. Magam hamarjában vagy 25 címet tudnék hozzáadni listájához, melyek között olyan fontosak vannak, mint Pope francia kiadása (1761), vagy Fénelon *Télémaque*-jának Magyarországon is szélteben használt 1782. évi kétnyelvű kiadása. De a bibliografiából kikerekedő kép így is elég sokoldalú ahhoz, hogy érezzük, mint árad a franciás kultúra ezer csatornán át Bécsbe és Bécsen át a magyar szellemi életbe.

A magyar történettudomány mai állásához képest lényegesen alacsonyabb színvonalat tüntetnek fel különösen a szegedi történeti értekezések. Gottesmann Jolán és Elemy Klára «művelődéstörténeti» tanulmányt írnak, egyik I. Ferdinánd, másik Rudolf *törvényei* alapján, mintha I. Ferdinánd és Rudolf Szent László korában éltek volna, mikor a törvénykönyv a művelődéstörténet főforrása. Ugyanilyen sovány eredménnyel dolgozott Spiegel Mária, ki II. József koráról állít össze ismeretes dolgokat. Teljesen tudománytalanok tekintjük Balogh István értekezését, melyben a szerző néhány lapos bevezetés után a velencei követek jelentéseit közli olaszul és magyar fordításban, vetekedve mintegy Lantosék Kétnyelvű klasszikusaival. Az újrakiadás és fordítás, ha még oly nehezebbre esik is valakinek, még nem tudományos munka és aligha alkalmas arra, hogy a hallgató tudományos képességéről kellő mértéket nyújtson. Debreceni értekezés Takács Jánosé II. Rákóczi Ferenc hadszerve-

zetéről, mely derék összeállítás ugyan, de a nagyobb összefüggések meglátására valószínűleg csak a külföldi szakirodalom hasonló tárgyú értekezései tették volna képessé a szerzőt. Varga Zoltán az oroszok negyvenkilencediki debreceni megszállásait ismerteti főleg városi jegyzőkönyvek alapján. Mályusz Elemérnek a szegedi egyetemre történt kinevezése után joggal remélhetjük, hogy a vidéki történeti értekezések színvonala lényegesen emelkedni fog: különösen a helytörténetikutatás fellendülését várhatjuk a nagy tudományos programmal induló fiatal tudóstól.

*

Nagy távlatokat nyitott meg Alföldi Andrásnak a Kőrösi Csoma-Társaságban tartott legutóbbi előadása. A *csodaszarvas mondájának* obi-ugor, tehát osztják változatait, melyek azt kétségtelenül ősbibb alakban tartották fenn, mint a bizánci források görög elemekkel feldiszitett vagy a magyar források dinasztikus célzatossággal átalakított variánsai, összefüggésbe hozta az eddig szkitának tartott, de általa töröknek (avarnak) kimutatott szarvas-jelenetekkel. Az osztják monda üldöző szárnyas- és gyalogos-pászkeré (Alföldi ezt a népvétet a baskir népvétetel hozza össze) megfelel a művészi ábrázolások szárnyas és szárnyatlan üldöző vadának és nevezetesen a szárnyas üldözőben könnyű felismerni a szibériai leletek griffjét, ki karmait düllesztí az elért szarvas húsába. Még meglepőbb, amint Alföldi a nagyszentmiklósi, talár. bessenyő aranylelet egyik mitikus jelenetét egy újabban előkerült és még kiadatlan osztják hősi ének elbeszélésével azonosította: úgy az aranykorsó domborművén, mint a hősi énekben megleljük a nyírfaágba kapaszkodó embert, amint a griffmadár megragadja, hogy az égbé emelje. Solymossy Sándor nagyfontosságú meseanalízisei óta tudjuk, hogy

a magyar népmesék egyik csoportja is (a táltospárba) megőrizte a nyírfa-kéregbe öltözködő táltos istenfi alakját s ha arra gondolunk, hogy krónikáinkban a csodaszarvas mondáját is megleljük — igaz módosított alakban — akkor mind világosabb lesz, hogy a magyarság a török mitológia jelentékeny mennyiségű emlékét hozta magával régi hazáiból. Alföldi még azt is valószínűvé teszi, hogy a görög mitológia griffmadara is ázsiai török eredetű és a görögök terjeszkedése folyamán került be, először Hesiodosnál, a görög mitológiába. Nem hiába helyezték később is a griffeket Scythiába, a Hyperboreus vidékre, hiszen Scythia néven foglalták össze az egész, rajtuk túleső északkeleti földdarabot a rajta levő népekkel együtt. Így jön most újabban már a mütörténet is a magyar őstörténet segítségére s az Alfölditől először alkalmazott módszer még igen biztató eredménnyel kecsegtet, ha a filológia, etnológia és az archeológia továbbra is oly összhangban folytatja kutató útját, mint a fentebb ismertetett előadásban.

*

Korszakos jelentőségűvé válhat még a magyar tudományos élet történetében a budapesti egyetem bölcsészeti karának az az elhatározása, hogy Kodály Zoltánt és Gyórfy Istvánt felkéri az egyetemen magyar zenetörténeti és néprajzi előadások tartására. A magyar népelet két legkiválóbb ismerője ebben a félévben meg is kezdte előadásait a hallgatóság igen élénk érdeklődése mellett és ha a kormányzat anyagilag is segítségére jön a legmagyarabb stúdiumoknak — egyelőre mindketten ingyen tanítanak, tanszék, felszerelés és intézet nélkül! — végre kialakulhat a magyar egyetemi életben egy már régóta hiányzó új ág: a magyar nép életének, művészetének és művelődéstörténetének tanulmányozása, melynél aktuálisabb prob-

lémakört nehezen lehetne elképzelni. Hogy mit jelent Kodály a magyar zenetörténetben, azt a *Napkelet* olvasóinak nem kell magyaráznunk. Győrffy István tudományos munkásságának kiváló fontosságára is már rámutattunk e helyen. Győrffy ma a legnagyobb magyar művelődéstörténész, aki a magyar *nép* életét közvetlen tapasztalatból a legapróbb részleteig ismeri és ezt az ismeretanyagot alapos *történeti* kritikával dolgozza fel. Most is saját költségén, «anyagi ereje végső megfeszítésével» adta ki a *cifraszűrről* írt hatalmas monográfiáját, melyben egy ép most kihaló, fényesmultú magyar iparág történetét és lehető legrészletesebb tudományos leírását adja.

Győrffy maga is karcagi szűrszabó-család gyermeke s így közvetlen közelből ismeri ezt a magyar népeletben oly fontos szerepet játszó ipart. Könyvét lelkiismeretből írta: célja volt, hogy legalább a tudomány és a felsőbb néposztályok számára megmentse a háború óta pusztuló szűrszabóipar emlékét. «Most, hogy könyvemet útnak indítom, írja megilletődve, úgy érzem, mintha temetőben a sír szélén állanék, melybe nemsokára beletemetkezik egy nagymultú magyar iparág. Szanaszéjjel jeltelen sírokban névtelen iparművész-szűrszabók nyugosznak.» Megtaláljuk ebben az igen gazdagon és színesen illusztrált 250 oldalas könyvben a szűrszabóipar történetét, a mesterség technikájának elemzését, a hanyatlás okainak elemzését, majd a szűrszabóipar különféle kún, debreceni, erdélyi, felsővidéki és dunántúli formáinak részletes analizisét. Nehezen tudnánk olvasóinknak szebb és magyarabb könyvet ajánlani, melynek sikerétől függ, vajjon a szerző tudja-e majd folytatni a *Magyar Népi Himnuszok* című monográfiásorozatát, melynek *A cifraszűr* csupán első kötete.

Eckhardt Sándor.

Színházi szemle.

Most három éve a Nemzeti Színház *Antigone*-felújítást adott, jórészt a fiatal gárdával. A kritika szinte egyhangúlag a rég látott, hosszú epigonizmusba sülyedt nagy stílusnak fel-támadását vagy legalább is szárnyamozdulását köszöntötte benne. Úgy tetszett, megint szóra lelhet a *grande passion*, a maga szavára, mely mázsás szó, anélkül, hogy nagy szó lenne. Különösen az akkor még egészen kezdő, ifjú Szabó Margit pompás megjelenése, lélek melegében fogant versmondása, magával sodró páthosza keltett jogos várakozást, hogy valahára a megingott hitelű «kothurnus»-nak megint méltó hordozója akad, hogy a tragikai penzumokból újra kiszabadul a valódi tragikai lélek.

A sok jóval biztató kezdet nem járt a remélt és kívánt folytatással, a színház klasszikus műsorának nagy hiányossága s még nagyobb egyoldalúsága erre alkalmat sem igen adott. Pedig ily alkalmak szerzése a Nemzeti Színháztól minden áron, még néhány gyöngé félkassza árán is elvárható.

A klasszikus álmú Goethe színlapján époly kevéssé szoktak megjelenni az ötvenedik vagy századik előadást ünneplő piros számjegyek, mint a görög tragikusokéin. Hanem azért az *Iphigenia Taurisban* előadása a Nemzeti Színháznak mégis csak pirosbetűs napja. Ott adni kell és ott kell adni, nem pedig burgszínészekkel a Nagymező-utcában vagy a különben igen tiszteletreméltó La Fontaine-társaság gondozásában a Margitszigeten.

Babits Mihály új fordításával szemben is kötelességszámba ment, hogy megszólaltassék, még pedig a legnagyobb odaadással, aminő mai színészetünkötől egyáltalán kitelik. Nem kész öröm és büszkeség-e a színházra nézve ez új szöveggel részt kérni annak meggyőző bizonyításában, hogy Goethe

valóban remekművet írt s nem pusztán iskolai «kötelező olvasmány»-t? Az *Iphigeniá*-t nem lehet csak úgy, magyar mondatok közvetítésével *lejátsszatni*, mert nincs a világ drámaköltészetében még egy mű, mely színpadi akcióban takarékosabb volna ennél, ami pedig benne mégis «dejtárszódik», az teljességgel magukban a mondataokban játszódik le. A Babits mondataiban ez a nagyon benső, nagyon mély tragédia hiánytalanul benne is hánykolódik, ez a fordítása a saját *Laodameiá*-jának fokán áll, de korántsem annak hangjából táplálkozik, a kettőnek görög-ize között megvan az másfél évszázadnyi különbség, melynek éreztetése nélkül Goethe «Versöhnungstragödie»-jának tizennyolcadik századi, winckelmanni fogantatása merőben elhalványulna s a Nietzsche *Die Geburt der Tragödie*-jén felnőtt huszadik századnak megtépett lelke kerülne helyébe.

Mit adott e fordításremekhez a Nemzeti Színház? Gondosságot, szeretetet mindenesetre: a munkába mindenki egész lélekkel belefeküdt. A klasszikus-barbár-keverék színpad hatásos, habár perspektivikusan nem a legszerencsésebb, mert Iphigenia nagy monológjait egy kissé félretolja. A Gluck *Iphigeniá*-jából Lavotta Rezső karnagy által finoman adaptált zenei aláfestés szép és helyénvaló, annál feleslegesebb a Szentpál-növendékek «mozdulatművészeti» ráadása, ez a szobatorna itt majdnem komikus, mindenesetre egészen semmitmondó. Goethe verseit szükségtelen női testek ritmikájával megtámogatni, helyt állnak azok magukért is, ha magyarul is — mint Babitsnál — a lélek zenéjét éreztetik s ha azt az előadók is méltón képesek továbbítani.

Szabó Margit erre törekedett. Szép orgánumban, tiszta tagolású beszédében a nemes szöveg valóban szárnyra kapott és — ami a Nemzeti Színházban olyan nagy szó — versnek is meg-

maradt. Az egész együttesben az ő versmondása volt a legjobb, sőt valójában egyedül ő mert verset mondani. A dal-ritmusú részek daktilusait is bátran meghullámoztatta, zeneiségüket holmi prózává-értelmezgetésnek fel nem áldozta s mégis kibontakozott — nem is bontakozhatik ki más-kép, csak így — ezeknek a helyeknek mind mély hangulata, mind értelmi plasztikája. A Párkák daláéhoz fogható előkelő szavalást újabban nem sokat hallottunk színpadjainkon. Hiánytalanul csak Iphigenia lelkének heroikus nagyságát nem bírta megéreztetni a szépen elszavalt tragikus versekben. Ma sem vagyunk bizonyosak felőle, megvan-e Szabó Margitban ez a grandiozitás. Nagy ígéret volt három éve s annál nem több ma sem. Ha azalatt több nagy feladathoz hozzá mérhette volna képességeit, talán már jobban elszakadt volna az iskolás tradícióktól. Ezek még eléggé bénítják. Mozgásában megvan a jelentékenység, de van sok tudatos számítás is: testtartása, karlendítése ritkán esik pontosan egybe az indulatok belső hullámjátékával. Néha még fogásokkal él s néha idegenből is kölcsönöz ilyeneket. Megfigyeltük, hogy újabban Bajor Gizitől is átvesz egyet-mást: az alsó ajak didergő mozgását egy-egy vacogva megszülető szó kiszabadulása előtt; s ugyanakkor az áll alá emelkedő, súlyalátámasztó kézmozdulatot, mely mintegy a vergődve támadó szó segítségére siet. Játéka akkor volt legközvetlenebb hatású, mikor nem kívülről keresett hozzá eszközöket, hanem egészen befelé fordult, a lélek felé, melybe Goethe ennek a «harmonikus» színjátéknak minden tragikai rezzenését helyezte.

Abonyi Géza Orestese is több külső eszközzel élt, mint amennyit Goethének «stenek bosszúja»-ból emberi lelkiismeretté mélyített fúriái megkívánnak, sőt megengednek. Kevesebbet kell itt az arceltorzulásokra és a kéz-

fejek görcsös vonaglására bízni, többet a Goethe örvényes gyötrelmű szövegére. Abonyi újabban fokozatosan haladt a vers tisztelete felé, ebben most mintha visszaesést mutatna: a tagolást s a hangsúlyt érezhetőleg a próza felé tolta. Jobb volt a zárószakaszban: itt nemcsak a lelki-zavarból, hanem mintegy a pathologizáló játékmodor béklyóiból is kiszabadult.

Lehotay szinte semmit sem mutatott Thoas lelkének finom fejlődésrajzából. Fiatalosabb is volt a kelle-ténél, szkithának sem volt eléggé barbár: a maszkja akár Agamemnoné-
nak is bevált volna. Meggyőzőbben «taurisi» hitelű volt a Bartos marciális Arkas-a, neki csak az a hibája, hogy a mondanivalóit, különösen a belépései alkalmával jelenteni szükségeseket igen is «fennen» kezdi; különben jó alakításának javára válnék, ha ezt a hangosságot valamelyest mérsékelné. Pyladest Forgácsra bízták. Ez a görög tragédiában néma alak Goethénél megszólalt, még pedig meglepően tizenharmadik századi nyelven. Racionalista-optimista lélek lett belőle, valami egészséges fuvalat az Atridák füledt világában. Forgács ezt megérezte, legfeljebb egy-két akcentussal nagyon is a komikai felé élezte ki beszédét. Ebben is mértéket kell tartani, mert — ha valahol — Goethe e művének megszólaltatásában csakugyan a helyes egyensúlyon fordul meg minden.

Az *Iphigenia* az új rendezésben a színházi est két órája alatt lepereg. A harmadikat egy Plautus-komédiával, pontosabban: annak — kivonattával, az egy felvonásba összerántott, több szereplő nevének, sőt a darab megoldásának megváltoztatásával átdolgozott *Mostellariá*-val töltötték ki. Magyar címe Révay József pompásan gördülő, nagy nyelvi invencióra valló fordításában **A házi kísértet** lett. A színház rendezése egészen szabad-

jára bánt a darabbal, a molièrei farce hangnemére fogta, afféle ókori *Scapin fufangjai*-t csinált belőle, sok jó mozzanattal, nem egészen egységes eredménnyel. Gyergyainak közép-pontba állított figurája ügyes és elasztikus volt, csak a valódi kedély hiányzott belőle: nem imposztort játszott, hanem azt, aki játssza az imposztort. Forgács igen mulatságosan, de olyan túlzással játszotta a részegét, hogy átmenet nélküli józan-ságát senki sem hihette el. Meglepően eredeti volt Losonczy önelégült szomszédja s a legnagyobb figyelemre és elismerésre méltó a nem mindennapi tehetségnek ígérkező fiatal Juhász József istállószagú, bárgyú háziszolgája. A hölgyek közül — az átdolgozásnak megfelelően — Környey Paula játszott olyan bájos teremtést, kiblen Plautus aligha ismerne rá a maga, egészen másmilyennek elgondolt fu-voláslányára.

*

A **Leoná**-val Zilahy Lajos írói művében negyedikben tér vissza a drámai konfliktus beszövése a közelmúlt élmény- és hangulat-émlékei közé. Most a legkeservesebb élményeket és hangulatokat idézi: 1918 őszét. Akárcsak a *Tábornok*-ban, ezúttal is egy női lélek viharára figyel a viharos idők forgatagában. A szélsőségek felé könnyen lendülő női psziché valóban alkalmas is rá, hogy a szélsőségek tombolásának kora elé tükröt tartson. Zilahy épenséggel egy konzervatív és feudális arisztokrata-család leányát állítja drámájának tengelyébe, de művészi finom tapintattal tartózkodik tőle, hogy a sötét napokból jólismert hisztérika-típust válassza, a műkedvelő-forradalmár patyolatkisasszonyt, aki a nyomor mélyeiből felszakadt csatorna-illatban is valami új, izgató — par-fum-t keres. Az ő Leonájának semmi köze a hígvelejű köztársasági elnök-nékkal és népbiztos-szeretőkkel. Ennek a finom teremtésnek szíve is van

esze is van, — pusztító fátuma csak annyi, hogy érzése és gondolkodása olyan körülmények között s olyan időpontban kényszerül az «önismeret pokoljárásá»-ra, amikor a szív és agyvelő konfliktusai megoldhatatlanok. A kor kényszere rombol ebben a drámában, melynek fordulataiban, egész motiválásában a kritika erősen felhántorgatta a véletlenek túlságos szöhozzjuttatását. De a forradalmaknak nevezett érzelmi és gondolati földrengések a véletleneknek valóságos járványperiodusai s Zilahy drámája ezeknek a szabályá vadult kivételeknek és lehetségessé lódult lehetlenségeknek is nem mindennapi erejű rajza. Végső kihangzása körülbelül ez: az embert a forradalmak hirtelen választásra kényszerítik olyan kérdésekben, melyekre választ adni nyugodt végiggondolás után is a boldogság kockázatával jár. Nincs szilárd elv, merev meggyőződés, mely ilyenkor legalább pillanatokra rá ne döbbsen a maga végzetes gyengeségeire, finom repedéseire, csak hogy a megértésre, meleg emberi közeledésre ilyenkor már sem mód, sem idő: akik egymást megérthetnék, az értelem nyelvén már nem, csak hebehurgya tettekén át közlekedhetnek egymással. Azt is felrótták Zilahynak, hogy — mint korábbi műveiben is akárhányszor s főleg a *Tábornok*-ban — ezúttal is megkerülte a drámai csomót s Leona atyja és szerelmese között a «nagy jelenet»-et meg sem írta. Valóban, témájából el tudnók képzelní ezt a drámát is, mely azonban nem volna többé a — Leonáé. Zilahy megmutatja a szembenálló erőket, de színpadából nem csinál dialektikai küzdőteret, nem jár szat le rajta fizikai laboratóriumban előállított égháborút, csak egy viharban künnrekedt, didergő lélek figyel, mely fedél alá már nem juthat soha. Nem óvatosságból vagy kompromisszumra való hajlamból kerülí a forradalmi kérdések

tüzetesebb elvi feszegetését: amennyit érezben mond, abból is kihallani a meleg emberszeretet és határozott érzület szavát. De neki lényegileg épen a forradalom zavarosára volt szüksége, mely megdöbbenő természetességgel kínálja a rémdráma kereteit, melynek «expozíció»-iban a katasztrófa már tökéletesen megérik, akárhányszor minden «felépítés» átugrásával.

Zilahynak nagy erőssége a színpadi miliórajz. Ezzel most is széltére él, biztosabban és gazdaságosabban, mint valaha. Külvárosi népkonyhája époly eleven, époly meglelelkűséget árasztó csoportkép, akár a *Szibéria* fogolytábora, de annak pontozó modora helyébe itt összefogóbb látás, kevésbbé divizionista színezés lép: a csoportba a görög tragédia kórusának komor fenségéből is beleköltözik valami.

Ennek egyenértékű színpadi megoldása s általán az egész drámában az itt annyira fontos hangsúlyelosztás kemény próbát rótt a színházra s ez a maga erejének próbáját ritkán állta meg oly diadalmasan, mint ezúttal. A Nemzeti Színház újabban elhallgatja a rendező nevét, elég méltánytalanul, különösen olyan klasszikus fokon álló munkával szemben, aminő most az Ódry Árpádé. Finom megértés, biztos judicium és okos tapintat fogott itt össze s alkotott hibátlan remeket. Le volt itt faragva a teatralitás minden legparányibb rezzenése, a finom realizztikum ízével hatott az egész előadás, de annak a realizztikumnak ízével, mely nem tapad kinosan a valósághoz, hanem «annak égi mása» felé lendül. Ez a lendület ragadta magával a közreműködőket is, mindenkfőllött Leona megalkotóját, Bajor Gizit. Valóban alkotást adott, az íróéval egyenértékűt és organikusan egybeforrottat. Fantáziájával megragadta, amit az írótól kapott, az alakot valósággal felszívta a maga egyéniségébe, az élet legteljesebb hite-

lét adta, korántsem az élet — másolással, hanem annak biztos, szuverén formálásával. Nem bámulatot keltett, mit virtuóz eszközökkel is elérhetni, hanem élmény-erejűen megrendített, amire csak az alkotó lélek képes. Amit ő mutat, valóban «delkivilág»: egy gyengeségből-erőből összetett lélek egész világa. «Nem vagyok színész» — feleli az első felvonásban a filantróp-forradalmár népkonyhafőnöknek s valóban egész játékában nem volt egy szemernyi «színésznői» vonás sem. Nem voltak «nagy jelenet»-ei: a tökéletes egység megteremtésében volt nagy. A szerelmével való utolsó találkozása mozzanatában egy egész belső világ összeomlását érezte, szinte percek alatt s szinte minden «szöveg» nélkül, de holtravált arcát, megüvegesedett tekintetét, dermedtő sikolyát elfelejteni nem lehet soha.

Csontos Gyula is megint a lélekteremtés magasába emelkedett. A rábízott alak rajzában két irány felé is megvan a kisiklás veszedelme: a retorika meg a szentimentalizmus irányában. Csontos minden szaván a fogantatás pillanatának frissesége érzett, s egész lényéből a kedély közvetlen melege sugárzott. A keresetlen, lélekben gyökerező előkelőségnek ily meggyőző színpadi rajzát mástól ma aligha várhatnók.

Petheő Attila tépettlelkű forradalmárját a kritika kelleténél puhábbnak ítélte. De itt karakánabb vonásoknak bizonyára nincs helye, ez az ember minden, csak nem vezértemperamentum, valóságos mintája a «malgré lui» cselekvésbe-sodródó ábrándozónak. Petheő erre a helyes alapra épített, biztosan és művészi diszkrécióval. Ödry Árpád egy tipikusan «hálátlan» szerepnek adott súlyt és tekintélyt. Gál Gyula elmeorvosgyászsa egy kis mértéktartásra szorulna: az önirónia árnyalata helyén van alakításában, de felsülési jelenetének *önkéntelen* ko-

mikumát kevésbé erős aláhúzással jobban éreztetné.

Az epizódban zavaró hang sehol sem akadt, apróban-remeklés annál sűrűbben. Rákosi Szidi néhány mondata egy életsors távolába világított, Kiss Irén mozgása, arcjátéka maga a művészi igazság. Hosszú Zoltán kis jelenete lélekbemarkoló élmény erejével hatott.

*

Szélhámos kerestetik a fiatal Aszlányi Károlynak kamaraszínházi újdonságában, mert szélhámos híján B-lista fenyegeti a kétségbeejtően éretnyes és papucshős német kisvárosnak egész rendőri testületét. A polgármestert meg kell győzni felőle, hogy Allstadtban is lehet azért «kutya a kertben», mégpedig esetleg magának a polgármesternek kertjében. Kapóra jön a kényszernyugdíjazás veszedelmébe jutott rendőrtanácsos albérlője, ki szemet vetett a polgármester leányára. Ebből kell sebtében afféle életmentő szélhámot csinálni. Nehezen megy a dolog, a fiú nem elég «nagy-stílusú», a végső esetben mindig hajlandó a becsületes megoldást választani. Nagynehezen mégis eljut a lányszöktetésnek — tervéig. A megvalósításra már nem kerül sor, mert a vasúti állomáson egy végszóra megérkezett, hirtelen kiengesztelődő nagybácsi rendbehhoz mindent: a fiatalok dolgát csak úgy, mint a Damokles-kard alatt szepesítő rendőrségét.

Ez a hálás, bár szörnyen nem új ötlet bravúrosan megírva talán a *Túlbugófiatalember*-éhez hasonló pénztári sikert hozhatott volna a színháznak. De Aszlányi gyámoltalanul írta meg. Rá sem lehet ismerni a *Pérez a láthatáron* című groteszk, száraz humorú regény szerzőjére. Önmagához cseppet sem hasonlít, másokra annál jobban emlékeztet. Még a vékony ötlet lehetőségeit sem képes kiaknázni, egyes szálakat egészen elejt, élettelen jeleneteket iktat be, mikor

a nézőt csak kápráztató irammal lehetne úgy-ahogy elkábítani. Ügyefogyott darabja rossz szolgálatot tesz a Kamara Színháznak, melynek a bajor élclapok színvonalán felül illenék mozognia, s a színház még rosszabb szolgálatot tett az ifjú szerzőnek, hogy ilyen felkészültséggel máris érettségi vizsgálatra bocsátotta. Segítségére a rendezés sem igen sietett, az előadás vontatottsága még kirívóbbá tette a darabnak ügyességig is ritkán emelkedő ürességét. A közreműködők már jobb szívvel karolták fel a veszendő ügyet: Uray Tivadar, Tasnády Ilona, Bartos Gyula, Horváth Jenő s főleg Vaszary Piroska szinte önfeláldozóan jókedvű és temperamentumos volt, az igazi kedélyben és lendületben annyira ínséges szöveg ellenére. Vándory Margit postáskisasszonya is pompás genre-alakítás. De még az ő igyekezetükből sem igen ígérkezik akár erkölcsi siker, akár — pénz a láthatáron . . .

A kiskorú szerzőt a riporterek a bemutató előtt — more patrio — vallatóra fogták, adott is önérzetes nyilatkozatot, hogy — azt mondja — a főbaj az, hogy színpadi szerzőink szerint a színdarabíráshoz nincs szükség kemény tanulásra. Bezzeg ő éveket szentelt rá, hogy megtanuljon minden megtanulhatót! Veszedelmes az ilyen nyilvános mellveregetés, mert szinte provokálja a jóakarató biztatást: tessék csak bátran — tovább tanulni.

*

Somerset Maugham a közönségnek régi ismerőse, a Vígszínházának meg szinte már háziszzerzője. Meg is van a közönség-prestige-e: tőle unalmat nem igen várhatni, mindig «érdekes», néha a kelleténél is inkább. A legamerikaiasabb angol színműíró, a szónak nem nagyon hizelgő értelmében. Szereti a körmönfont témát, az izgató színeket. De azért merőben vásári portékát sohasem ad, érti a finomabb dialógust,

sőt az emberi lélek mélyei felé is van merőnője.

A Vígszínház mostani újdonsága **A szent láng** megint egészen rávall szerzőjére: nem épen előkelő témát szolgál fel mutatós, csillogó, néha épenséggel meggondolkozató szervirozásban. Ezúttal nem él semmi külső, környezeti exotikummal, angol úri-családban játszhatja le történetét a ronccsá lett pilótatisztról, kinek csupa gyöngédség felesége a «vér szavára» szerelmi viszonyba bonyolódik sógorával, s a fiúk édesanyjáról, ki hogy menthetetlenül beteg fiának keserves valóságra ébredését meggátolja, az egészséges fiú boldogságát pedig elősegítse, irgalomból, valami «magasabb» erkölcsi parancs, a «szent láng» sugallatára megmérgezi szerencsétlen gyermekét. Végrehajtja azt, aminek végrehajtása felől a *Kísértetek* Alvingnéjának esetében a függöny utolsó összecsapódása kétségben hagy minket.

Pár éve a Belvárosi Színházban láttuk Bíró Lajos utolsó színművét, a *Boszorkánytánc*-ot. Ebben — az anya szerepét kivéve — minden megvolt, amiből Maugham darabja felépül: a halálos beteg férj, a szerelmes ápolónő által ártatlanul meggyanúsított feleség s főleg az egész kínos és hosszadalmas «házi vallatás». Bizonyos, hogy mind a két szerzőnek ez az utóbbi volt a legfontosabb, hiszen ebből támad az egész «drámai feszültség». Mindketten ki is aknázták széltére, Bíró rikitőbb, Maugham választékosabb eszközökkel, emez azután még az anya kegyes és «heroikus» gyilkosságának motivumával is komolyabb alapokra iparkodott a Rührstück-témát helyezni. Csakhogy ezek az alapok nagyon ingatagok. A szerző valódi tétel drámát ír, tételét minden elképzelhető módon igyekszik megtámogatni, az anya szájába a darab végén hosszú önigazoló beszédet ad — «sie spricht das grosse Wort gelassen aus» —, hanem azért nemcsak hogy általános érvé-

nyűnek nem bírja elfogadtatni a maga igazságát, de még az előttünk lévő szinguláris esetben sem birunk vele lelkünk szerint kibékülni. Mit is mondott Péterfy Jenő Kisfaludy Károly *Iréne*-jének «szent diplomáciájá»-ról? «Ez oly magasztos önfeláldozás, hogy tiszta hazugság».

Hazugságot igazsággá hamisítani bizonyára nem könnyű feladat, de a Vígyszínház ezúttal bravúrosan véghez vitte. Igaza volt annak a kritikusknak, ki azt írta erről az előadásról, hogy a darabból mindent nem «kihozott», hanem abba mindent — belevitt. Belevitte az életszerűség, sőt a költészetszerűség illúzióját. A rendezés a nagyon is mondva csinált alakok köré feszült, elektromos légkört teremtett, a közreműködők pedig egytől-egyig meggyőzőkké bírtak válni a magukra parancsolt meggyőződés árán. Varsányi Irén most csakugyan dusei magaslalon járt, abban is, hogy mint Duse annyiszor, keveset-érő írói nyersmatriát lelkesített át élővé, a művészet autochton erején élővé. Talán kevésbé volt kemény és racionális, mint Maugham elgondolása, ő inkább a jószág, a fanatikus szeretetre hangolta át az alakot, de ebben a hangnemben hibátlanul tiszta és megindítóan mély volt a dallama. Három felvonáson át a legritkább csodák egyikét érezte: a «háttérben-maradás művészeté»-nek grandiozitását. Egészen az övé mellé magasodott a Makay Margit mosolyból, fájdalomból szótt, bámulatos tisztaságú s még bámulatosabb biztoságú játéka a feleség szerepében. Törzs makabreszk derűjét, vérző lelkét, gyermeki gyámoltalanságát sem lehet egykönnyen elfelejteni. Vértés a *Különös közjáték* óta ilyen spontán, emberi és férfias alakítást, mint most az orvos alakjában, sohasem produkált. A fiatal Jávor Pál az első felvonásban egy kissé elmosta figurájának konturjait, de azután, mintha a többiek biztosága rá is átragadt volna: különösen

a befejező mozzanatokban a legjobb vígszínházi szinten mozgott. A Vígyszínház előkelő játékkultúrája Beregi Oszkárt is tartózkodásra és elmélyedésre sarkalta. A hosszabb német színészkedés után hazakerült Péchy Blanka pedig sok tudással, éles megfigyeléssel, biztos stílusérzéssel meggazdagodva köszöntött be. Fanyar rajongású, elfojtott indulatoktól fűtött ápolónője jelentékeny színészi alkotás.

Ebben a darabban a Vígyszínház a maga hagyományaihoz pompásan vágó feladathoz jutott; s a remek előadáson valóban évtizedek hagyománya dolgozott.

*

A jó tündér-ben, Molnár Ferenc új vígjátékában mondják valakinek: «Én tisztelen az Ön szegénységét». Erre a felelet: «Bár inkább vethetné meg a vagyonomat!» Nos, ebben az értelemben maga a darab inkább tiszteltre méltó, semmint megvetésre: a vagyona nagyon szerény, lelkiekben szinte siralmasan az s még kézművességnek is valahogyan — félkézzel készült. Középpontjában egy kis állástalan mozijegyszédő lány áll, villamos zseblámpával világító «szentjánosbogárka», a nagyvárosi társadalom «kültagja», ki valami megokolatlan jótételek-hóborban szenved, mindenkinek szerencséjét szívére veszi, még a magáénak árán is, még elbukásával is hasznot akar hajtani valakinek, a vak véletlenre bízván, hogy kinek. Egy «ügyetlen» ügyvédet sodor az erkölcsi függetlenség válságába, ennek az alaknak rajzában megcsillan valami Molnár eredendő, régiebb műveiből is ismert érzelmességéből, melynek a főalak «tündérekedés»-ében már jóformán csak paródiáját kapjuk. Ezzel a tündér-motívummal — noha finomabb pszichológiai alapokon — már találkozunk épen a Vígyszínházban is, néhai Orbók Lórántnak a világháború kezdetén bemutatott darabjában, melynek címe

is *A tündér* volt. Molnár ezt aligha látta, akkor ő már a fronton haditudósítókodott. Nála az egész «tündérkedés» csak színpadi fogás, mely a játék irrealitásának biztosítékául van szánva. De most épen ezt az irrealitást nem bírja elfogadtatni, mint birta esztendeje az *Egy-kettő-három* marionettszerűségében. Csupa merő stílus-zavar, melyben a nyers realizitikum egyre elnyomja a mondvasínált s csak híg szólamokban élő transzcendentálist. Az alakok morális távlatok felé törekszenek, de az író rendre üres bábokká merevíti őket, jellemekké lehetnének, de Molnár jellemet sem engedélyez nekik, pusztán aforizma-automatákat csinál belőlük. A meglepetésül, új Molnár-trükkül szánt utójáték pedig végleg betetőzi az egésznek stílustalanságát, erről Molnár legbuzgóbb magasztalója sem bírt meggyőzőbb bókot kisütni: «az a legnagyobb kedvessége, hogy semmi szükség nincs rá».

Gaál Franciska mód nélkül szenvelgett s talán ezúttal nem is tette rosszul: e túlhangsúlyozás nélkül még kirívóbbá lett volna figurájának ijesztő gyökértelensége; így legalább stílust csinált a képtelenségből. Hegedűs kedves troglodita-bájjal s azonfelül a kisember főnyeremény-káprázatának is, erkölcsi érzékenységének is néhány őszinte és mély hangjával ajándékozta meg a belső «szilenciúm» felé sodródó ügyvéd alakját. Góth a trösztnök szerepét úgy játszotta, mint az *Egy-kettő-három*-beli Morison bankár egy kalandját, vágtaiban és sommázva. Rajnajt az a fok dicséri, amivel kevésbé unalmas a rábizott alaknál. Ez a többlet a Gombaszögi Ella meleg humorában is méltánylást érdemel.

*

Bárdos Artúr, a Magyar Színház új művészeti igazgatója rendezői feladatát először Földes Imre színművében, *A világ könyvelőjé*-ben vállalt.

Ezen az estén legtöbbet valóban az ő munkája ért: fantázia és friss lendület látszott meg rajta. Kár, hogy ezúttal értékeesebb írói matéria nem állt rendelkezésére. Mert Földes darabja szinte iskolapéldája annak a «nagy fá»-nak, melybe akármilyen fejszét nem tanácsos belevágni. Nagy kollektív háttérű drámát akart írni, kegyetlen szatirával, utópisztikus kihangzással. Már a szatíra fanyarsága sem igen fér össze az utópiának lényegi optimizmusával, Földesnél meg épen a szatírára marad a hangsúly, az «emberiségmegváltás»-nak csak az emberi természetből determinált eredendő reménytelenségét mutogatja. Ha e tekintetben következetes marad, talán a tiszta paródia hangnemében többre vitte volna. De «egyszerű és józan» gyári könyvelőjének ötletét — ki a munkanélküliségtől fojtogatott népek talpraállítását az utolsó húsz esztendő radikális főkönyvi stornirozásával kívánja megkísérelni — Földes nem hajlandó naív hóbortnak tekinteni, egyre jobban azonosítja magát hőisével, kinek elbukásában végül már nem is gyermeteg ábrándnak, hanem valami biblikus cselekedetnek hajótörését illenek siratnunk. De mi ebben az egész könyvelési bravúrban őszintén hinni pillanatig sem bírunk. Ezért ígér a színmű valamit a megindításakor, midőn ötletének még csak negatív, szatírai éle villan meg (pl. a genfi népszövetségi tanács letartóztatásának és internálásának jól megírt jelenetében), s ezért veszti hitelét a folytatásában, midőn az ötlet pozitív alkalmazását és eredményeit is készpénznek kellene elfogadnunk. Európa sorsának megoldását ilyen «világkönyvelés»-től mégsem igen remélhetni, ha mindjárt Bernhard Glasgow főkönyvelő úr — honfitársának, Rothermere lordnak legmerészebb álmain túltéve — megint a javunkra könyvel is el elszakított országrészeinket. Földes minden színpadi művében, ebben a legújabbban is, sokat dikcióz-

nak; a legkelletlenebbek most is erőltetett és olcsó irredenta szólamai, ezeket a kardcsörtető darabokban ép-oly kevéssé szeretjük, mint ebben a pacifista kettőskönyvvitelben.

Érdemesebb színészi feladat a címszerepet játszó Gellért Lajosén kívül alig akad. Neki sok szép mozzanata van, egyénisége, melanchólikus orgánuma képes némi tekintélyt és sok rokonszenvet szerezni a világ legszerényebb diktátorának. Palotás Irén — kit esztendeje még színinövendékül és Pálkás Irén néven kedvezően ismerünk meg a Nemzeti Színházban — kellemes és fejlődésre képes színésznőnek ígérkezik. Rubinyi, Ráday, Justh biztosan mozognak a maguk talaján, Z. Molnár, Zala Karola kevésbé biztosan az egyéniségükhöz nem igen vágó feladatban. A jóhatású színpadi képek Vogel Eric művei.

*

Fodor László *Töltőtoll*-a egy álló esztendeig járta a külföldet (Turin, Berlin, Bécs, Belgrád), míg most a Belvárosi Színházba érkezett. Nagyon nemzetközi is a stílusa, beválnék akár fordításnak is s ha történetesen fordításul kerül elibénk, akkor is azt éreznők: csak úgy «kapásból» emelték ki a sűrű átlagból. Technikát a franciáktól tanult, meg azok tanítványától, Molnár Ferencztől, elsajátított egy kis Shaw-frazeológiát is — s közben szinte egészen elfelejtette önmagát.

Új darabja alapjában egyszerű, egészen kellemes munka, ezúttal nem a házasságtörés komédiája, sőt az alaptalan féltékenysége. Új ötlete az, hogy az egyre halmozódó véletlenek következtében gyanúba fogott fiatalasszony maga a hitvesi hűség szobra, a mások ügyében vesébe látó válóper-specialista férj pedig a maga portáján valóságos világbjánoka a rövidlátásnak. Az ominózus aranytöltőtoll, mely napok óta gyengéd meglepetésnek szánva ott hever a férj íróasztalán,

miközben ez már szinte önkívületben keresi Desdemona zsebkendőjéhez Cassiót: az örök férfibizonytalanság szimbolumául van szánva s csakugyan, a téma akárhányszor komolyabb irányba próbál fordulatot venni. Ám az író ilyenkor — a fordulatot némi «drámai aláfestésű» tirádára kihasználva — hirtelenül megint átjátssza az egészet a poentekre kihagyott komédia területére. Itt otthonosabban is mozog, az egymás sarkába hágó vicceket ügyesen süti el, amíg a színpadot figyeljük, ki vagyunk szolgáltatatva az omelette-nyi ügyecske körül szótt zajos jövés-menésnek, csak a függöny utolsó összecsapódása után érezzük valahogyan a keresztretjtvény megoldásának lagymatag, kispolgári és fantáziátlan örömét. Meglehet, hogy a közönség ennyivel is beéri, a hősnő vakmerő tisztessége pedig esetleg még az írói merészség erejével is hathat.

A színház gondos, csak egy kissé a kabaré felé színezett előadással szolgáltatta a sikert. Dayka Margit valóságos önfeláldozással azonosította magát a nem neki való feladattal; szerepének «mélypontjai» körül juttathatta csak szóhoz a szív és kedély néhány bensőbb hangját, amennyit a darab légüres stílusa szinte meg sem bír. Somlay fényesen «megcsinálta» a naivságot s a mértéken egyre túllendülő gyámoltalanságot, bár ez neki is inkább csak felvett hangja. Kovács Károly rokonszenves színész, de szív-*rablónak* nem épen meggyőző. Annál meggyőzőbb a temperamentumos Kökény Ilonának adakozó multú nagyságos asszonya. Gózon kedves és közvetlen, Ihász is ügyes, de még mindig kellenén túl operettlik. *Rédey Tivadar.*

Színházi levél.

Szeged, 1930. október.

A Napkelet olvasói bizonyosan emlékeznek még a legutóbbi szegedi színházi levélre, melyben a levélíró beszá-

molt az itteni színház vezetésében beállott változásról: Szeged városának házikézelés színháza új igazgatót kapott a Nemzeti Színháznak kitűnő művészeiben, Kürthy Györgyben. A személyi változással azonban együtt járt az az aggasztó fordulat is, hogy a város a folyó színházi évet csak próbaesztendőnek tartja arra vonatkozólag, hogy színházát továbbra is megtartsa-e házikézelésben, vagy pedig a jövőben magánvállalkozó kezére bizza a vezetést.

Hogy a magánvállalkozói rendszerre való visszatérés mit jelentene nemcsak Szeged színi életének, hanem az egész magyar vidéki színészetnek szellemi és anyagi színvonala s ezáltal közvetve az egész magyar művelődés nivója tekintetében, azt — úgy hiszünk — felesleges bővebben fejtegetni. Most elég legyen annak megállapítása, hogy Kürthy György igazgató működése van hivatva ezt a veszedelmet elhárítani. Ha az idei évad szellemi tekintetben megüti azt a mértéket, amelyet olyan kultúrvárosnak, mint Szeged, joga van megkövetelni, akkor — úgy gondoljuk — a város, amely minden szép és nagy íránt kiváló érzéket tanusít, nem ejtheti ki kezéből a színház irányítását és gondozását.

Az új igazgató eddigi működése jogosulttá teszi ezirányú reményeit mindazoknak, akik Szeged színügyét élénk érdeklődéssel kísérik. Kürthy Györgynek sikerült színvonalas társulatot összeállítania. Hogy a budapesti színházlátogató közönségtől is ismert neveket említsünk, itt van Táray Ferenc, itt van Gyöngyössi Erzsébet, itt van Tolnay Andor, Zilahy Pál, itt a Budapesten többször vendég szerepelt operaénekes Szórád Ferenc, itt az Alapítványban feltűnt Peéry Piri, Mátó Mária, itt vendég szerepelt — reméljük, mentül sürűbben — Vendrei Ferenc. Rajtuk kívül a szegedi színházlátogató közönség régibb ked-

vencei közül itt játszanak: Herczeg Vilmos, Szász Edit, Patkós Irma, Veszely Pál, Nagy György stb. Azonkívül mint rendező itt működik a magyar színház művészet nagy reménysége, Németh Antal. A zenekart a külföldön forgott kiváló zenemester, Fridl Frigyes vezeti. Olyan nevek és tehetségek ezek, akik budapesti viszonylatban is számbejöhhetnek.

Az eddigi évadnak legkomolyabb teljesítményei Erkel *Hunyadi László*-jának felújítása, Móríc Zsigmond *Légy jó mindhalálig* c. művének műsorba illesztése és Szabados Árpádtól az *Asszony és a bolondok* bemutatása voltak.

Hunyadi László Németh Antal kiváló rendezésében került színre. Díszletei Jaschik Álmos iparművész tervei szerint készültek. A színpad váza — teljesen modern módon — az egész darabon keresztül ugyanaz maradt, a színhelyváltozásokat az egyes töltelelemek változtatása jelezte. Ez a díszlet a maga monumentális egyszerűségével igen megfogta a közönséget.

Ugyancsak Németh Antal rendezte Móríc Zsigmond diákdarabját is. Az egyes képek forgószínpad híján is gyorsan peregetek egymásután s az egész előadás tempója és hangsúlyelosztása, valamint interpretációja derék művészi munka volt. A szereposztásban Kürthy igazgató olyat próbált, amit a darabnak eddig egy színrehozatala sem: Nyilas Misi szerepét nem növel, hanem férfiszínésszel, Károlyi Vilmos táncoskomikussal játszatta. Az érdekes kísérlet igen jól sikerült.

Szabados Árpád darabjának, az *Asszony és a bolondok* bemutatásával az új igazgató ama program-pontját akarta bevezetni, hogy az országban még sehohly színpadra nem került értékes daraboknak *első* ad-jon helyet Szeged színpadján. Ha ezt a programját következetesen foly-

tatja, akkor Szeged kultúrönállósítása tekintetében nagy érdemeket fog szerezni.

Maga a darab igen érdekes alkotás. Meséje egy középkori magyar várban játszódik, ahol a várúr felesége — egy Velencéből ideszakadt asszony — a maga bestiális asszonyiságával bolondokként forgatja ujja körül a férfiakat. A műnek hangjában van valami lüktető lázasság, egy-két jelenete forró drámaiságot lehel, de alakjai néha sokat beszélnek és a befejezés nem folyik pszichológiai igazsággal a hősnő temperamentumából. Úgy halljuk, hogy ezt a sok kvalitást mutató művet — átdolgozott formában — a Nemzeti Színház is műsorába fogja illeszteni. A darabot Táray Ferenc rendezte és ő játszotta a fő férfiszerepet is. Mindkét feladatát a tőle megszokott intelligenciával, finom ízléssel és nagy színpadi készséggel oldotta meg. A hangulatos és művészi dekoráció tervét a sokoldalú tehetségű igazgató készítette.

A színház eddigi munkájából ezek a kiemelkedő mozzanatok. Semmiestre sem lekicsinyelendő teljesítmény ez, az évadnak egypár kezdő hete alatt. A többi estéket operettek és egyéb könnyebbfajta darabok töltötték be. Ezeknek rendezésében, színpadi beállításában — sajnos — nem tapasztaltuk azt az ízlést és haladó szellemet, amelyet az ismertetett előadásokban olyan örömmel üdvözölünk. Pedig — úgy képzeljük — itt is lehet és kell a vidéken megszokott banális operettstílussal az ízléses modernség érdekében szakítani.

... Színpadon még nem láttuk, de mire e sorok nyomtatásban megjelennek, a szegedi közönségnek már módjában lesz gyönyörködni Sík Sándornak a szegedi ünnepekre és a Szent Imre évfordulóra írt ünnepi játékában. Mert bizonyosan gyönyörködni fog ebben a költői, magyar és keresztény lélekből fakadt drámai költe-

ményben, amely Szent István utolsó éjtszakájába sűríti össze mindazokat a kérdéseket, melyek a félig keresztény, félig pogány magyarság számára Szent Imre kora halála következtében adódtak. Ebben a hármas egység szigorú, de művészi kereteibe szorított, műben benne dübörögnek az évezredek magyar történelem mélységes problémái. Alakjai egytől-egyig élnek és még a kis szerepek is egy-két markáns vonással plasztikus körvonalakat kapnak.

A darabot Németh Antal rendezi, Szent István alakját Táray Ferenc játssza, minden okunk megvan tehát arra a reményre, hogy az előadás méltóképen fogja megszólaltatni Sík Sándort.

Galamb Sándor.

Képzőművészeti szemle.

Nagy István műterem-kiállításáról. Nagy István soha sem volt a szó közhasználatú értelmében naturalista festő. És mégis művészete a természetelvűség irányából fejlődött a mai tömörségére. Az esetlegességekből, a természetet véletleneiben is követő impresszionizmusból már régen kilábolt. A naturalisták dekomponált képeinek lazaságától mindig távortartották egyéniségének határozott jellemvonásai. Azelőtt is, mindig volt ebben a harcias, néha zordonan kemény lelkű piktúrában valami sötét drámaiság. A székely népballadák komor életlátása, a zord természettel szemben folytonos harcban, nagy erőfeszítésekben élő székelység borongós, mélyzengésű érzés-skálája, a csiki ember mithosztermő és beteljesületlenségében megkomorodott ősereje: mindez megvolt a Nagy István, eddigi festményein is. Az úton, amit legutóbbi bemutatkozásai óta megtett, ezek a sajátosságai, hazulról hozott bő útravalók, híven velemaradtak. A kifejezés, a megjelenítés módja tömörebb lett. Egyszerűsödése útján értékei

egyre kristályosabban, eszenciálisabban jutottak formához. Azzal, hogy formai összefoglalásai, színbeli kivonatolásai megtartották a naturálizmusból leszűrt értékeit, művészete ebben az elvontabb formájában is mindenkihez szóló és mesterkéetlen maradt. Az esetlegességekkel teli természetet elhagyta. Az elvonatkozás mértéke és értelme a kép lett. Nagy István évekkal ezelőtt mint dönthetetlen igazságot hirdette: «Képet festeni nem nagy dolog. Mindenki megtanulhatja, akinek egy kis ügyessége van. A természetet kell festeni és nem a képet!» És Nagy István, aki pár évvel ezelőtt ilyen vallomást tett a természet mellett, ma *képet* fest. Tiszta és világos, egyszerű és nyilvánvaló képarkitekturái, nagy és szonor egységekbe markolt színharmóniái mutatják, hogy milyen céllal, milyen szándékkal konstruál és azt, hogy — konstruál. Három tehenes képén a motívum ritmikus ismétlése, könyöklő női képmásán a reneszánsz óta ismert képtípusnak adott új értelmezés, álló parasztleányt ábrázoló nagy festményén a vörös és kék színek kicsendülő összhangja a legszebb álmásai Nagy István új útjának. Mindegyiken a kép építésmódja, a tömör szerkezetiség, a kötött forma az, ami költeményszerűvé teszi — az, hogy a *képet* festi. Igaz, hogy ebben a természettől elvonatkoztatott kifejezőmódban is benne van a természet. Mint sűrített és talán a balladáttermő nemzedékeken át leszűrt tiszta emberi élmény.

Szokolay Béla.

Zenei szemle.

A zeneköltő mondanivalója csak egy élő közvetítőn keresztül juthat tudomásunkra. Fő vágyának beteljesülését: hogy műve minél több rezonáló lélekre találjon, csak egy konzseniális interpretáló és minél szélesebb körű nyilvánosság tetszi lehetővé.

Ennek a nyilvánosságnak eddig két főformája a hangverseny és a színpadi zene volt. Így alakult ki a zenekultúrának az a fogalma, amely kizáróan a nyilvános zeneéletre szorítkozott. A zenekultúra fejlettsége eszerint a nagyszabású hangversenyek és operaelőadások számától függött. Minden zenét koncertek számára írtak és még a földből alig kilátszó zeneiskolai növendék zeneelésének központjában is a «hangversenydarab» állt. Ének és zenekari egysületek munkájuk tulajdonképeni célja ismét csak a hangverseny. A próbák szellemtelen dresszúrája valósággal sporthoz hasonlóvá fokozza le a zenei tevékenységet, amely így igazi eszményi céljától a legtávolabb jut. Még a kamara-zene is, — amely már lényegénél fogva szűkebb, intim körben fejt ki igazi hatását — polgárjogot nyert a nyilvános hangversenyéletben. A hangversenyrendezés egyes virtuózok élethivatása lett. Amit azonban hivatásszerűen üzünk, abból könnyen kivész az ihletettség, az utána-alkotás közvetlen melegsége. A hangszerjátékos könnyen a trükkök mestere lesz, aki elég fegyelmezett és számító ahhoz, hogy technikai biztonságát hangulatok esetlegességeivel ne veszélyeztesse. Az igazi nagy művészegyénségek élményszerű megnyilatkozása, amely egyedül tette jogosulttá a szólóhangversenyek magában véve határozottan ellenszenves kultuszát, ma már szinte kivételnek mondható. A programok megválasztása ma szintén nem kis nehézségekbe ütközik. A klasszikus, romantikus irány «hálás» hangversenydarabjai lassanként sablonossá, megszokottá váltak, ezzel szemben az új zene a koncerttermekben nehezen ver gyökeret. Olyan művekre, amelyek még messze állnak az átlagközönség zenei ízlésétől, nem szívesen áldoznak — esetleg hiába — pénzt, időt és fáradságot. A hangversenyélet mai hanyatlásának ezen benső okain kívül ott vannak még a

nem kisebb fontosságú külső okok: a nehéz gazdasági helyzet, a közönség pénztelensége, a hangversenyrendezés nagy költségei, amelyek együttvéve az anyagi szempontok igen gyakori győzelmét jelentik a művészek felett.

Mindezeket tekintetbe véve ma méltán beszélhetünk a zenekultúra fogalmának olyan átértékeléséről, amely épen a hangversenyélet mai válságában gyökerezik. Ennek a válságnak a mechanikus zene, elsősorban a gramofon és a rádió elterjedése nem előidézője, hanem betetőzője. A zene az emberi lélek örök szükséglete marad; a sok kétesértékű hangverseny után még inkább vágyódik olyan zene után, amely a szürke köznapi élet-színvonal emelésére szolgál s amelyhez mély benső élmény és nem divat vagy képmutató, hazug lelkesedés fűzi.

A rádió azáltal, hogy a legnagyobb könnyűséggel nagy tömegek számára tudja hozzáférhetővé tenni a zenét, a mechanizálás problémáját vetette bele a jelen szellemi életébe. Az idevágó kérdések egész tömege vár itt feleletre, amely kérdéseknek semmibevétele egyet jelentene a fejlődés sodrából való kikapcsolódással.

A rádiózene akusztikus, fonetikai természetű problémái a fejlődés folyamán fognak megoldódni. A cél, az eredeti hangkép teljesen hű visszaadása, ma még sok hiányt mutat. Különösen a hangszerzének eltorzítása, a dinamikus skála leszűkítése, nagyobb hangtömegek hiányos differenciálódása, az egész zenei plasztika ellassodása zavarja a teljes illuziókeltést. Kétségtelen, hogy az emberi hang — még pedig nem a legerősebb, hanem a kiművelt énekhang — mechanizálható a leghívebben. Utána a kamarazenének van a legtöbb lehetősége a jólhangzásra. Minél szövevényesebb az eredeti hangkép, annál kisebbfokú az átvétel tisztasága. Az előadás dinamikája is megváltozik a rádióban. A mé-

lyebb fekvésű hangok a magasabb fekvésűekkel szemben átütő erőben természetsszerűleg háttérbe szorulnak. Különösen a zongora hangszínét nehéz csengővé tenni: sokkal szárazabb és érdekesebb, mint a valóságban. A technika szédületes tempóban való haladása reményt nyújt arra, hogy az átvétel tökéletessége csak az idő kérdése, de ma még ott tartunk, hogy inkább a zenének kell a rádió kívánalmaihoz simulni. Ma még kevés a speciálisan rádióra írt szerzemények száma. A hangjátékok mintájára pedig itt is szükség volna olyan alkotásokra, amelyekben a hangszerek megválogatása, a szólamvezetés szerkezete, a dinamika helyes elosztása megfelelné a rádió jellegének. A rádiózene esztétikai problémái közül a legelső, hogy vajjon az optikai benyomás hiánya mennyiben befolyásolja a zenei élvezetet. Tény, hogy különösen laikusoknál, egy karmester, vagy előadóművész motorikus tevékenységének figyelemmel kísérése, bizonyos fokig útba igazítja és intenzívebbé teszi a zenei megértést, de hogy ez a vizuális benyomás egyáltalán nem tartozik az esztétikai élvezethez, az már az abszolút zene lényegéből következik. Ez a zene, amely a legbensőbb emberi lélek tükré s amely a legbensőbb lényünkhez szól, a szemnek nem jelent semmit. Akivel beszélünk, azt látni óhajtjuk, mert egész fiziognómiája, magatartása teszi beszédét előttünk értékessé vagy értéktelenné, de aki muzsikál, az legyen láthatatlan s személye ne zavarja azt az egyetemességet, amit a zene kifejez. Egészen más a helyzet az operánál, amelynél a vizuális benyomás lényeges szerepet játszik. Ez a rádióban oratóriumszerűvé változik. Vajjon ez a tény fogja-e befolyásolni a jövő operastilusát, vagy a technika fejlődése fogja a hiányokat pótolni, az még a jövő titka.

A zene népszerűsítése és széles körökbe való terjesztése a rádió legna-

gyobb elvitázhatatlan előnye és érdeme. De épen ebből kifolyólag támadhatnak némi aggályaink. Ugyanis ha bármely időben módunkban áll hallgatni a zeneirodalom legfenségesebb alkotásait és a legnagyobb művészeket, az a bizonyos lelki koncentráció, ünnepi hangulat, amely az ilyen művészet befogadásához elengedhetetlen, könnyen elesik. Amennyire a látóérzék kikapcsolása a zenei élmény elmélyülését elősegíti, annyira veszélyezteti ezt a zenének az élet mindennapi közönséges kísérő jelenségévé való lefokozása. Természetes, hogy a komoly zene számára megfelelő légkört otthon is meg lehet teremteni, ha ezt nem akármikor, hanem az igazi lelki szükséglet idejében állítjuk be.

Általános kulturális szempontból a rádiózene legfőbb problémája a műsor összeállítása. Hogy hogyan értékeljük a mechanikus zene elterjedését, az elsősorban világnézeti állásfoglalásunktól függ. A mai korszellem erős tendenciája, hogy nem egyes kiváltságosok, hanem a legszélesebb körű tömegek is részt vehessenek a kultúra áldásaiban. Ezen ideál megvalósítására a zene terén a rádió a legfőbb eszköz, de csak akkor, ha műsorát úgy állítja össze, hogy mindenféle társadalmi réteg megkapja a maga körén belül a neki való legjobb zenei táplálékot. Egy olyan embertől, aki mind anyagilag, mind szellemileg szűkös, nyomott viszonyok között élt és él, nem kívánhatjuk egyszerre azt a kifinomodott lelki kultúrát és érzelmi életet, amely egy IX. szimfónia vagy egy Tristán megértéséhez szükséges. Ilyen magaslatokra csak fokozatos nevelés útján juthat el. Ehhez a legjobb és legalkalmasabb lépcső a magas színvonalon álló alkalmi zene, ünnepi-, tánc-, indulózene stb. Mozart koráig tulajdonképpen a régi zene alkalmi zene volt, amit bizonyos célra, szóval az étellel legszorosabb kapcsolatban

levő alkalmakra írtak. A legnagyobb hiba, hogy ma, mikor a kultúra minden területe visszhangzik az élethez való intenzívebb közeledés jelszavától, a fiatal komponisták pályájuk legelején is méltóságukon alól tartják jó szórakoztató zenét írni. Mindegyik rögtön és kizárólag csak az örökkévalóság számára akar magasztos szimfóniákat írni, amelyeknek túlságosan fennkölt hangulata rendszeren a fennkölt unalomban éri el tetőfokát. Közepes zeneszerzőktől az ilyen műveknek csak külső formáját kapjuk, minden igazi benső tartalom nélkül. A zenei mindig, minden korban kivétel; le kell mondani arról, hogy rendkívüli teljesítményeket várjunk átlagemberektől. A rádió zenei «nagyüzeme» valósággal olyanok számára teremtdőött, akiknek tudása és invenciója a szórakoztató zenében első rangút produkálhat.

Fontos kötelessége a rádióknak a tehetséges szakmuzsikusok támogatása. A nehéz hangversenyviszonyok miatt ezek lassanként teljesen ide-szorulnak s amint azelőtt a hangversenyek neveltek előadóművészeket, most a rádió adhat alkalmat egy jócsengésű név megszerzésére. Ha a rádió igazán meg akar felelni fontos kultúrfeladatának, akkor a legkisebb mértékben sem lehet ápolója és terjesztője az üres, hiú dilettantizmusnak, hanem a zene legkönnyebb fajtájában is a frisset, invenciózusat, nivósat fogja nyújtani.

Igen alkalmas a rádió olyan műsorok nyújtására, amelyek a rendes hangversenyeken kockázatos jellegük miatt nehezen vihetők ki. Ilyenek például a történeti hangversenyek, ahol a szükséges bevezető felolvasás egy nagy hangversenyteremben igen hálátlan feladatnak bizonyul, míg a rádióban, a zenei illusztrációk kíséretével, a legtermészetesebb, élvezetes és tanulságos. Ilyenek a modern zenét ismertető műsorok is, amelyek még a hangversenytermekben nem tudtak gyökeret

verni. Épen mert a rádióknak nem kell annyira számolni a pénz és idő kockázatával, rugalmasabb és mozgékonyabb lehet az új zene terjesztésében is.

A rádiózene akusztikai, esztétikai kulturális problémái, egész szervezete, még nem nyertek megfelelő megoldást. Minden téren sok a provizórius elem. Mint a mai zenekultúrának egy fontos orgánuma, mindenképpen rászolgál arra, hogy ezeket a problémákat a rohamos technikai fejlődéssel párhuzamosan megfelelő elvszerűséggel és megfontolással vigyék a megoldás felé.

*

Minap nyílt meg Vidor Dezső kitűnő rendezésében a m. kir. Operaház házi múzeuma. A színház multjával és működésével kapcsolatos emléktárgyak emez összegyűjtésével Radnai Miklós igazgató régi tervet valósított meg. A szerény keretek között meginduló gyűjtési akció mind minőségben, mind mennyiségben olyan eredményre vezetett, amely szépen megalapozott kiindulásnak tekinthető a további fejlődés felé. A színház tulajdonán kívül a gyűjtemény tetemes része az intézet barátainak, volt tagjainak és azok hozzátartozóinak adományai. Első helyen áll az ismert kitűnő műgyűjtő Ernst Lajos 125 darabot tartalmazó értékes letétje, amely az első emeleti előcsarnokban nyert kitűnő elhelyezést. Festményekből (köztük egy Lenbach-portré Richter Jánosról) rajzokból, kéziratokból áll. Utóbbiak között több Liszt-levél, a Hímnusz eredeti kézirata található.

A II. emeleti első számú terem kicsisége megnehezíti a nagy anyag csoportosításának áttekintését. Itt találjuk a régi Nemzeti Színház, az Opera legrégebbi és már nem működő tagjainak, magyar zeneszerzőknek, igazgatóknak, intendánsoknak, karmestereknek, rendezőknek stb. arcképeit, ünnepi előadások színlapjait,

régi szövegkönyveket, operai vezérkönyvek kéziratait, egyes tagok személyes emléktárgyait; régi jelmezeket stb.

A tágasabb második számú terem legértékesebb darabjai az a pár, régi operai tagokról készült Barabás-rajz, amelyeknek itt bámulatos hű és finom litografiáját kapjuk.

Természetes, hogy minden fajta múzeum csak úgy felelhet meg igazi hivatásának, ha a kiállítás anyagának esztétikai összhangza mellett egy instruktív elv is érvényesül, amely a sokféle vonatkozású anyagnál a történeti fejlődés logikai szemléletét is lehetővé teszi. A magyar opera és ezzel együtt a magyar zenetörténet sok értékes forrása gyűlt itt már is össze. Az elhelyezés végleges megoldása és az anyag folytatólagos, cél tudatos, szélesebb keretű gazdagítása fogja lehetővé tenni az esztétikai és pedagógiai szempontok olyanmértű érvényesítését, amely által ez a gyűjtemény nemcsak a nagyközönség szórakoztatására fog szolgálni, hanem a magyar zenekultúra fontos intézményévé fejlődhetik. *Prahács Margit.*

Magyar folyóiratszemle.

A naturalizmus, az egykori akadémizmus ádáz ostromlója, maga is a tömegek ízlésévé, akadémiaiá lett. Valami új művészet kell tehát azoknak, kik a jövőt a mában megérik. Természetes, hogy ez nem simán megy végbe, mert az eltűnő ideáloknak épügy megvannak a maguk magasztalói és megsiratói, mint az újaknak hangos hirdetői. De mindkét tábor megegyezik abban, hogy a nagy változásnak legfontosabb okát a gépben keresi, amely szerintük gyökeresen felforgatta az emberi lelkeket és a művészetet talán még alaposabban, mint a mai társadalmat. *Farkas Zoltán* a *Magyar Szemlében* felveti a kérdést: árt-e a gép a művészetnek? Rámutat

arra a jelenségre, hogy az emberi élet külső formái évezredek óta úgyszólván nemzedékről-nemzedékre változnak és az ember művészetteremtő hajlandósága mindig bele tudott kapcsolódní ebbe a folyton változó új környezetbe. A művészet létének kérdése nem a külsőségeken múlik, hanem az ember alakító, teremtő ösztönén. Ha ez az ösztön él, a tárgy, amelyet fölhasznál, egészen mellékes. Vannak témák, amelyekre azt szoktuk mondani, hogy festőiek, mert képzőművészeti emlékeinkkel kapcsolódnak össze és mihelyt egy jelentős művész átjelkesít festményén valami új témát, az is festőivé válik és belekerül gondolkozásunk sablonjai közé. Baj csak akkor volna a művészet körül, ha egyes festőinek elfogadott témakörök kipusztulásával együtt az ember festői hajlandóságai is kivészének. De a sokat ócsárolt gép a tapasztalat szerint nem erre vezet. A gép kétségtelenül városokba tömöríti az embereket, de nem öli ki belőlük a természet szeretetét, sőt ellenkezően, ezt a legnagyobb mértékben támogatja. Soha annyit nem törődtek az emberek a természet szépségeivel, mint ma. Ameddig csak vissza tudunk tekinteni, az ember mindig alakított önmaga és mások gyönyörködtetésére. Ma is ugyanezt teszi és ezt teszi ezentúl is, hiszen a gép nem ura, hanem csak eszköze. A gépellenes álláspont nem egyéb, mint megszokás, ragaszkodás a régihez, amelyet az idő fel nem tartóztathatóan sodor el magával. Új élet mindig új művészetet hoz, új formákat és új témákat is, akár a gépet is hozhatja, vele és belőle szintén lehet ötletet, ihletet meríteni. Mert a gép sem kizárólagos valami. Tárgy és nem forma. Tünet, de nem befejeződés. Tárgy az ember tárgyainak végtelen sorozatában, parányi semmisség a természeti világ végtelenségében, szolgál és nem úr az emberi érzések hullámzó birodalmában. Az ember évezredek

óta ugyanaz, ha életnyilvánulásai külsőleg másképen jelentkeznek is. És ez teszi az emberi művészetet örökké, hogy a nagy művészet szuggesztív ereje ezt az alapjában mindig azonos emberit tárja elénk; azt az embert, aki az őt környező és csak külsőségeiben változó világban képzelete gazdagságával keresi és találja meg a végtelenséget.

Erdey Ferenc a *Katholikus Szemlében* rámutat arra a jelenségre, hogy az értelmi osztály és a szakkörök a filozófia becsülésében örvendetes változást mutatnak. Bár *Nagy József* az *Athenaeumban* megállapítja, hogy a filozófia szava nem ver nagyobb visszhangot mai társadalmunk lelkében és a filozófiai doktrinák értéklése terén a köz előtt bizonyos krízis mutatkozik, mégis tapasztalható, hogy a mai tudományos gondolkodásnak a legkülönbözőbb szaktudományokban szétterjedő útjain a bölcsélet adja meg azt a szerves kapcsolatot, amelyben az eredmények kölcsönös kiegészítése a végső okok és elvek tudományában történhetik csak meg. Ezen az alapon a filozófia nemcsak teoretikus okoskodás, hanem a gondolkodó emberi lélek legbensőbb szükséglete és megnyilatkozása. Így kerülhet bár tévutakra is a filozófia és népszerűtlenné is válhatik, de csődjéről nem lehet beszélni, mert örök kérdései mindig visszajönnek. A múlt századbeli racionalizmus csődjének hatása múlóban van. Az embereket újra elfogja egy ideálisabb világ ismeretének vágya. Mert nem tud belenyugodni abba, hogy végleg lemondjon az igazság megismerésének céljairól.

A már évek előtt rövid ideig élt pécsi Szimposion példája lebeghetett a szegedi egyetemi ifjúság előtt, amikor kevéssel ezelőtt ugyancsak *Szimposion* címmel időhöz nem kötött folyóírást jelentetett meg. A négyíves terjedelemben megjelent füzet az ifjúság néhány essai-istájának

(Heksch Ágnes, Erdődi József és a. t.) zsenge tanulmányait közli Stefan Zweig művészetéről, az irodalmi racionalizmusról és a költői nyelvről, de ezek mellett a szépirodalmat is programjába veszi néhány novellával és költeménnyel.

A forma minden művészetnek, az irodalomnak is lényeges törvénye. Hangsúlyozza a fontosat, elhagyja a jelentéktelent és ezáltal több a pusztá valóságnál. A forma általánosságban fogalmilag meghatározhatatlan, lényege hogy egyszeri, sajátos organizmus, esetről-esetre más. E filozófiai aksiomából indul ki *Keresztury Dezső* Irodalom és stílus c. tanulmányában a *Magyar Szemlében*. E tételből következik, hogy a forma nem halott séma, hanem kitörő és fegyelmező, egyéni és társadalmi erők feszültsége. A forma bonyolultabb, nehezebben megközelíthető képlet. Jobban elrejtí az író akaratának és a közös típusnak, a hagyományos formáknak a küzdelmét. Ez az erőjáték a nyelv hajlékony leple alatt válik igazán láthatóvá. A nyelv nem csak hanganyag, hanem egyének és közösségek, művelődési és társadalmi rétegek életének kifejezője. A nyelv területén küzd legerősebben az alkotó művész stílusformáló akarata és a széles nyelvi közösség hagyományos ízlése. A politikai és társadalmi forradalmak szorosan összefüggnek az irodalmi formák és a nyelv forradalmival és az irodalmi hagyományt őrző réteg vezeterei és tömegei elsősorban az újítások nyelvi «érthetlenségein» és «különcségein» akadnak fenn. Minden irodalmi mű szükségszerű összefüggésben áll a kor általános stílusával, formailag és nyelvileg el nem választható kora kifejezési formáitól s nyelvi életétől. *Keresztury* tanulmányában újabb irodalmunknak ezekkel az egyes írókat és művészeket összekötő vonásaival és stílustörekvéseivel foglalkozik. A XIX. század közepétől kiindulva utal a fejlődés főbb irányaira és számbaveszi ennek

eredményeit. Rámutat az összeütközés területére, a hirtelen kipattant forradalmak organikus hátterére; ezeknek gyökereit világítja meg és utal az újnak a régivel való összefüggésére. A szemléletes képet a háború korával fejezi be, amely éles határvonalat jelent a magyar stílus törekvéseiben.

Fausti és karamazovi lélek elnevezésével jelöli meg *Varga Béla* az *Erdélyi Irodalmi Szemlében* a két lélektípust, amely a XIX. illetően a XX. század lelkét jelzi. A fausti lélek megrajzolása Goethe profécijája a XIX. sz. szellemiségére, a karamazovi lélek Dosztojevski belátása a XX. sz. lelkületébe. A korszakok lelkének átalakulása, a szellemiség területhódításának gigászi munkája mindig a válság jegyében folyik le. A fausztai és karamazovi lélek töprengése is vajúdás, amely keresi az újabb megnyugtató pontot az értékek új táblázatát. Az eszmék, az események is elkopnak idővel, kielik magukat, felláztatják a lelket önmaguk ellen. A karamazovi lélekben határozottan nyereség az újjászületés vágya. Ez a vágyakozás a történelem folyamán különböző időkben jelentkezik s mindig az emberiség lelki szükségletének le nem tagadható szimptomája. Ezzel összefügg az a nyereség is, hogy a karamazovi lélek a társadalmi problémát sokkal egyetemesebb alapon kívánja megoldani, mint a XIX. század. Nem egyoldalú társadalmi elméletek oldják meg a kérdéseket, hanem a lelki életnek egyetemesebb újjászületése, az emberi lélek őseredeti sóvárgásának a jézusi testvériségnek alapján; ez a program végtelen gazdag tartalmában és összefoglaló jelentésében. Ehhez hozzávehetjük még, hogy a karamazovi lélek a lelki életnek ősi, de kevésbé felkutatott területére: a tudatalattira irányítja a figyelmet. Vesztéségnak kell azonban tekintenünk a régi ideálokban vetett hit megrendülését anélkül, hogy újakat tudnánk helyettük tenni. Általá-

nos értéklési zavar jelzi a mi korunkat, amely nagy kilengéseket mutat. Helyenként az élet minden területén megnyilvánuló dogmatizmus és konzervativizmus, máshelyt radikalizmus sőt nihilizmus szélsőségei mutatkoznak. A klasszikus humanisztikus életfelfogás háttérbe szorult, de helyébe új nem lépett. Az élet nyugalma, rendje mintha megbomlott volna, sokszor nem találjuk meg önmagunkat, nem tudjuk összeszedni önünket nagy szerteszórtságában. Bizakodnunk kell azonban, hogy a XX. század emberisége a fejlődés szükségszerű törvényei alapján meg fogja találni az életnek azt a magasabb szintézisét, amely megtartja a régiből a jót és a régiekhez mélyebb jelentőségűeket ad hozzá. A karamazovi lélek meghasonlása a látszat ellenére sem a halálnak, hanem a fejlődő előretörő életnek az útja.

A parlamentarizmus válsága és a demokrácia azok a tételek, amelyek bár nem új eredetűek, korunk politikai életének sarkalatos és sokszor hangoztatott tételei. Minden párt programjaik különbözőségei ellenére is egyöntetűen demokráciát ígér és ennek jegyében törekszik a parlamentarizmus minél tökéletesebb kodifikálására. A háború óta különösen tapasztalható parlamentáris válság valójában nem a demokrácia válsága, hanem a mechanikus egyenlőség eszméjéé. Az egész probléma pedig a szociális kérdéssel kapcsolatos. Ha a választójog lényegesen javította volna az alsóbb néprétegek sorsát, ha megoldotta volna a szociális kérdést, akkor ma nem kellene a formális demokrácia válságáról beszélni. Amíg a parlament különböző pártjai egy osztály képviselői voltak, addig a többségi elv az egyenlők közt mutatkozó többség elve volt. Más a helyzet az osztályegyenlőtlen elemekből álló parlamentben, mert itt a többségi uralom osztálynyomással fajulhat. *Mihelics Vid a Katholikus*

Szemlében Lerchenfeld nyomán azt a tanulságot vonja le, hogy a válság orvoslásának útja csak a szociális homogenitás biztosítása lehet. Ez az alapja a demokratikus mechanizmus működésének. Ehhez a homogenitás-hoz viszont a szociális kiegyenlítés minél nagyobb mértéke szükséges. Ha a demokrácia fogalmában megkülönböztetjük a mechanizmust az eszmétől, akkor nyugodtan állíthatjuk, hogy minden válság ellenére a demokrácia az egyetlen kormányzati elv, amelyhez a népeknek bizalmuk van. Mert hogy a demokrácia közös jellemzője a háború utáni államoknak, ez abból is nyilvánvaló, hogy alig találunk új alkotmányt, mely a háború előtti közfelfogáshoz képest egyenesen forradalmi kinyilatkoztatásokat ne tartalmazna a szociális alapjogokról és kötelességekről. A parlamentarizmus súlyos válságának segíthet a képviselői összeférhetetlenség olyatén szabályozása, hogy a parlamentben a közérdek teljesen képviselőre jusson, továbbá a hivatási rendeknek és a szellemi erkölcsi tényezőknek bevonása az uralom gyakorlásába, hogy forradalom nélkül ráléphessünk a társadalmi demokrácia felé vezető útra. Szükséges végül a köztisztviselők erkölcsi és anyagi felelősségének pontos megállapítása, hogy a magát néha öncélnak tekintő bürokrácia szembe ne forduljon a közjével.

Szegedi István a színpad és a talkie versenyéről ír a *Protestáns Szemlében* tanulmányt. A néma film a vállalkozás szempontjából halott, de halott a közönség előtt is, amely az új vállalkozással egyetértően művészi haladást látott a talkieban a néma filmhez képest. A halálradoraorgolt néma film utánozni próbált, ami egészen más mintha reprodukálni akart volna. Utánozni kezdetleges eszközökkel, amelyek közül az utánzandónak legfontosabb kelleke a hang, a beszéd hiányzott. Ebből azután minden eddigi esztétikába bele-

ütköző műfajtalan műfaj lett, amely azonban a tömegizléstelenség kedven-cévé vált, a mozik látogatottsága révén anyagi erőre kapott és elismerésre méltó ambíció, óriási munkamennyiség révén kitermelt valamit, ami ha nem is volt művészet, de új volt. Nyílt kérdés marad, hogy a néma film, amely ezer hibája és művészi silánysága mellett is új produkció volt, túlélte-e magát és a talkie nélkül is elsovadt volna-e, vagy pedig a talkie ölte meg? Annyi bizonyos, hogy a néma film húsz év alatt kialakított egy stílust magának, amelynek mint a színháztól merőben különböző produkciónak jogcíme volt rá, hogy a színház versenytársának tekintsek, ha sokkal alantasabb versenytársának is. Ez az alantabb valóság ölette meg a mozisokkal a néma filmet. Mert ők a színházzal egyenrangú ellenfelekül

akartak emelkedni. A film megszólaltatásánál azonban az a baj, hogy a talkie nem úgy beszél, mint az ember, hanem úgy, mint a papagáj; és minél tökéletesebbé válik a talkie, annál jobban fokozódik a visszásság. A tökéletesen beszélő papagáj még szörnyűbb valami, mint a rikácsoló. A talkie még két tökéletesedéssel fenyegetőzik: a háromsikon vetítéssel és a színes vetítéssel. A színes vetítéssel kapcsolatban felkíváncsozik az olajnyomattal való szembetűnő rokonság. De itt fontosabb dologról van szó. A film lényege, anyaga a fotográfia, tehát egysíkú grafika. Aki a művészetnek csak alapvető elveit is ismeri, annak fölösleges magyarázni, mit jelent, ha valamely törekvés legázolja az anyagszerúség törvényét. A film, a mozgófénykép maradjon a saját kaptafájánál és ne bántsa a színházat. K. B. O.

A magyar családok és a magyar háziasszonyok, leányok legkedvesebb lapja *A Magyar Asszony*.

Novemberi számában közli: *Tormay Cecile* vezércikkét, *Járdánházy Dénesné* eleven riportját *Feszty Masáról*, akinek *Pusztai Madonnája* most kerül kiállításra. *Berta Ilona* főszerkesztő elmés kritikai cikkei, *Dénes Gizella* novellája, továbbá a kitűnő *G. M.* leleplező cikke eredeti okmányok alapján az erdélyi közoktatás rejtelméről, valamint számtalan apró érdekes gyakorlati tudnivaló, gazdag háztartási rovat teszi *A Magyar Asszony* novemberi számát nélkülözhetetlenné minden magyar családban.

A Magyar Asszony kapható minden jobb könyvkereskedésben és a pályaudvari és utcai újságboltokban, egyes szám ára 50 fillér. Szerkesztőség és kiadóhivatal Budapest, VII., Rózsa-utca 23. Telefon J. 314—20. Előfizetési ár félévre 2 pengő.

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE; s. szerkesztője: HARTMANN JÁNOS. A kiadásért felelő: HEGEDŰS ISTVÁN.

Stephaneum nyomda r. t. — Nyomd. igazgató: KOHL FERENC.